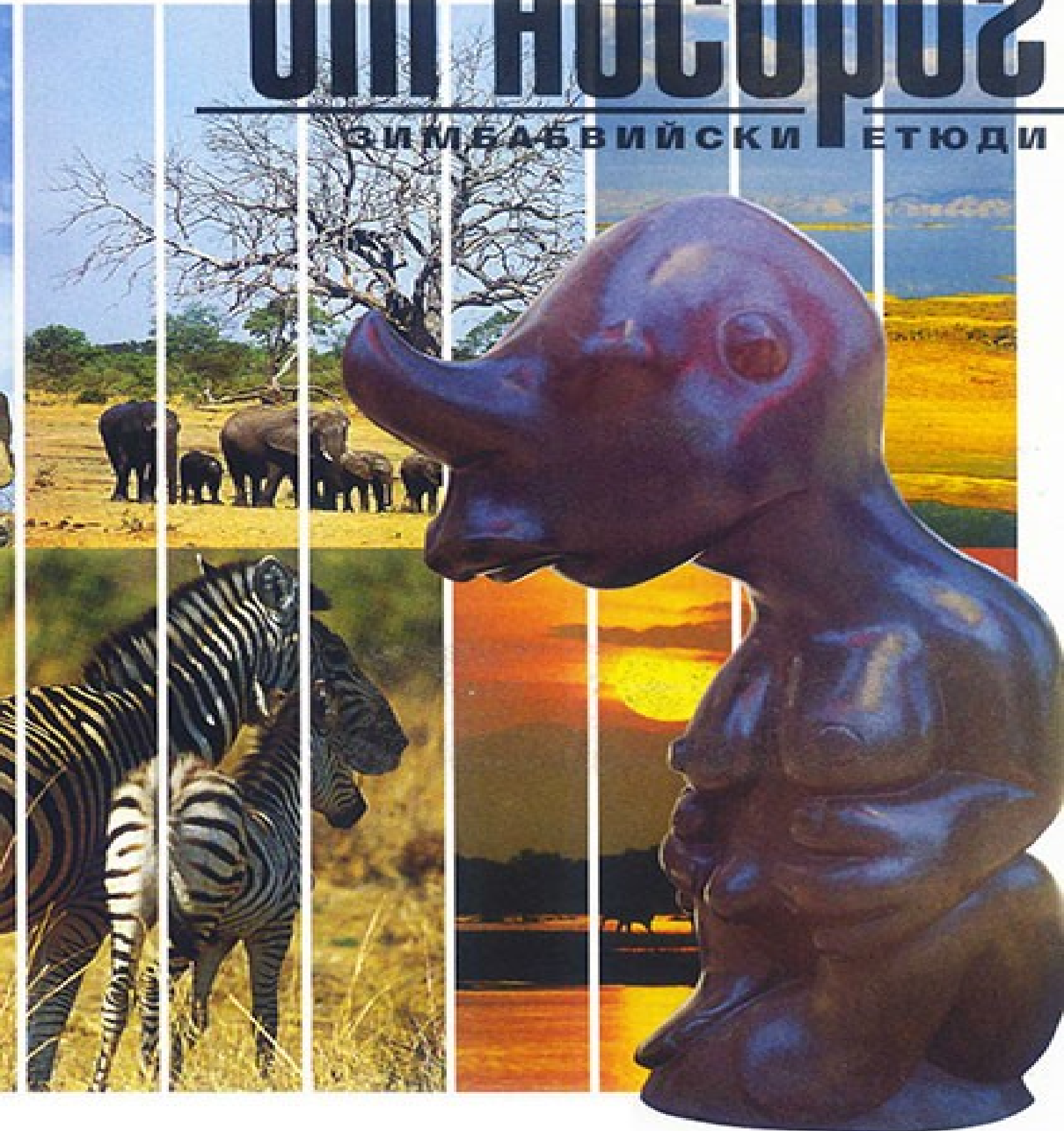

ПАВЛИНА
МИХАЙЛОВА

следа от носорог

ЗИМБАБВИЙСКИ ЕТЮДИ

ПАВЛИНА МИХАЙЛОВА
СЛЕДА ОТ НОСОРОГ
ЗИМБАБВИЙСКИ ЕТЮДИ

chitanka.info

Това е първата книга на български автор за Зимбабве — увлекателно пътешествие в традиционния бит и култура на едно съвременно африканско общество.

Откриването на най-големите водопади в света, неизбежният политически и социален сблъсък между две раси, спинът и народните лечители, опазването на носорозите и други диви животни — ето само някои от темите, които младата авторка ни разкрива с лекота, често с хумор и с нескрита симпатия към африканците.

НЕОБХОДИМО ОБЯСНЕНИЕ

Книгата „Следа от носорог“ е писана през периода 1993–1996 г., когато Зимбабве, бившата английска колония Южна Родезия, известна като „африканската Швейцария“, се радваше на икономически и културен възход. ЗАНУ ПФ, която управляваше страната след победата над колонизаторите, успяваше да тушира народното недоволство от факта, че най-добрата и най-голямата част от земята все още е в ръцете на 4000 бели фермери и от правителствената политика на политически компромиси.

Но след 1997 г. агресията срещу белокожите фермери взе епидемични размери — една част от тях бяха избити в собствените им домове, а останалите белокожи сами напуснаха страната. Поземлената реформа, обещана още при идването на ЗАНУ ПФ на власт, беше най-сетне осъществена. Земята на богатите фермери беше раздадена на безимотните зимбабвийци. В резултат настъпи рязък спад в производството на месо, мляко и други селскостопански изделия, тотален икономически срив, съпроводен от тежка инфлация, масова безработица, липса на основни хранителни продукти и на гориво.

През 2003 г. членството на Зимбабве в Общността на нациите (Commonwealth of Nations — Британската общност) бе прекратено завинаги, а президентът Мугабе обвини света, че бойкотира „зимбабвийската икономика заради извършената поземлена реформа“.

Всичко това, включително и няколкогодишната суша, която удари страната, както и събарянето на „незаконните постройки“ — домове на 700 000 души от опозицията, изостри до максимум социалното напрежение. През 2008 г. ЗАНУ ПФ изгуби парламентарното си мнозинство и опозиционният лидер Морган Цвангираи спечели президентските избори, но с недостатъчно мнозинство за самостоятелно управление. Според постигнатото споразумение Цвангираи стана премиер, а Мугабе (род. 1924 г.) — само президент. Така надеждите, че след 20-годишно тоталитарно управление на партията и държавата Мугабе най-после ще отстъпи

властта, не се оправдаха. Напротив — той предприе още по-сурови мерки срещу опозицията.

Днес животът на обикновените зимбабвийци е далеч по-труден от описания в тази книга. Освен всичко друго, СПИНът взема все повече жертви и по средна продължителност на живот страната вече заема първо място в света (според различните източници — от 34 за жените до 47 години за мъжете).

В този аспект книгата „Следа от носорог“ ще бъде интересна за всеки, който иска да научи повече за историята на една африканска държава, политическите борби и ролята на белия човек, бита, културата, традиционните вявания, развитието на туризма и опазването на дивата природа в Африка на юг от Сахара.

От автора

АКО РЕШИТЕ ДА ДОЙДЕТЕ В ХАРАРЕ

Може да доплувате с кораб до Бейра или до Дърбан, а после с кола през Мозамбик за осем часа или през ЮАР за два дни. Но защо такова разточителство на време, след като столицата Хараре разполага с толкова симпатично user friendly летище.

Пролетта тук започва в лилаво. Благодарение на изобилието от огромни джакаранди целият град заприличва на голям лилав облак — земята се покрива с лилави цветчета, небето става лилаво. През октомври избухват в жълто високите акации. Към ноември цъфва огненото дърво (Flamboyant tree), с екстравагантни червени и оранжеви кичури. Послушно го следват мимозата, магнолията...

И ти се иска да вървиш и да вървиш по тихите улици, далеч от центъра, да се наслаждаваш на отрупаните с цветя огради, градините, скрити зад тях, на едноетажните къщи, една от друга по-приветливи. Всичко е потънало в зеленина и дискретност. Само от самолет могат да се мярнат правоъгълните кутийки, които задължително се белеят в някой от ъглите на огромните дворове — стаичките за градинаря и домашната прислуга. На всяка врата, за всеки случай табелките „пази се, куче“ и самите кучета предупреждават неканените да съблюдават необходимата дистанция, с една дума — да си знаят мястото.

Четириетажните блокчета и мезонети са също много издокарани. Всяко си има отделна ограда и градинка. Хората минават покрай теб — млади, слабички и стройни. Пълните си стоят в колите, по офисите или в ресторанта. Жените носят бебетата на гърба си, превързани с хавлиени кърпи или пелени и водят по едно-две дечица за ръка. Някои поздравяват с „хелоу“ и очакват твоята усмивка. Не вярвам да са научени или възпитани така. Доброто настроение струи дълбоко от душата им. Няма гняв и напрежение. Нищо, че цените на царевичното брашно пак са повишени, нищо че опашките за автобус са дълги километър. Защо да се сърдят и обиждат, докато са все още част от мечтата, наречена Хараре? Ще имат достатъчно време за това, когато се върнат по домовете си — от саморъчно направени тухли и вестници

вместо стъкла, струпани в предградията — внимателно наречени „гъсто населените райони“, където живеят три четвърти от столичаните.

Зимбаб-буе, както ласкаво го наричат зимбабвийците, е разположено върху плато с височина 300–1500 м над морското равнище. То пресича страната от североизток на югозапад. На изток се среща с планините Вумба, Инианга и Чиманимани, които са високи до 2600 метра и представляват източната граница с Мозамбик. На север тече Замбези, която разделя Замбия от Зимбабве. Тя пълни Кариба — един от най-големите язовири в света, който дарява двете страни с електроенергия. Откъм Ботсвана на запад е също трудно да се проникне, защото там започва (или свършва?) Калахари. А на юг реката Лимпопо служи за граница с ЮАР. С тези природни особености, плюс маларията, сънната болест и дивите зверове се обяснява относително късното „откриване“ на страната — в средата на XIX век.

Красиви планини, полупустиня, савана с ниски дървета, плодородни долини, и най-големите водопади в света — какво още би могло да се желае, за да се нарече релефът примамлив и разнообразен. Въпреки че лежи на север от тропика на козиорога, Зимбабве има чудесен субтропичен климат. Всеки ден, независимо дали е лято или зима, слънцето грее средно между пет и десет часа. Няма мъгли, бури, сняг, наводнения, земетресения. Като се сети за климата на Англия, човек започва да разбира какво е накарало първите белокожи да останат в тази далечна африканска страна и да я нарекат своя втора родина.

Всъщност, по-правилно е сезоните да се разделят на сух и дъждовен. През септември температурите са най-високи — достигат 30–35 градуса. И още не се е отронила една капка дъжд, когато дърветата и храстите започват да цъфтят — дошла е пролетта.

Дъждовният сезон съвпада с лятото — той продължава от ноември до април. Често дъждът е съпроводен от гръмотевици и вятър. Но за два-три часа облаците се успокояват, за много кратко, буквално пред очите ти, водата се оттича в специални шахти, всичко изсъхва и слънцето припича така, сякаш нищо не е било.

Понякога дъждът пръска нежно и едва забележимо в продължение на часове. И тъй като температурите са между двадесет-

тридесет градуса над нулата, хората си вървят, даже без чадъри, и не му обръщат никакво внимание. Естествено наум се радват и си пожелават още, и още дъжд.

Но идва март и с него — краят на дъждовния сезон. Царевницата и тютюнът са прибрани, неусетно захладнява.

Някои дърветата пожълтяват, други, напротив — покриват се с цвят за втори път. Така през цялата година природата измисля щедро цветни изненади. От май до август дневните температури са около петнадесет градуса и пак може да се ходи по къс ръкав. Нощните спадат до пет над нулата, хората поддържат огнището или електрическите печки и се завиват с по три одеяла.

Няма да е пресилено, ако се каже, че изразът „времето е лошо“ за Зимбабве просто не важи. По-точен би бил коментарът — и днес времето е (не е) подходящо за спорт. Тъй като в тази страна се спортува през цялата година, и то навън. Всяко столично училище има плувен басейн, футболно игрище, тенискортове. Голфът е особено популярен сред белокожите. Тревата се поддържа в продължение на 365 дни зелена и подрязана. И всеки ден от седмицата могат да се видят бели бабички, скрибуцащи по хълмчетата със стикове в ръка и черните момчетата „къди“, които за два американски долара влачат количката с реквизита.

Много типични за зимбабвийския пейзаж са скалите, които представляват надземната част на гранитното плато. Някои от тях са полегнали като слонове. Други са струпани една върху друга, сякаш средновековни замъци. Трети са толкова проядени от времето, че представляват туристическа атракция — аха да паднат, докато балансират, но вековете минават, четири милиарда години минават, а те успяват да се задържат. Могат да се видят дори върху националната валута — зимбабвийския долар. Платото е едно от най-старите образувания на планетата и крие злато, диаманти, никел, азбест, мед и други полезни изкопаеми, които усилено се проучват.

Колкото лесно се привиква към слънчевите дни, толкова повече тежи ранното смрачаване. Денят на тази географска ширина е винаги с продължителност десет-дванадесет часа. През лятото към шест и половина слънцето се скрива и животът сякаш спира. Улиците опустяват, остават будни само няколкото нощни дискотеки и момчетата „Може ли да пазя колата Ви, сър?“ В предградията, където

електричеството е оскъдно, нощта е изпълнена с пиене, жени и кръв в прахта. Но то си е работа на полицията.

ПО-ДЪЛГА ЛИ Е НОЩТА ОТ ДЕНОНОЩИЕТО

Изведнъж нещо затрещява и от цепнатините на тръбата, която се скрива чак някъде зад хълмчето, запръсква вода. Пазачът е включил помпата.

Седим на брега на река Рууа. Часът е пет и слънцето залязва. Късна есен. Диви патици започват вечерното си кръжене над реката. Прибираме такъмите — и да имахме кюспе, вече бе твърде студено за риболов. А сега и тази пукотевица...

— Цяла нощ ли работи помпата?

— Не, сър, само 24 часа.

— Значи — не цяла нощ, а само 24 часа.

— Точно така, сър.

Пазачът е около двадесетгодишен, с униформа. Усмивва се спокойно — успял е да схване нашите въпроси и да отговори. Подобни смешки могат да те държат в добро настроение не часове, а седмици наред. Като все продължаваш да се чудиш — дали човекът разбира толкова английски или държи на хипотезата, че нощта е по-дълга от 24 часа. Но важното е разговорът да потръгне. Пазачът надзирава мястото за пикник, помпата, петте канута и малкия пластмасов сал, с който превозва пътници до другия бряг на реката.

От близката колиба излиза млада жена с кофа на главата.

— Нямате ли кладенец?

— Има един, но разрешават да ползваме водата само за пиене. За всичко останало носим вода от реката, — отговаря пазачът, като не откъсва поглед от жената.

— За какво се използва водата от помпата?

— С нея се напояват зеленчуците.

— Колко души живеят в тази ферма?

— Трийсетина. По-възрастните работят в зеленчуковата градина.

— В бунгалата за туристи има ли вода?

— Да, топла и студена.

Помпата бучи и е трудно да се разговаря. Сбогуваме се с момчето. Подреждаме кошницата, въдиците и хладилната чанта в колата и напускаме един от частните паркове в Зимбабве, който предлага (срещу заплащане) — бряг на река, скари за барбекю, кей за риболов, канута, коне за яздене, велосипеди, ресторантче и бунгала.

Смрачава се. Покрай пътя бързат жени с наръчи дърва на главите. По-малките деца ни махат с ръчички и се усмихват, като им отвърнем. Спирам в една царевична нива с желанието да потърся някой изоставен мамул. Пръстта се е превърнала на прах, стъблата стърчат прави, а листата са толкова изсъхнали, че приличат на хартиени. Освен това не се виждат никакви мамули, даже половин. Обхождам няколко реда — няма и едно зърно. Но всъщност, какво се чудя — царевичното брашно е основна храна на зимбабвийците. Сутрин, обед и вечер те приготвят от него каша. Когато имат.

До следващия дъждовен сезон остават пет месеца, до новата реколта — още осем. Вероятността да си побъррим пак с пазача на частния парк през пролетта, когато времето стане подходящо за риболов, не е никак малка.

ВСИЧКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ СА ПРИКЛЮЧЕНИ. ЗАБРАВЕТЕ.

Преди 40 хиляди година всеки е можел да срещне прадедите им по Средиземноморския бряг. Триста века по-късно — само в цяла субекваториална Африка. А днес вероятно ще си тръгнете от ботсванския централен резерват „Калахари“, където те са част от обещаната туристическа атракция, без да сте ги зърнали.

Фактът, че все още съществуват, възбужда в изненадващо голяма степен любопитството на хората — същите ли са като в праисторическо време, още ли рисуват по скалите...

В каталозите и модерната литература на буква Б няма нищо споменато за тях. Не се учудвайте. От 1969 г. е прието те да се наричат Сан-пийпл, тоест хора от народа Сан. Защото бушмен било обидна дума. А право на всеки равноправен гражданин е да не бъде обиждан публично. Особено, ако е представител на първия и единствен народ, обитавал южна Африка от началото на каменната епоха досега.

Щеше да бъде прекрасно, ако последните изречения отговаряха на действителността. За съжаление бушмените, на които не им пука как ги наричат, са вероятно между хиляда и три хиляди души. Става дума за тези, които са изтикани в Калахари, от двете страни на границата между Намибия и Ботсвана, и живеят само благодарение на лов и събиране на плодове, без да поддържат контакти с цивилизацията.

Останалите тридесет-четиридесет хиляди „опитомени“ бушмени водят мизерно и унижително съществуване като трето качество хора. Те са загубили способността си да живеят постоянно в пустинята, където някои от малкото водоеми са пълни с вода само 40 дни през годината. На тях не им остава нищо друго, освен да обикалят кладенците на големите скотовъдни ферми и да се хващат на сезонна работа за няколко щатски долара на месец и малко храна.

Факт е, че никой не ги обича — нито черни, нито бели. Отвсякъде ги гонят и всички се отнасят към тях като с „хора, които не

могат да броят до три, изостанали, примитивни, браконieri, крадци, номади, нашественици“. Въобще понятието „бушмен“ носи твърде богато негативно съдържание. Да не говорим за чувствата на намибийците към тези бушмени, които участваха в жандармерийските отряди на ЮАР (бившия колонизатор на Намибия) срещу Африканските освободителни сили.

А междуременно целият културен свят се възхищава на рисунките на техните прадеди, които покриват хиляди гранитни скали от пещерите на Испания до нос Добра Надежда. Каква жизнерадост, душевна хармония и въображение струи от тях!... И човек не може да не се запита — какво е причинило консервирането на бушмените на този ранен етап от тяхното развитие? И как са запазили до такава степен своята самобитност въпреки дванадесетте века борба за оцеляване?

До VII-VIII век от н.е. бушмените се радвали на щастлив и спокоен живот в южната част на Африка. Те били изобретили вече лъка и стрелата и имали в изобилие месна храна. Тъй като климатът бил по-влажен, плодове и корени също се намирили без затруднение. Всичко това не ги подтикнувало да се занимават със скотовъдство, земеделие и занаятчийство.

На тази степен на развитие — в прехода между каменната и бронзовата ера, ги заварват чернокожите от езиковата група банту, които емигрират откъм Екватора. Те познавали металите, били по-агресивни и войнолюбиви.

През XVII век в битката срещу бушмените се включват холандските бури, които се заселили на нос Добра Надежда. Те измислили прозвището бушмен и започнали систематически кампании за физическото им изтребване. Наравно със слоновете и носорозите. Не можели да ги търпят, защото не подлежали на никакво обучение, тоест, не ставали за роби и слуги. И, второ, крадели от добитъка им. Първото научно описание на бушмен е направено през 1857 г. в затвора Кейптаун.

Два века били съвсем достатъчни, за да изчезнат бушмените от Южна Африка.

Поради което на някой му дошло наум, че този народ в най-скоро време ще бъде напълно изтребен, а за срам на цялата съвременна наука не са извършени антропологични, екологични, психосоциални,

демографски и всякакъв вид модерни проучвания. През 1951 г. е организирана първата научна експедиция до пустинята Калахари. По-късно в изследванията на бушмените се включват музиковеци и етнографи. Направени са филми, записани са стотици аудиокасети. Построени са специални селища, където те да живеят и да учат. Правителството на Ботсвана разрешило 20 000 квадратни километра от централния резерват „Калахари“ да бъде предоставен на бушмените. Който желае — нека заповяда!

Дотук — добре. Само че от двацетина години неуките бушмени с помощта на шведски и норвежки неправителствени организации започнаха да търсят правата си. Защото на практика те бяха обявени за нашественици, скитници и браконieri от тези, които отнеха земята им и я предоставиха на фермерите.

В началото на 1994 г. техни представители официално поискаха земя за племето си. Земя с дивеч и вода (а не пустиня), върху която да живеят така, както могат и както намират за добре. Но правителството на Ботсвана обяви, че бушмените били равноправни граждани като всички останали и искането им е противоконституционно.

ЗНАМ КОЙ СЪМ, НЕ ЗНАМ КЪДЕ СЪМ

След първия възторг от природата, климата и хората на Зимбабве, чужденецът, който принадлежи към народ с древно минало, подсъзнателно започва да усеща неясно раздразнение, неуютност и инстинктивно желание да се махне. За да се справи с това си усещане, той решава да спортува още по-активно, а вечер претърсва видео клуба хоризонтално и вертикално. Предприема екскурзии до национални паркове и резервати. Но не може да намери спокойствие, защото не разбира какво точно го измъчва.

Не става дума за обикновената носталгия и несигурност, които неминуемо изпитва всеки, напуснал родината си. И реагира като цвете, присадено в нова саксия. Става дума за това, че като разровиш по-дълбоко в саксията, усещаш само черен, зейнал мрак, който продължава векове надолу. Няма корен, пясък, пръст. Няма за какво да се заловиш, за да го разбереш. Сякаш от бронзовата ера колелото на историята се е въртяло на празни обороти:

В градовете най-старите постройките са от началото на века. Редом с тях се издигат сгради на „Филипс“, „Барклейз Банк“ и „Шератон“. В селските райони населението продължава да живее, както е живяло от столетия — с все още силни родообщинни отношения; в колиби — без електричество, вода, на много места — дори без кладенци. Има запазени руини, останки от прочули се династии, но племената никога не са били обединени под едно знаме и един език. Първите писмени източници за тази страна са на португалски и датират от XVI век. Едва от 40 години насам се издават книги на местни автори, две трети от тях пишат на майчиния си език, което прави техните творби недостъпни за чужденеца. Можеш да срещнеш хора, толкова открити и интелектуално надарени и други, които се смразяват от цвета на кожата ти и питат истина ли е, че в Европа хляб се яде сутрин, обед и вечер.

Африканците носят миналото в душите си. Разказват случки от историята на своето племе, стари 1–2 столетия. Помнят легенди и

предания. И навярно опитът на предишните поколения ги е научил, че не е добре човек да се разкрива пред другите, защото това ще го направи твърде уязвим. Пък и едва ли ще бъде разбран.

Ето защо чужденецът хуква на лов за бушменски рисунки. Гледа ги с облекчение, възхищава се на цветовете и линиите, и като дете им се чуди.

А то си е за чудене. Археолозите твърдят, че в Зимбабве те са повече от 1500. Намират се на най-невероятни места и някои датират от времето, когато бушмените изобретили лъка и стрелата. Слонове, елегантни антилопи, крокодили, танцуващи женски и мъжки фигури, ловци, които дебнат щрауси...

Без да съзнават, дребните бушмени са нарисували историята на своя народ върху гранитните платна на цяла южна Африка. А племената от езиковата група банту, които по същото време са били достигнали един качествено по-висок етап на развитие, днес имат само устна история.

ПЕЕМ ХИМНИ В ПРОСЛАВА НА КАЛАХАРИ

Всичко в природата е целесъобразно. Съществуването на пустинята Калахари точно на това място, в тези размери и по това време, наистина е най-добрият аргумент в подкрепа на горното твърдение.

Представете си, че вместо Калахари Господ Бог бе сътворил равни зелени полета, пълни с диаманти. Добре, без диаманти. Само зелени полета, подходящи за отглеждане на зърнени култури. Може и да не са полета. Защо задължително полета — реки, които лъкатушат през плодородни долини, напичени с лозя. Може и с бодливи храсталаци, но без реки, където все пак ще пасат стада едър рогат добитък. Или високи планини, удобни за туризъм и почивка. С една дума — всичко друго, но не и пустинята Калахари.

Или да кажем — беше я направил по друго време — преди терциера или след сто години. Напълно излишно и безсмислено. Чиста загуба на време.

Малко дискуссионен е въпросът с размерите на Калахари. Ако тя се простираше върху цяла Южна Африка, холандските заселници никога нямаше да харесат нос Добра Надежда и щяха да се върнат обратно при вятърните мелници. В такъв случай Х^[1] нямаше да ги застрелват като бушпига^[2], бушбъка^[3] и хипопотамите. Със сигурност малко застрелване нямаше да им се размине, но по-късно — през деветнадесети век. И под друго име, примерно — бушлойте.

Научно погледнато, няма голяма разлика кой ще те разстрелва — англичанин, немец, португалец или холандец. Все ще си застрелян. Ако не успееш да избягаш по-близо до пустинята.

Да разгледаме и обратния вариант: че Калахари беше твърде мъничка пустиня, достатъчно голяма само за една държава. А не като сега — разделена между Намибия, Ангола, Ботсвана и ЮАР.

В такъв случай тя просто нямаше да изглежда толкова безкрайно непривлекателна. И щеше да си остане идея фикс за всички X, които не могат да стигнат до нея.

И така, стои Калахари на мястото си и не мърда:

XVIII век от н.е. — пристигат негрите откъм Екватора. Тези от X, които не са убити или асимилирани, отстъпват на юг.

XVII век от н.е. — идват белите откъм нос Добра Надежда. Онези от X, които остават живи и неасимилирани, отстъпват на север.

До един прекрасен миг, в който всички незатворени и неубити X се срещат в Калахари. Е, не в цялата Калахари, а в тези части, където климатичните условия са особено неблагоприятни.

Какво по-хубаво от това! От този миг нататък те имат възможност да преследват надлъж и шир някой от петдесетте вида животни, които живеят в пустинята — без да бъдат наречени браконieri. Или да събират спокойно стоте сорта ядливи плодове и корени — без да бъдат съдени за кражба. Да си правят колиби от трева, които да напуснат, когато пожелаят — без да бъдат обвинявани в номадство. Да кърмят децата си по четири години и да не знаят какво значи „частен“. Да мажат жълтеникавите си тела с лой от убитото животно, за да не се мумифицират при 45-градусовите жеги. А докато двеста дни чакат да капне дъжд, да пеят край огъня песни за най-точните лъкове на света и за своите най-отровни стрели. Да вървят десетки километри, докато си намерят брачен партньор — без да бъдат прогонвани като нашественици. И половината да умрат преди да навършат двадесет години — докато изчезнат всички завинаги.

Но ако в цялото това веселие и безгрижие на някой от X вземе да му се прерисува? А наоколо — нито една скала. И той започне да рисува върху пясъците! Без да мисли какво ще завещае на човечеството... Какъв позор!

Ето това е въпросът, над който правителствата на Ботсвана, Намибия и Ангола трябва да обединят усилията си. А не въпросът за земята. Как да доставят достатъчно гранитни скали на БУШМЕНИТЕ в Калахари, за да се чувстват те напълно комфортно и като своите деди и прадеди да претворяват прекрасната действителност върху вечния гранит през свободното си време.

Няма нищо свършено в природата. Но това се отнася в много малка степен за Калахари.

---

[1] Неизвестното X е използвано с цел да се избегне повторението на думата бушмен, за да не се обидят равноправните граждани на Ботсвана и останалите държави в района. ↑

[2] Бушпиг — вид диво прасе. ↑

[3] Бушбък — вид антилопа. ↑

ВЕЛИКОТО ЗИМБАБВЕ — ЕДНА НЕОБХОДИМОСТ

На триста километра южно от Хараре върху площ от 720 ха се намират останките на древно селище, строено X-XIV век от н.е. Археолозите споменават изрази като „град-държава, древна цивилизация, център на най-голямата държава в Африка на юг от Сахара“ и пр. Местните племена са изразили възхищението си пред величествените стени, като нарекли местността „Зимбабве“, което означава къщи от камък.

През 1980 г. Южна Родезия е провъзгласена за независима република Зимбабве. Първото правителство на мнозинството обяви народа за наследник на великата цивилизация, издигнала каменните постройки. Странната птица, изобразена върху осемте статуетки, намерени в разкопките, бе избрана за национален символ, а самите руини — за национален паметник и паметник на световната култура.

Въпреки това, и до днес антрополози и археолози не могат да отговорят на въпроса кое племе е живяло тук и кой е управлявал тази територия.

За свое седалище неизвестният владетел е избрал една естествено укрепена височина, образувана от огромни гранитни скали. В подножието на хълма, следвайки извивките на гранита, започват четири пътеки, които водят до върха. Стени с височина до десет метра, заграждат тесни коридори и човек започва да се чуди дали не е попаднал в лабиринт. На места се оформят по-широки площадки, където по всяка вероятност са били жилищата на привилегированите семейства. От върха като на длан се вижда цялата долина. На места има стъпала и оформена настилка.

Стените се срещат под лек наклон, без връзка в ъгъла. Камъните са неравни. Явно каменоделците са работили според естественото разцепване на гранита, причинено от ерозионните процеси.

Особеното в случая е това, че не е използван спойващ материал. И след осемстотин години крепостта е в твърде добро състояние.

Обяснението е просто — тази част на Африка представлява едно от най-старите геоложки формирания в света, където земетръсна и вулканична дейност отдавна не се наблюдава. Иначе крепостта изглежда като случайна приумица на деца, които са имали много гранитни блокове под ръка, малко въображение и достатъчно свободно време.

Като знаем, че и в днешно време хищниците представляват реална опасност за населението, не е трудно да приемем, че хората първоначално са потърсили между гранитните скали защита от дивите зверове. Но по-необичайна е постройката в долината, която не е типична за централна и южна Африка. Докато стигнеш до нея, трябва да прекосиш полусрутени зидове, потънали в алое и лиани. Стени, високи десет метра, заграждат елипсовидно пространство с площ от 5000 квадратни метра. Пазач с дълга пръчка разгонва бабуините, които, играейки си, разместват най-горните плочки и ускоряват разрушаването. Широк коридор води до конична кула с диаметър в основата пет метра. От двете му страни има отвори, които служат за отводняване. Гранитните плочки вече са изгладени, еднакви по размер и поставени в успоредни редове.

Радиографските изследвания сочат, че този строеж е правен сто-двеста години след крепостта на хълма. И като нея е доизграждан в продължение на векове. Религиозен център ли е било това, военна крепост или жилища за по-ниско стоящите в йерархията? Засега няма задоволителен отговор.

Археологическите находки са оскъдни. От 1876 г., когато „каменните къщи“ станали известни на европейците, през тях са минали стотици златотърсачи, колекционери и много малко — археолози-професионалисти. Намереното се брои на пръсти — каменни и метални сечива, стрели, африкански глинени съдове, кости от едър добитък, пещи за разтопяване на златна руда, съдове от китайски, индийски и арабски произход, стъклени мъниста. И осем статуетки на птица, непозната на съвременната орнитология.

Според последните теории около началото на новото летоброене два големи потока от езиковата общност банту, която населявала централна Африка, се спуснали на юг. На територията на днешно Зимбабве се настанили племената: каранга, каланга, корекоре, маника, ндау и зезуру от езиковата подгрупа шона. Всяко племе обитавало

определен район и се изхранвало главно от лов, отглеждане на царевица и кози. Когато не воювали помежду си, племената си разменяли сол, добитък и зърно.

По това време древните римляни вече имали търговски връзки с източноафриканското крайбрежие. Оттам посредници внасяли във вътрешността на континента стъклени мъниста, дрехи, порцелан срещу злато и слонова кост. Португалските и арабските търговци продължили тази традиция и през средновековието. Днес подобни сделки бъдат оправдано недоумение и гняв. Но за местното население да се притежават вносни стоки било символ на социално благополучие.

Топенето на метали довело до изработването на железния палешник, а отглеждането на говеда осигурило на хората един постоянен източник на мляко и месо. Тоест, създали се условия за социална диференциация и разложение на родовия строй. Някои от старейшините забогатели до такава степен, че основали градове-държави, с големи армии и привилегирована класа. Освен „Великото Зимбабве“ има запазени още десетки малки крепости, издигнати покъсно, които били управлявани от династиите Торва тапа и Чангамире чак до 1840 г. За тяхното построяване бил използван труда на военнопленниците, наречени впоследствие роби.

Шоните обитавали огромни територии, но били толкова малобройни и така разпръснати, че никога не се е стигало до създаването на един народ, обединен в една държава от един език и писменост. Такъв исторически шанс е имало племето ндебеле от езиковата подгрупа нгуни (част от същата езикова общност банту), което се заселило в югозападната част на Зимбабве през 1840 г. За съжаление процесът на асимилация и хомогенизация бил прекъснат през 1890 г. от европейските колонизатори.

Въпросът за произхода на „Великото Зимбабве“ е бил любима тема за колониалните историци. Те категорично отхвърляли вероятността шоните да са автори на това строителство. И понастоящем негрите банту, които населяват една трета от субекваториална Африка, не са известни с традиции в каменното строителство. А натрупването на най-елементарни знания в архитектурата изисква минимум няколко поколения строители.

Не е трудно да бъдат открити някои сходства между „Великото Зимбабве“ и древната арабска архитектура — коничната кула, която прилича на минаре, V-образният орнамент, системата за отводняване. И още нещо — в Зимбабве живеят няколко хиляди души от уникалното племе лемба: неговите представители имат тъмна кожа, арабски черти и чисто семитски традиции, женят се само помежду си и се отличават с висока интелигентност. Ако се приеме тезата, че преди шест-осем века арабите са участвали в строежа, би трябвало да се открият някакви документи, защото по това време те са имали писменост.

Очевидно е, също така, че доказателствата за арабското влияние не биха могли да услужат на твърдението, че някой друг, а не шоните са издигнали тези крепости. Най-забележителните квартали на бившата руска столица Санкт-Петербург са построени под ръководството на италиански архитекти. Но никой досега не е споменавал, че руснаците са неспособни строители.

Защо не са продължили да развиват строителните си умения, питат колониалните историци. Вероятно защото при съществуващите географски и исторически условия не е възникнала подобна необходимост. Без съмнение процесът на разлагане на родообщинните отношения и увеличаването на социалното неравенство в тази част на Африка е започнал през XIII-XIV век от н.е. И на някои места още не е окончателно завършен.

Докато стояхме на входа за крепостта, двама бели южноафриканци обсъждаха цената на билетите — по пет щатски долара за чужденец. Отзад в откритата каросерия техния лендровър седяха чинно трима чернокожи. След малко белите си купиха билети, а техните спътници останаха да чакат в колата.

Днес в Зимбабве живеят седем големи племена и пет етнически малцинства. В страната се говорят приблизително двадесет езика и повече от петдесет диалекта. Има един език, който обединява всички, и това е езикът на бившите колонизатори.

Не знам дали европейските историци са си давали ясна сметка за това как се създава нация от много етнически групи, когато в края на деветнадесети век са начертали с линейка границите на африканските страни. Всъщност, кой казва, че тяхна грижа е било светлото бъдеще на африканците? Много африкански правителства издигнаха лозунга

„Една държава — един народ“, който обаче не заработи поради все още силното чувство за племенна принадлежност. Процесът на национално самоосъзнаване е сложен и продължителен. Който реши да го пришпори, може да си навлече многогодишни междуетнически конфликти. Както останалите африкански народи, така и зимбабвийците, имат нужда от символи, които да утвърждават националната им гордост и величие. Един такъв символ е „Великото Зимбабве“.

ДИМЪТ, КОЙТО ГЪРМИ

Той е като върха на айсберг. Вижда се от 30 километра, слива се с облаците и не дава никаква представа за големината на казана, който ври под него.

Замбези се носи спокойна и отпусната на 3000 метра ширина, без нищо да подозира. Палми, малки островчета, хипопотами на брега. Идилия.

И изведнъж полита с всичка сила в пролом с дълбочина 108 метра и широк 1708 метра.

Това е. Няма друго за описване. Защото започва да напомня за Ниагара, нали? Тази мила цивилизована палавница, с която всички се гордеем.

Напротив — общото е много малко. Ниагара — там са две сестри, а тука — осем братя. Един от друг по-темпераментни и своеволни. Дори различни от самите себе си в началото на дъждовния сезон — едва вилнеят. Но в края му — те са хванати дружно за ръце и се вдига такъв шум, толкова пара, пръски, дъги, облаци и гърмене, че както е намокрен като пиле, човек остава съвършено слисан от тяхната мощ. И от мисълта за своята мимолетност.

... А кулминацията предстои. Скрита зад завоя дебне дяволската тепавица, която хваща Замбези на тясно и бой-бой-бой... Докато реката се излъже да потърси спасение в седемте зигзагообразни пролома. Където в продължение на осем километра не спира да крещи от ярост, да се пени и премята, само посмей да припариш наблизо й!

След още единадесет пъти по осем — мирясала и изтощена, тя се разстила отново в базалтовото си легло от епохата на юра.

На водопадите Виктория могат да се посветят десетки страници. Защото те са природен феномен — грандиозен и неповторим.

Вместо да се заглавичквате с четене, елате да ги видите. И безсмъртието до десето коляно ще Ви бъде в кърпа вързано.

МОНАСТИРЪТ ТЕСЕН ЗА МОЯТА ДУША Е

Двадесет и седемгодишен, току-що завършил теология и медицина в Университета на Глазгоу, той се сбогува с родната Шотландия и заминава за Африка. За себе си пише: „Аз съм мисионер по душа и сърце.“ А това поприще, според него, означава — да помага, търси, изучава, лекува, образова, просвещава — тоест, да посвети живота си на борбата срещу невежеството, глада и робството на африканския континент. И тъй като мнозина се питат все пак какъв е — изследовател, пътешественик, политически деец, най-лесният отговор е — хуманист.

Д-р Дейвид Ливингстън пристига в Южна Африка през 1840 г. със задачата да основе християнска мисия. Като начало той се заел с изучаването на местните езици. И, междувременно, потресен от факта, че много мисионери и семействата им стават жертва на маларията, изчел цялата медицинска литература по въпроса и започнал да експериментира с хинин, включително и върху себе си. Десетина години му били нужни, за да открие „хапчето на Ливингстън“, което всеки можел да си приготви сам. За профилактика на маларията той препоръчвал по 100 мг хинин в чашата с шери. Ливингстън вземал хинин по време на целия си престой в Африка..., като на първо време оглушал.

Идеята да се намери място със здравословен климат и чиста вода за основаване на християнски мисии, се оказва доста трудна за осъществяване. Птолемеевата карта на субекваториална Африка била допълвана и поправяна постоянно, но някои централни части все още били означени само с рисунки на диви животни. Докато изучава релефа, Ливингстън предприема няколко експедиции по Замбези, в Калахари, открива езерото Нгами на река Окаванго, днес вече е пресъхнало, стига чак до Луанда на Атлантическия океан и се връща до Индийския. С една дума, той се нагърбва с изучаването на континента, задача, много по-важна в момента от проповядването на християнството в една-единствена мисия.

Години по-късно един африканец разказвал на неговия внук: „Тогава аз бях малко момче, но добре помня белия мъж. Той тръгна по брега на реката и ние, хлапетата, се скрихме зад скалите да го наблюдаваме... Започна да прави нещо върху главата си и не след дълго извади собствения си мозък. До този момент ние не бяхме виждали човек, който да може да си вади мозъка“. По-точно — те не били виждали сапун...

Погрешно би било да се мисли, че д-р Ливингстън е първият бял човек, пресякъл Африка от запад на изток и обиколил земите на днешна Ангола, Замбия, Танзания, Малави и Мозамбик. От край време португалските търговци мечтаели да открият пряк път между източното и западното крайбрежие, който би улеснил събирането на роби и търговията със злато. Известно е, че повечето африканци, продадени в робство, произхождат от Замбия, Ангола и Танзания. И както португалците и арабите са ги купували, така местните главатарии и вождове са им ги продавали!

Въпросът е там, че Ливингстън е първият човек, който прави подробни описания и карти на териториите, през които минава. Гигантски труд, като се има предвид, че той е кръстосал надлъж и нашир континента между четвъртия и осемнадесетия паралел. Или както веднъж е казано за него — „... той отключи вратата на Африка и отвори нова страница в нейната история“. Би могло да се добави — вратата е една, но влизането през нея е двупосочно — Ливингстън открива не само Африка за Европа, но и Европа за Африка.

През 1855 г., след като изпраща жена си и четирите си деца в Англия, той предприема експедиция по Замбези с цел да установи верни ли са легендите за Моси-о-туния — „димът, който гърми“.

Ноември, началото на дъждовния сезон, реката изглежда страховита. Ливингстън изоставя спътниците си и продължава сам по брега. Когато приближава стълбовете пара, той се плъзга надолу по течението с кану и стъпва на един остров досами ръба на водопада. Денят е 17 ноември 1855 г., когато онемява пред: „... най-чудесният изглед, който съм наблюдавал в Африка“, „... подобна красота не е виждана от бял човек“, „... тук е толкова красиво, че сигурно, летейки над водопадите, ангелите се възхищават на гледката...“.

Ливингстън не е открил водопадите — с насмешка отбелязват зимбабвийците, — той само е бил информиран за тях. Без съмнение.

Но тъй като на свой ред докторът информира Англия и останалия свят, прави първото научно описание на това природно чудо и му дава ново име — името на своята кралица, той остава в историята на човечеството като откривател на най-големите водопади в света Victoria Falls.

След година, когато се връща в родината си, Дейвид Ливингстън е посрещнат като национален герой. Веднага са публикувани неговите „Мисионерски пътувания“, той чете лекции, пише, доказва. Но издържа само две години и поема обратно за „континента на робите“.

„ТЕ ТРЯБВА ДА БЪДАТ НАУЧЕНИ ДА НЕ РАЗЧИТАТ НА ЕВРОПА“

Колко смешно — да се върне в Африка с титлата „консул на Нейно Величество, отговарящ за източното крайбрежие на Африка на юг до остров Занзибар и неизследваната вътрешна част“. Направо сърцераздирателно!

Дали за лъвовете, треската, племената, които се изстребват помежду си, за бурите, които са против цивилизоването на африканците, или за избягалите от въжето пленници гореспоменатата титла означава нещо?

По-важно е, че Великобритания започва да установява контрол и в този район на света. И второ — че борбата на Дейвид Ливингстън срещу търговията с роби за дълги години си остава борба на един Прометей срещу империята на Зевс.

И през следващите петнадесет години, от 1858 до 1873 г., Ливингстън продължава да работи върху реализацията на своите идеи: Европа да бъде известена за безчинствата на португалци и араби и да се сложи край на робството; ако Замбези е плавателна, да се използва за развитие на свободна и равнопоставена търговия; да се докаже, че тази част на континента има огромен икономически потенциал; да открие изворите на Нил; „християнството и цивилизоването на хората да вървят ръка за ръка“ — Ливингстън е убеден, че е най-добре местни учители и свещеници да работят за образоването на племената, и че Африка трябва да бъде научена да разчита изцяло на себе си, а не на Европа.

Той предпочита да пътува сам, без сънародници, като наема носачи от местните племена. Организирането на всяка експедиция изисква много средства — за провизии, говеда, мулета, камили, лекарства, заплати. Някои от носачите остават с него дълги години, други го напускат. През 1866 г. двама от тях не само че откриват кутията му с лекарства, но разпространяват слуха, че е изчезнал.

Само човек, който не познава африканците, може да се хване на тази лъжа. Както американският вестник „Ню Йорк Хералд“, който дори изпраща своя кореспондент Х. Стенли на проверка. И добре, че това се случва, защото през 1871 г. той намира прочутия пътешественик доста изтощен, без лекарства и пари. Стенли се разплаща с носачите и увещава болния да се върне при близките си в Англия.

Ливингстън остава непреклонен. Той умира на 1 май 1873 г., близо до езерото Бангоело в Замбия, като до последния си дъх разпитва за „четирите реки, които дават началото на Нил“, разочарован, уморен и обезверен, без да знае, че между Великобритания и Занзибар е подписан договор „за прекратяване на търговията с роби по земя“, с което английските позиции на континента укрепват още повече.

Тялото му е аутопсирано в селището Ила-ла, осолено и оставено на слънце да се изсуши. Сърцето е сложено в метална кутия и погребано под дървото, където е умрял.

Оттук започва една епопея, която продължава 9 месеца и 1500 километра. Въпросът е там, че неговите последни спътници решават да занесат трупа му до Източния бряг на Африка и да го предадат на консула на Нейно Величество в Занзибар. Така осемте души, които извършват този морален и физически подвиг, показват на света, че Африка е била достойна за делото на Ливингстън.

През април 1874 г. останките му са погребани в Уестминстърското абатство, а през 1953 г. пред входа на Кралското географско дружество в Лондон е поставен бронзов паметник.

Б.р. Левски е обесен една година по-рано. До ден-днешен българският народ не знае къде е гробът му.

КЪТ СВИДЕН И МИЛ

Не е къща или село. Нито колиба, махала, квартал. Наричат я с нежност муша. Като че е просто да бъде построена...

... На малка височина, за да се наблюдава околността, близо до река или поток. Теренът — естествено наклонен. В противен случай през дъждовния сезон непрекъснато ще бъде кално. Всички храсти и дървета се изсичат. За да се образува празна и чиста площадка. Тя се премиа ежедневно — така случайните пожари могат да бъдат задържани. А ако горските зверове и влечуги дръзнат да припарят през нощта, техните следи ще бъдат разпознати още на следващата заран.

Една муша се състои от десетина стаи, пардон, колибки — без прозорци и комини, само с дървена врата. Стая, пардон, колиба, за момичетата; друга — за момчетата; отделна — за по-малките деца; за бабата и дядото; за майката и таткото; за останалите майки и татковци. Ако някой татко има повече жени, те живеят в отделни стаи, пардон, колиби, и той оставя през деня възглавницата си там, където иска да прекара следващата нощ.

За да се построи една колиба, са необходими: здрави, прави колове, може и от бамбук, еднакви по дължина и дебелина; стъбла от тръстика, с които се оплитат коловете; дълга, тънка трева; смес от говежди тор и пръст от термитник.

От коловете се прави кръгла конструкция с радиус метър и половина, и коничен покрив с радиус три метра. Изсушените снопове трева се фиксират за покрива от долу на горе, а върхът се заздравява с допълнителна „шапка“. Така се получава толкова плътно и дебело покритие, че водата се стича по него, без да прониква в стаята.

Пръстта, взета от термитници, се отличава с особена твърдост, когато се смеси с вода. Тя се намазва отвън и отвътре върху стените. За цвят се слага повече говежди тор. Подът, пейката, лавицата за съдове и прагът се правят от същата смес.

Димът излиза през цепнатината между покрива и стената като прогонва и всички гадинки. В така построеното жилище през зимата е

топло, а през лятото е прохладно. Тясната дървена врата се отваря на запад, защото ветровете духат обикновено откъм Индийския океан.

В кухнята е най-приятно. По средата е огнището, гърнето с царевичната каша къкри върху три големи камъка. На лавицата са наредени съдове от глина. Лъжици не се използват. Всички обичат да седят на пейката край огъня и да си приказват. Пред вратата жените чукат царевица в големи дървени съдове. Или мелят просо между два гладки камъка.

Никой не стои през деня в спалните. Те са част от скромния интимен свят на хората. В тях се пази личното оръжие на всеки мъж, мънистените бижута на жените, постелките от кожа и тръстика, и дървените възглавници, които се предават по наследство.

Най-скъпоценното нещо — царевичното зърно, се съхранява в плътно затворени кръгли постройки, с много малък отвор, поставени върху каменни основи. Така то се предпазва от влага, мравки и гризачи.

Недалеч от колибите се намира свещеното дърво, където се провеждат различни церемонии за умилоствивяване на мхондоро, духа-защитник на племето. След молитвата всички присъстващи хапват и пийват, но първо оставят под дървото печено месо и бира за духа. В края на сухия сезон се правят молебени за дъжд, които се извършват от специален човек, наречен дъждосътворител.

Първата оран се извършва от мъжете със сечиво, подобно на плуг. В него се впрягат говеда или хора. След като зърното е засято, грижата за реколтата се поема изцяло от жените. Те окопават нивите с мотики. В малки зеленчукови градини отглеждат сладки картофи, тикви, дини, фасул, рапица. През това време мъжете ходят на лов с лъкове и стрели, на риба с въдици и мрежи, да секат дърва.

В една муша живеят роднините по бащина линия, те образуват така нареченото разширено семейство. Понякога броят на отделните семейни двойки достига двадесет и повече. Няколко муши формират едно село. То се ръководи от вожд и съвет на мъжете. Много села, разположени в един район, се управляват от старейшина. Той решава всички по-дребни съдебни дела. Старейшината се старее да живее като останалите членове на рода, но получава поста по наследство. И районът носи неговото име.

Ако почвата е плодородна, дъждовете — обилни и има много дивеч, хората са доволни и щастливи. Те се раждат в мушата и тук идват да умрат. Греховете им се опрощават и след една година техните духове напуцат гробището, за да могат всички — живи и мъртви, да продължат да бъдат заедно.

БЯЛАТА КРАЛИЦА С ДЪЛГИЯ РОЗОВ ЕЗИК И ЦАРЯТ НА НДЕБЕЛИТЕ ЛОБЕНГУЛА

В подножието на легендарните хълмове Матопос, където се намира гробът на Сесил Роудс и мемориалът на тридесет и петимата войници на майор Уилсън, убити от ндебелите, има няколко фототабла. На едно от тях може да се прочете, че Мзиликази (1792–1868) бил първият цар на Машоналенд (земята на шоните) и на Мателелеленд (земята на ндебелите). А неговият син Лобенгула (1834–1894) — втори и последен цар на същите земи.

Вижте портретите: Лобенгула — царствено разкрачен, почти гол, с надменен поглед; огромен корем; на слабините — тясна леопардова препаска; позира малко встрани от своите поданици.

И, колко години по-късно? — Лобенгула, седнал на прекрасно инкрустирано дървено кресло, обут с добре лъснати кожени ботуши, праметнал парче плат през кръста, с панамена шапка на главата! Гледа твърде цивилизовано.

Какво се е случило в периода между смъртта на бащата и смъртта на сина? А между единия и другия портрет?...

Същото, което е постигнало всички африкански народи (с изключение на либерийския и етиопския) за времето между 1870 и 1910 година: след като няколко века изнасяли главното богатство на Африка — хората, през последната третина на XIX век европейците решили да продължат на място експлоатацията на нейните човешки и материални ресурси.

За първи път в историята на човечеството цял континент е поделен и завладян. Англия — най-мощната капиталистическа държава, колонизира Египет, Гана, Уганда, Буркина Фасо (Бряг на слоновата кост), Нигерия, Кения, Малави, Мавриций, Замбия, Зимбабве, Ботсуана, Лесото, Свазиленд, Сейшелските острови и част от Етиопия.

Покоряването на ндебелите ѝ отнело двадесет години.

Ако англичаните имаха насреща си само шоните, известни със своето миролюбив и търпеливост, те щяха да превземат на един дъх тази много желана част на южна Африка. Но ндебелите ги изпреварили с цели тридесет години.

Кои са ндебелите? Те имат общ произход със зулусите. В началото на XIX век Мзиликази напуснал Зулуленд и се отправил с племето си на север. Докато стигне хълмовете Матопос в югозападната част на Зимбабве, към него се присъединили няколко по-малки племена. Мзиликази харесал мястото, което било естествено укрепено, и решил да се засели тук. Местното население, шоните, не оказали никаква съпротива. И така през 1840 г. Мзиликази се провъзгласил за цар на Машоналенд и Мателеленд.

Ндебелите имали добра военна организация и на практика всеки мъж се считал за воин. Начело на държавата и армията, която наброявала двадесет хиляди души, стоял царят, който бил подчинен на съвета на вождовете. Ндебелите третирали шоните като роби — отмъквали добитъка, зърното и жените им. Асимилацията между двете племена продължава и до днес.

Когато първите европейци започнали да надничат и през тяхната ограда, ндебелите останали спокойни — те били уверени, че всеки ще побегне след копията и стрелите им. Познавали огнестрелното оръжие, но вярвали, че духовете на прадедите ще превърнат вражеските куршуми в капки вода.

След смъртта на Мзиликази на престола се качил синът му Лобенгула. Той започнал да се среща с чужденците (които се навъртали наоколо като оси на мед) за да опознае техния начин на мислене и поведение. Естествено, най-много го измъчвал фактът, че бил неграмотен. Опитал се да намери хора, на които да се довери, сменил няколко преводачи и писмописци, но както казват италианците — *traduttore traditore* (преводач-предател), всички те мислели с цвета на кожата си.

Не след дълго Лобенгула се досетил, че три държави — Германия, Англия и Португалия, се боричкат за неговото царство. Те смятали, че най-сетне са открили библейската страна Офир, където, според легендите, Соломон копаел златото си.

„Белите идват като вълци и аз не знам какво ще донесе утрешният ден“, така звучи първото официално оплакване на

Лобенгула.

По това време в неговата столица Булавайо живеели вече тридесетина европейци. Царят първо се ядосал на английския ловец Фредерик Селю, който убивал хипопотами — свещени животни за ндебелите — и прекъснал срещите си с него. Забранил на първия мисионер в Мателеленд, Джон Мофат, който му бил приятел, да основава нови християнски мисии. Така или иначе за 25 години нямало нито един покръстен между африканците. „Тяхната вяра може и да е права, но във всеки случай им плащат, за да говорят по този начин“, коментирал Лобенгула.

Въпреки че сферите на влияние в Африка и света били вече уточнени, големите капиталистически държави се дебнели взаимно и английското правителство не можело да си позволи да води необмислени военни действия с едно силно африканско племе. Второ, англичаните не се решавали да нападнат, защото все още не познавали достатъчно добре страната и военната организация на ндебелите. Много по-разумно било да се изчака, докато се подготви общественото мнение и се намери подходящ идеолог и богата английска компания, която, вместо правителството, да свърши тази мръсна работа.

Кандидати за голямата лъжица с мед имало няколко, но най-подходяща се оказала новосъздадената Британска южноафриканска компания. С помощта на нейния директор Сесил Роудс кралицата и финансовите магнати в Лондон предоставили на тази крупна капиталистическа групировка рядката привилегия да завладява чужди територии, винаги с тайната подкрепа на официалните власти.

Но преди това Сесил Роудс трябвало да докаже, че заслужава такова доверие. Той изпратил „големия приятел на Лобенгула“ Джон Мофат да сключи договор за дружба между Англия и царството на ндебелите. Между другото Мофат вече изпълнявал длъжността „помощник-комисар на протектората Бечуаналенд“ (Ботсвана — англичаните били вече там!). След дълги колебания Лобенгула сложил своя подпис (кръстче) върху листа хартия. Пътят към вътрешността на континента бил отворен. Няколко месеца по-късно Роудс командировал втора делегация за преговори с Лобенгула. Нейната цел — на компанията да бъде предоставено „правото да изследва и добива минералните изкопаеми в недрата и на повърхността на Мателеленд и Машоналенд, като използва всички доходи от тази дейност за свои

нужди“. В замяна Лобенгула щял да получи хиляда пушки от системата „Мартини — Хенри“, сто хиляди патрона; месечна заплата от 100 лири стерлинги, и параходче с оръдие по река Замбези.

В продължение на шест седмици Лобенгула разпитвал пратениците на Роудс, преводачите и всички европейци, които му били под ръка: „Сигурно ли е, че те не искат моята земя, пасбищата и добитъка?“ „Не — бил отговорът, — това, което ние искаме, е златото.“ Вероятно царят се досещал, че белите го мамят, но не разбирал как. Защото не познавал понятието частна собственост върху земята и нямал представа, че правото на собственост може да се купува и продава.

По-късно станало ясно, че всички условия, поставени от Лобенгула, били записани в „устната част“ от договора! Горкият цар — да продаде сам собствената си земя! Да повярва в клетвите на преводачите си! Да не знае, че пушките „Мартини-Хенри“ са влезли отдавна в архивите!

Силно обезпокоен от натиска, оказван от хората на Роудс, Лобенгула решил да прати официална делегация при кралицата със следното послание: „Лобенгула, царят на ндебелите, иска да знае дали бялата кралица съществува. Някои от хората, които идват в неговото царство, казват, че има кралица, други отричат. Лобенгула би могъл да открие истината само като прати «своите очи и уши». Той я моли за съвет и помощ, тъй като е много разтревожен от белите хора, които идват в неговите земи и искат да копят злато.“

Ако кралица Виктория е имала желание да му отговори поне веднъж честно и почтено, нейното писмо би трябвало да съдържа нещо от рода на: „Ваше Величество, царю на ндебелите и шоните! Човешкото общество навлиза в епохата на империализма, за която износът на капитали е от изключително значение. В момента завършва подялбата на света и всеки, който се опита да противодейства на този процес, ще бъде отстранен. Ерго, рано или късно, от нас или от друга капиталистическа държава, Вашето царство ще бъде превзето, а на Вас ще Ви се наложи да абдикирате...“ — наистина текст, който Лобенгула не би разбрал.

„Може ли Кралицата да изпрати свой представител при Лобенгула, защото той няма на кого да се довери“, продължава царят. И тогава, когато пристига не друг, а Джон Мофат, Лобенгула пак не се

досега, че Роудс и неговата компания са част от плана на Англия за завладяване на царството му.

Едва след половин година научава, че на договора му с привилегированата компания се гледа като на предаване правата за собственост върху цялата Машоналенд. „Пиша Ви, за да знаете истината и да не бъдете измамена“, предупреждава Лобенгула бялата кралица. „Аз не разбирах за какво става дума, защото съм неграмотен“, обяснява той в следващо писмо. Лобенгула разпространява в пресата, че смята договора за невалиден, защото бил заблуден. Но каква полза — Сесил Роудс вече е доказал своята лоялност към английското правителство, което обявило неговата компания за привилегирована.

И така, докато „този страшен, кръвожаден тиранин Лобенгула“ (както го нарича английската преса), вожд на най-представителната армия на юг от Екватора, гледа косъм да не падне от главите на белите, отбягва всякакви битки с тях и пише писма до Бялата кралица, Роудс пристъпил към окупиране на Машоналенд.

„Знаеш ли как хамелеонът лови мухи? Той се спира зад мухата и известно време стои неподвижен, след това внимателно и бавно се придвижва напред, безшумно местейки крак след крак. На края, приближил се достатъчно, той изхвърля език — и мухата изчезва. Англия е хамелеонът, а аз — мухата“, казал Лобенгула.

През 1890 г. двеста бели наемници — авантюристи, фермери, ловци — с една дума, „заселници“ — тръгват да завладяват Машоналенд. Те са отлично екипирани, с винтовки, осем карабини, две оръдия, коне, 150 фургона. Води ги най-опитният познавач на тези територии — Фредерик Селю, същият ловец, който бил приятел на Лобенгула. Придружават ги петстотин полицаи и няколкостотин чернокожи.

Като научил за това, Лобенгула им забранил да минат през Мателеленд. Неговите войни напирали да се бият с белите, но той ги спрял. Едва след четири месеца, когато Мофат представил писмо с подписа и печата на кралицата, Лобенгула отстъпил. Отчаян, изплашен? Защо той, царят, решил да се подчини на една кралица...

Така наречената „колона на пионерите“ покорила безпрепятствено Машоналенд, основала пет укрепления, последното от които било наречено Солсбъри — днешно Хараре — по името на тогавашния премиер-министър на Великобритания. След като

установили някаква форма на администрация, пионерите започнали подялбата на земите — защото на всеки от тях Роудс бил обещал по 1350 хектара плодородна земя и по 15 участъка в златоносните райони.

Лобенгула разбрал, че е ударил неговият час: „... те казали на моите хора, че са купили тази земя заедно с хората, които живеят там. Ваше Величество, искам от Вас да науча, как може да се купи един народ на каквато и да е било цена?... Защо Вашите хора убиват моя народ?!“, пита Лобенгула за последен път бялата кралица.

Когато вижда, че Роудс струпва войски по границата и търси повод за провокация, вместо да влезе в бой, Лобенгула започва саморазправа със своите съветници, които се обявили против тактиката на изчакване.

А колонизаторите се приготвят за война с още по-голямо настървение — този път те ще получат два пъти повече земя, по 25–26 златоносни участъка, и дял от богатствата на Лобенгула. „Аз ще ви направя милионери...“, казал Роудс.

И повод лесно се намерил — шоните откраднали 45 метра телеграфна жица. „Добре разбирам, че рязането и кражбата на жица е нещо сериозно, тъй като тя е устата на белия човек...“, въпреки това извинение колоните на завоевателите тръгнаха.

... Преди да напуснат своята столица, ндебелите я опожарили. Следват три големи сражения, „... които бяха нещо като лов на елени, бедните, хвърлиха се да бягат, а ние на конете след тях стреляхме почти в упор...“, пише в мемоарите си един от участниците.

Отрядът на майор Уилсън се спуснал да преследва царя. Поради падналите дъждове войниците не могли да преминат реката Шангани. Те били обградени от ндебелите и избити до един.

И така, през есента на 1893 г. Британската южноафриканска компания с изпълнителен директор Сесил Роудс завладява и Мателеленд, с една дума — всички територии, в които се очаква да бъде намерено повече злато, отколкото в ЮАР.

На един от хълмовете Матопос, срещу гроба на Роудс, се издига висок мемориал в гръцки стил. Четирите барелефа изобразяват войниците на майор Уилсън, които размахват храбро винтовки и ножове. Надписът гласи: „На смелите мъже“ и са изредени имената на тридесет и петимата. След това: „Не остана жив нито един“. Говори се, че те умрели с „Боже, пази кралицата“. Същата кралица с дългия розов

език, която ги призовава да водят битка „срещу варварщината в името на цивилизацията“.

А ако попитате някой шона или ндебеле къде е погребан Лобенгула, той ще вдигне рамене и ще замълчи. Поверието гласи, че не бива да се търси неговия гроб.

Самият Лобенгула изрично подчертал, че не желае след смъртта му косъм или костичка от неговото тяло да бъдат докоснати от бял човек. Никога и при никакви обстоятелства.

СЕСИЛ РОУДС

Много изследователи на съвременната история са търсили отговор на въпроса — кой е Сесил Роудс и в какво се състои тайната на неговия необикновен успех. Става дума за човека, на чието име бяха наречени територии, пет пъти по-големи от остров Великобритания — Южна и Северна Родезия. И чиито паметници бяха свалени заедно с английското знаме през 1980 г., когато последният английски губернатор на Южна Родезия обяви: „Това е краят на цялата многотомна история на Британската империя“.

Късметлия, според английския писател Бърнард Шоу („... да намериш задния си двор пълен с диаманти“); гениален — казал немският кайзер Вилхелм Втори („Ако имах такъв премиер като Вас, щях да стана най-великият владетел на света“); безжалостен — Безил Уилямс (един от биографите му); амбициозен, според самия Роудс, който пише, че имал съдбата на по-младите синове в английските семейства, „които не разполагат нито с парите, нито с възможността да покажат на какво са способни“; странял през целия си живот от представителките на нежния пол, твърдят всичките му познати; неотменно бил преследван от лекарската присъда „още шест месеца живот“, което вероятно е провокирало цялостната реализация на блестящите му способности.

Съвременниците му го сравнявали с Цезар и Наполеон. Пропуснали са Хитлер, чиято звезда изгряла тридесет години след Роудсовата. „Аз твърдя, че ние сме най-добрата нация в света и колкото по-голяма част завладеем, толкова по-добре за човечеството... Само си представете промените, които биха настъпили, ако териториите, които днес са заети от най-презрените образци на човешката раса, попаднат под англосаксонско влияние... Наш дълг е да използваме всяка възможност да придобием нови земи и ние сме длъжни постоянно да помним, че по-голяма територия означава просто повече представители на тази най-добра и най-достойна човешка раса, която

светът притежава.“ (Сесил Роудс, в писмо до В. Г. Стивънс, наречено „Проект на някои мои идеи“, 1877).

И разкряхът е подобен — сякаш през 1892 г. карикатуристът от английското списание „Пънч“ е предчувствал приликата (а обратното може да е по-вероятно...).

Всъщност Роудс е действал като истински син на своето време. Той не е виновен, че се е родил през 1853 г. пети по ред в четиринадесет членното семейство на английски свещеник. Нито че имал вродено сърдечно заболяване, което улеснило туберкулозните бацили. И че толкова искал да учи в Оксфорд, а трябвало да замине при брат си в Кейптаун — когато вече са открити парната машина, телеграфът и жп линиите, намерено е лекарство против маларията и африканският континент само „чака да бъде освободен, цивилизован и покръстен“.

Сесил се озовал на мястото на събитията по чиста случайност. През 1870 г., двадесет години след златната треска в Калифорния, светът е разтърсен от новината за диамантените находища в Трансваал. Чули легендите, че африканските дечица си играят с диаманти, тук прииждат хиляди търсачи на силни усещания от цял свят. Че той ли, деветнадесетгодишният Сесил, който е вече в Южна Африка, няма да тръгне с фургон през планини и долини, за ничията земя?! „Всяка седмица намирам средно по тридесет карата“, пише младежът на майка си.

И докато мнозина умират от болести, глад и куршуми, Роудс не само че оцелява, но след десет години публично обявява (заедно със своя съдружник Рад) създаването на единната акционерна компания „Де Бийрс“. Същата, която и днес контролира световния диамантен пазар. Междувременно Роудс е вече член на Кейпския парламент и студент в Оксфорд. А през 1885 г. става президент на компанията.

За да намали себестойността на получените диаманти, той въвежда системата на кампаундите: двадесетте хиляди африканци, които работят в мините, трябва да живеят в лагери, оградени с тел; всяка седмица, преди да излязат в отпуск, получават задължително по една доза разслабително. (Аполон Давидсон, „Сесил Роудс и неговото време“).

Изглежда златото и диамантите вървят ръка за ръка не само в приказките — на четиристотин километра от диамантените залежи,

близо до Йоханесбург, е открито най-голямото златно находище в света. Годината е 1886 и светът отново е разтресен.

Но на Роудс не му е за първи път да си има работа с находища. Той се справя спокойно и уверено с това ново предизвикателство на съдбата. Само една година по-късно след редица финансови операции, той създава компанията „Обединени златни полета на Южна Африка“, от която получава два пъти по-големи доходи. Така, преди да навърши тридесет години, Сесил Роудс е вече цар на златото и диамантите в света. Оттук до политическия пост „цар на южна Африка“ оставала само една крачка... Малка крачка към вътрешността на континента в посока Мателеленд и Машоналенд.

Покоряването на тези територии щяло да приближи Роудс до реализирането на неговите велики мечти, свързани с бъдещето и просперитета на Великата английска империя: 1. изграждане на оста Кейптаун-Кайро (всички страни по тази ос трябвало да бъдат английски колонии); 2. създаване на единна южна Африка, обединена под английски флаг; 3. откриване на още по-големи от най-големите златни залежи...

„Моята главна задача е решаването на социалния въпрос, а именно: за да се спасят четиридесетте милиона жители на Обединеното кралство от убийствена гражданска война, ние, колониалните политици, трябва да завладеем нови земи за излишъка от население; да придобием нови области, където да пласираме стоките, произвеждани от фабриките и рудниците. Империята, винаги съм казал това, е въпрос на стомаха. Ако не искате гражданска война, трябва да станете империалисти... Човечеството страда заради това, че английският народ дава само половината от прираста, на който е способен...“

Междувременно Роудс е героят на деня — всички му се възхищават, всички го боготворят. „Неговата поява в Лондон предизвиква суматоха като пред слънчево затъмнение“, пише Марк Твен. Славата му нараства, когато той започва да агитира за „освобождаване на шоните, които били жестоко експлоатирани от ндебелите и техния кръвожаден цар Лобенгула“.

След редица прости трикове Роудс успява да измами Лобенгула и да завладее Машоналенд. Но скоро всички са разочаровани — тук златото е в съвсем скромни количества. Въпреки това Роудс

продължава да приканва англичаните да се заселят по тези земи заради редкия климат, който лекува всякакви белодробни заболявания; евтината работна ръка („шоните са дружелюбни и работят с голямо удоволствие“); плодородната земя, която „чака грижовна фермерска ръка, за да ѝ се отплати богато и пребогато“. Роудс се надявал, че страната, която носела, засега неофициално, неговото име, „ще се превърне в поле за изява на интелигентността и енергията на много млади англичани, чийто най-отбрани качества не могат да се проявят в битката за съществуване в пренаселените градове на Англия.“

А може би златото е в Мателеленд?

Без да обявява война на Лобенгула, Роудс атакувал неговите войски, които били омаломощени от дребна шарка. Ндебелите били напълно беззащитни срещу картечния огън, нещо съвсем ново за тях. Изглежда, че и техните духове-пазителите нямали представа как да им помогнат...

Английската преса обявила сраженията за грандиозни и участниците в тях — за герои. Двама от синовете на Лобенгула Роудс отвел в ранчото си.

Сесил Роудс формулирал водещите принципи на английската колониална политика, благодарение на които англичаните успяват да задържат политическата и икономическата власт в тази част на Африка за цели деветдесет години: „Светът е направен, за да служи на човека, и в частност на белия“; сегрегация; местно самоуправление; и тъй като „в интелектуално отношение чернокожите са като деца, необходимо е да бъдат третирани с търпение и симпатия“.

През 1890 г. той става премиер-министър на Кейпската колония, а през 1895 г. влиза в тайния кралски съвет, „... аз бих анексирал и планетите, ако можех, ... тъжно ми е да ги виждам такива ясни и заедно с това — толкова далечни.“ В Англия вече го наричат баща на империята, животът му се превръща в пример за много млади хора от неаристократичен произход.

Войната с бурите, която избухва през 1899 г., е война за надмощие в тази част, където се намират най-богатите златни мини на света. Струва двеста милиона лири на английските данъкоплатци. В нея участват половин милион английски войници и шестдесет хиляди бури. В концентрационните лагери, „използувани“ за първи път в историята на човечеството, загиват двадесет хиляди бурски жени и

деца. Войната завършва през 1902 г. с подписване на мирен договор, който обезпечава политическото господство на Великобритания.

Но в същото време светът заклеява Англия и нейната колониална политика. Прочутият Роудс е забравен дори в родината си.

Объркан и разгневен, след дълги седмици на кислородна недостатъчност, на втори март 1902 г., 48-годишен, той умира в ранчото си край Кейптаун.

В последното си (шесто по ред) завещание пише: „Възхищавам се на величието и самотата на Матопос и затова желая да бъда погребан на хълма, който нарекох Поглед към света“. Роудс искал Родезия, „неговата слабост“, да приеме костите му и да ги пази за вечни времена. В съседство с костите на Мзиликази, Лобенгула и стотиците шони и ндебеле, които трябвало да умрат с нейното рождение.

Тялото му било изпратено с кралски почести от Кейптаун и пренесено с влак до Булавайо. На погребението присъствали много хора, дори старейшините на ндебелите.

В завещанието си Роудс определя 60 стипендии за Оксфорд на студенти от английските колонии. В неговия списък не фигурират такива големи страни като Индия, Нигерия и Египет. Но в замяна на това Южна Родезия и Кейпската колония (ЮАР) получават максимален брой стипендии. Изрично е подчертано, че кандидатите не трябва да бъдат квалифицирани или дисквалифицирани поради расата си или религията, която изповядват.

ТЪРСИ СЕ МЯСТО ЗА НЕХАНДА

Има една снимка в картотеката на Националния архив на Зимбабве, която се пази в отделна стая. Може да бъде видяна, само ако специално се попита за нея. Обяснението: да не предизвиква излишен смут и безпокойство.

Колкото и да е избледняла тя, на нея все още добре личи, че тримата обесени са чернокожи, а двадесетината мъже, които се разхождат под дървото в костюми и с бастунчета — европейци.

Очевидци пишат, че подобни сцени не били изключение по време на потушаването на въстанието срещу белите заселници. Липсата на други снимки може да се обясни с факта, че към края на XIX век местното население не разполагало с фотоапарати, а и за хората с бастунчетата те били все още лукс.

От друга страна се пита, колко от наследниците на първите заселници биха предоставили доброволно снимки с такова съдържание в ръцете на зимбабвийското правителство.

Две години били необходими на тези „диваци“ и „варвари“, за да се организират срещу колонизаторите, които отнели земите и стадата им, прогонили техния цар Лобенгула, избран от духовете на прадедите, причинили суша, чума по животните, дребна шарка по хората и довели скакалци.

„Чрез лунното затъмнение бог ни дава знак да изпъдим белите от нашите земи, защото те са причина за всичките ни беди“, казал главният жрец на ндебелите. „Когато дойде новата луна, трябва да започнем нашето въстание, нашата чимуренга (борба за независимост на езика на шона).“

Не друг, а медиумите станали организатори на въстанието. Неханда, духът-пазител на шоните, който от няколко века живеел по тези места, се вселил в една Ясена на име Чаруа и чрез нейните уста учел хората как да постъпят. Появили с други медиуми — Кагуви, Мкути, Чаминука, Ниандоро.

Март 1896 г. ндебелите въстанали. Убили няколкостотин белокожи.

Заселниците са шокирани. Те не са си представяли подобно развитие на „писмената история“ на Родезия.

Ндебелите обсадили Булавайо и оставили отворен пътя на юг, като се надявали, че натрапниците ще се натоварят на фургоните си и ще си заминат завинаги.

... След няколко месеца по пътя пристигнала делегация начело със Сесил Роудс, военни подкрепления и обещания за постове и заплати. Вождовете на ндебелите отстъпили.

По същото време избухнали размирици и в Машоналенд. Тука всичко било по-просто — горене на села и посеви, взривяване на пещери с жени и деца, бесене — в продължение на няколко години.

Медиумите били преследвани с особена жестокост. Неханда и Кагуви били осъдени от Върховния съд на смърт чрез обесване.

* * *

Но не и духовете. Кой е виждал дух да бъде обесен?

Ето, преди двадесет години, по време на Втората чимуренга, се появила пак една жена, в която се бил вселил духът на Неханда. И тя отново учела хората какво да сторят, за да се отърват от своите потисници.

Годините минават, едни управници се сменят с други, а духът на Неханда броди по земите на шоните и чака момент да се всели в някого.

ПРОБЛЕМЪТ ЗА ЗЕМЯТА КАТО ЧАСТ ОТ АНГЛИЙСКАТА ГРАМАТИКА

Пиеска с две участващи лица: Белият заселник (БЗ) и Християнският мисионер (ХМ), които разясняват на главния герой от името на Великата империя.

1890

БЗ: Ние сме умни, знаещи, прекрасни, добре въоръжени и най-вече бели. А пък на вас носим огледала, за да се видите какви сте — невежи и некултурни. С една дума — нецивилизовани.

Аз ще си оградя това местенце, ти — онова.

ХМ: За да можете да чуете Божието слово, ще ви научим да четете библията — първо на вашия див диалект, а после — на езика на великия английски народ.

1892

БЗ: И тъй като във всяка модерна държава населението плаща данъци, ще ви помолим от утре нататък да имате това предвид.

Ето ги нашите ферми и рудници, работете при нас и ние ще ви се отплатим, за да можете да ни плащате данъците си.

1893

БЗ: Щом като цяла Родезия е в наши ръце, край на варварщината, войните и мизерията в тази част на Африка.

1896

БЗ: Втора причина за размириците: „Неспособността на една аристократична и войнолюбива раса да заеме естественото място, което ѝ се полага в мирната индустриална организация на установената цивилизована общност.“

1905

ХМ: Според мен необразованият африканец е много по-честен, лоялен и полезен. Но все пак — как ще се развива тази част от най-великата английска империя, ако вие ни що не умеете? Ето така се правят тухли, пътища, траверси, а така се обработва дърво и се копае злато.

1907

БЗ: Който иска да работи в града, например в столицата Солсбъри, има право да живее в специални тухлени постройки, на 4 км от центъра, номерирани и подредени като на картинка. Без семейства, магазини и градинки. Чисто и просто. За да бъдат в безопасност здравето и сигурността на белите заселници.

1908

БЗ: Заповядайте като наематели на територията на нашите ферми. Хем няма да се налага да пътувате, хем ще си работите от сутрин до вечер.

Стоп — само 40 възрастни на 1350 ха. За останалите няма място.

1915

БЗ: Най-добре е да оградим един резерват с цеце, суша и треска, където ще живеете задружно. Една пета от цялата страна смятаме, че ще е достатъчна.

1923

БЗ: Нали виждате колко добре се справяме — щом Нейно величество Кралицата на Великобритания ни разреши да управляваме Южна Родезия като автономна английска колония. И понеже бъдещето на нашата страна зависи от вашето образование, хиляда училища до четвърти клас са ви предостатъчни.

1930

ХМ: Малко английски, малко математика, създаване на хигиенни навици. И най-вече дисциплина. Подчинение без никакви въпроси. Абсолютно послушание!

БЗ: И въобще се налага пак да се разместим. За да сме географски заедно — на нас — 20 млн. ха; на вас — 8,5 млн. ха за общи стопанства и други 3 млн. ха, които имате право да продавате; 7 млн. ха — за ничия земя. И така, ако обичате, сега в срок от шест години да си отидете по вашите места, това племе да се премести там, онова племе да дойде на неговото място, наемателите да напуснат фермите.

Освен това имаме нужда от специален отдел за африканско образование, различно от европейското. Защото, представете си, колко проблеми биха възникнали, ако африканското дете се научи да изпълнява същите социални функции, както бялото?!

(На това място ХМ заднешком излиза от сцената.)

1944

БЗ: Само 50% от вас имат право да учат до седми клас. А 12,5% от тях ще бъдат допуснати до академичните изпити за средно образование. Държавата има нужда от труда на африканеца, не от неговата интелигентност.

Ако таксите ви изглеждат толкова високи, може да не учите — никой не ви задължава. В края на краищата ние трябва да осигурим прилично образование на нашите деца, бъдещите ръководители на Южна Родезия.

За какво говорите? За вашата култура? Най-добре започнете с английски приказки и стихотворения, а вместо майчиния си език всеки може да учи дървообработване.

И въобще какво сте се хванали с това образование, сякаш то е единственият ви шанс за социален прогрес. Не знам защо се опитвате да докажете, че и вие сте човешки същества.

БЗ: Направихме си федерация. Ето вашите вестници, вашето литературно бюро, вашата граматика и ортография — пишете и учете на стандартен шона и ндебеле. Превеждайте световните класици — никой няма да ви пречи, но без политически истории, нали? Само сантиментални разказчета за лошите жени, лошия град, за славното минало на вашия велик род, и неговите готварски рецепти. За да основем едно справедливо много расово общество, в което всички цивилизовани хора ще имат равни права.

1956

БЗ: Имате си вече и първите романи на вашия роден език. Браво, колко са прекрасни, защото не са политически!

Ето ви и университет, кралицата майка ни помогна да го построим — тук 10% от вас ще могат да учат и живеят заедно с нас.

1958

БЗ: Досега нямате право да гласувате, затова сега слушайте: всеки, който има достатъчно добър доход и образование, ще може да гласува.

1963

БЗ: Щом не искате федерация, ще се наложи пак да се разместим. И така — ограждаме 4 млн. ха за национални паркове, ничията земя си я преразпределяме. Всички ваши вестници ги

спираме, а тези книги ги забраняваме. И въобще най-добре е да си учите вашите езици, защото май много станахме образованите.

1965

БЗ: Колкото и да ви е неприятно, и ние не желаем да сме повече колония. Затова обявяваме едностранно независимост.

1969

БЗ: Може да ви е омръзнало да се местите, но земята наистина трябва да е по равно, защото ние сме 200 000, а вие сте 5 милиона. Значи за вас — 18 млн. ха и за нас — 18 млн. ха, ничията земя свърши, общата — също. И това е. Ако притежавате земя на погрешно място, може да я продадете само на човек от вашата раса.

1972

БЗ: Протестирайте, готвите се за война?! Срещу нас, дето дойдохме тук, за да ви приобщим към световната цивилизация и нейните блага? И ограмотихме половината от вас!

1979

БЗ: Добре, ще се съгласим да ни управлявате, ако ни оставите земята и двадесет места в парламента.

1992

БЗ: Помощ! Искат да ми я вземат, като ми дадат „приемлива компенсация в разумен период от време“! Земята на моите деди! Не било справедливо да имам толкова много земя! И най-плодородната!

Ние сме четири хиляди фермери и имаме една трета от цялата обработваема земя. Без нас държавата ще бъде разорена, икономиката ще банкрутира! Помощ, ограбват ме!

1993

БЗ: О.К. Да предположим, че ви я дам — а кой ще стопанисва тази най-прекрасна ферма? Хора, които имат завършен само четвърти клас, не говорят добре майчиния си език, нито английски. Не познават собствената си история. Искали да бъдат погребвани в земята на своето племе, за да се превърнат после в духове. Няма духове, има само бог. И винаги са предпочитали да слугуват на белия човек, вместо да управляват те самите. Могат да се движат по First Street, но нямат пари за нищо.

На тези недостойни африканци ли ще дадете собствената ми земя? Ще ви осъдя!

На това място президентът Робърт Мугабе не се стърпява и се провиква от залата: Няма съд, пред който аз, Робърт Габриел Мугабе, да бъда изправен от който и да е бял заселник.

Завесата се спуска.

Всички ръкопляскат.

ВОЙНАТА

— Войната? — Беше страшно, ух, колко страшно... Идват едните: Чухме, че си хранил партизаните — бум! Идват другите: Чухме, че си докладвал на родезийците — бум!

— Войната? — Спомням си добре как една сутрин, докато още спях, леглото ми така се разтrese! После съобщиха, че терористите взривили петролните рафинерии...

Войната — трудно се пише за нея. Изминали са само петнадесет години, раните още болят, за пролятата кръв никой не се е покаял.

Кои са били прави, кое е било справедливо, кой е бил виновен и кой — невинен — днес хората избягват да мислят за това.

На белите, които са били задължени от цвета на кожата си да се бият за „защита на цивилизацията от комунистите-терористи“, им е по-лесно. Те казват, че са нямали друг избор или че са били увлечени от пропагандната машина на Родезийското правителство. Уплашени от саморазправи и съдебно търсене на отговорност, мнозина са напуснали страната веднага след обявяването на независимостта.

„Никой от нас не вярваше, че след такава мъчителна война е възможен мирен преход“, споделят останалите, за които обсъждането на една кауза пердута е безсмислено.

„Сега виждам, че не сме били прави, но ако нещата се повторят, сигурна съм, че всички ще постъпим пак по същия начин“, споделя Цинтия Лангридж, счетоводител.

Африканците също не говорят. Въпреки спомените и извоюваната независимост. Бащите не разказват за своите битки и поражения на децата си. Партийните лидери не признават сторените грешки. Предателите не са назовани.

Освободените затворници мълчат. Хълмът на героите пази останките на 26 национални герои. Има герои на провинцията, герои на окръга. С всеки изминат ден техният брой се увеличава. И заедно с това намаляват истините за войната.

За да образуваме правителство на националното единство и за да избегнем нова гражданска война, трябва да оставим миналото и да насочим всичките си усилия към настоящето и бъдещето на нашата страна.

Да забравим всичко и да си подадем ръце. Когато няма въпроси, няма да има и отговори. Нека Ян Смит спортува в Кралския клуб по голф. В независима република Зимбабве. Нека не ни пречи и самият клуб. Кой са убийците на Херберт Читепо и Джейсън Мойо, случайност ли е катастрофата с колата на Тонгогара? С годините всичко ще дойде на мястото си, да не бързаме.

... Уж война като всяка друга освободителна война. А няма виновни и осъдени. Какво е това — страх, разумен компромис, мъдрост? Или войната просто не е свършила...

„РАЗОЧАРОВАН СЪМ ОТ ТОВА, КОЕТО СТАВА В МОЯТА СТРАНА“

Ян Дъглас Смит (1919), политик, роден в Шуругуе, получава икономическо образование в Роудския университет (ЮАР) и служи в Кралските въздушни сили по време на Втората световна война. През 1953 г. се присъединява към Обединената федеративна партия, от която се отказва през 1961 г., за да участва в създаването на Родезийския фронт. През 1962 г. става член на парламента, а две години по-късно министър — председател на Южна Родезия. След като не успява да се споразумее с Англия относно независимостта на страната, неговият кабинет обявява на 11 ноември 1965 г. Едностранна декларация за независимост, с която се поставя началото на петнадесетгодишната гражданска война.

След 1980 г. остава член на парламента и лидер на своята партия. През 1987 г., поради някои изявления зад граница, които били във вреда на република Зимбабве, той е принуден да напусне парламента и да се оттегли от активна политическа дейност.

(Справка от енциклопедия „Зимбабве“)

Къщата му имаше обща ограда с кубинското посолство, „онези комунистически приятелчета“, както се изрази моята осемдесетгодишна позната, докато ми обясняваше къде живее г-н Смит. Сигурно оставяха портата нарочно отворена през целия ден, когато той си беше у дома си.

Двор като всички останали в квартала, с много дървета и цветя. Градинар, като всички останали, който съсредоточено премиташе отпред.

Ян Смит — висок, слаб, с все още изправена елегантна фигура, избледнели светли очи, ме посрещна сам във фойето. Изглеждаше нетърпелив да отговори на въпросите ми:

— Г-н Смит, когато питам някои местни хора: „Ако имате възможност да говорите с г-н Смит, какво бихте искали да му

кажете?“, те ми отговарят, че биха желали да Ви питат как се чувствате днес.

— Разочарован съм от това, което става в моята страна. Ние бяхме обвинени, че сме се опитвали да маневрираме с Едностранната декларация за независимост, защото не сме искали да допуснем правителство на чернокожите. Това не е истина, това е част от комунистическата пропаганда. Ние винаги сме се опитвали да ускорим времето, когато чернокожите ще бъдат мнозинство в управлението на нашата страна, но желяхме това да бъде постигнато по еволюционен път, за да осигурим правителство, което е в състояние да поеме отговорност.

Мисля, че е важно да бъде отбелязано, че когато белият човек се е заселил тук (само преди сто години), хората не са могли нито да четат, нито са разбирали какво е това демокрация, гласуване и пр. Даже до преди 20–30 години половината от населението беше неграмотно и никога през живота си не бе гласувало. Според мен, сега всичко доказва, че революцията бе неуспешна и че правителството на тази страна е бедствие за нея — то е комунистически ориентирано, с разузнавателно управление, не по-различно от КГБ и ЦРУ. Обикновените чернокожи са миролюбиви, те желаят само да дадат образование на децата си и храна на семейството си. Днес много от тях казват, че са живели по-добре преди тази власт.

— Събитията, които се случиха през периода 1960–1980 г. бяха част от процеса на деколонизация в Африка и, според мен, рано или късно, белите щяха да бъдат принудени да се откажат от властта.

— Ние не бяхме истинска колония. Трябва да се подчертае фактът, че имахме така нареченото „отговорно“ правителство. Южна Родезия беше единствената част от Британската общност с такъв вид управление. Ние не бяхме ръководени от британски чиновници, които се връщат, като прелетните птици, всеки две години в Англия, а от родезийци.

— Вие казвате, че чернокожите не били още „узрели“ да управляват. Как може да се докаже това, преди да са дошли на власт?

— Цяла Африка на север доказва това твърдение, защото там царя хаос. Заедно с английското правителство ние изчислихме, че са нужни 12–15 години, докато чернокожите навлязат в управлението на

страната. Ние вярвахме, че трябва да имаме смесено правителство и всички родезийци да работят заедно. Така че това беше просто въпрос на образование и обединение. Но повечето чернокожи не искаха демокрация. Те си имаха племенна система, която е по-добра форма на управление, отколкото настоящата.

— Според мен всяко общество следва свой собствен път на развитие. Трудно е да прескочи един етап и да попадне в последващия. Например сега е още рано да се говори за зимбабвийска нация, защото хората не са готови.

— Това е един много важен въпрос. По време на Ланкастърските преговори аз казвах на Нкомо (понастоящем вицепрезидент, б.а.) и на ндебелите: „Вие трябва да настоявате за федерална система, която ще ви позволи да имате максимална автономия в Мателеленд. Вие сте народ с различна култура и език.“ И ако те бяха успели, в страната щеше да има повече спокойствие и нямаше 30 000 ндебеле да бъдат убити.

— За кризата през 1982–1987 г. ли говорите?

— Да, тя можеше да бъде избягната. Ако тръгнете на юг, ще стигнете до карангите, където е моят роден край — Гуеру. Там хората също не са доволни. И те искат по-голяма автономия. Но всичко се контролира много изкъсо.

— Какво мислите за политиката на Мугабе — политика на помирение (*reconciliation policy*)?

— Няма политика на помирение, в тази страна всеки е длъжен да прави това, което казва правителството.

— Добре, но все пак — никой не е бил обвинен и съден.

— Ако войната беше доведена до край, ние щяхме да победим, не тези хора. Англия и Южна Африка ни принудиха да спрем войната. Разполагам с очевидни доказателства, че терористите са искали да капитулира и да се върнат по домовете си, защото не можели повече да издържат. Както виждате, това е нещо по-различно от нещата, които чувате от хората, които контролират пропагандната машина.

— Бих казала, че за белите това е било удобно споразумение, защото са запазили позициите си в икономиката.

— Да, но ползата не е голяма. На повечето бели им беше даден шанс да напуснат страната и две трети от тях заминаха, защото как да

живеят тук, при тези условия, където няма свобода. Защо мислите, че напуснаха?!

— *Аз смятам, че въпросът със земята сега трудно може да бъде разрешен, тъй като тази власт пропусна подходящия момент.*

— Чернокожите не си искат земята, това е само пропаганден трик на партията, за да спечели изборите. Те притежават повече земя, отколкото могат да използват, защото нямат възможности и способности да я обработват. Аз мога да им дам още утре един милион акра, но не е там работата. Сега се говори: „Белият човек открадна икономиката и ако вие гласувате, ние ще си вземем икономиката обратно и ще я дадем на вас.“

— *Как мислите, дали белите фермери са изплашени от планираната експроприация на земята?*

— Струва ми се, че бяха. Но сега е ясно, че това правителство иска да използва земята за политически цели — взема я и я дава на висши чиновници и министри. Класически комунизъм. Просто ужасно. По същия начин се дава работа на „другарите“. И откъде имат пари?

Четирима работници в моята ферма, които едва изхранват децата си, ми казаха, че трябва да внасят по десет долара месечно в техните фондове. Знаете ли какво им отговорих? Че няма да им дам, нито цент дори. Нека да ме съдят, аз съм готов да кажа на света какво се прави тук. Като комунисти и социалисти те трябва да подкрепят хората, а не да ги ограбват.

— *Миналата година бяха конфискувани два броя на ежеседмичника „Файненшъл Газет“, в които Вие сте говорили за корупцията на правителството. Във Вашето правителство нямаше ли корупция?*

— Не, не мисля. Ако е имало, бих искал да знам къде и кога. Ние имахме фантастична страна и хора, абсолютно предани на едно — да служат на Родезия.

— *Според пресата много родезийци искали да се върнат обратно в Зимбабве.*

— Това си е чиста пропаганда. Има някои пенсионери, които искат да се върнат. Но статистиките показват, че повечето напускат страната.

— *Истина ли е, че Вашата ферма не е в списъка за експроприация?*

— Не, не е истина. Част от моята земя беше национализирана преди четиридесет години. В Мидлендс ми зададоха подобен въпрос. И един местен политик отговори: „Ние не можем да вземем фермата на господин Смит, защото тя граничи с голямо езеро, което снабдява Гуеру с вода. И ако там се заселят хора, езерото ще се замърси.“ Той допусна грешка, защото всъщност каза, че Смит е добър фермер, а ние бихме били лоши фермери. Аз не бих се оплаквал, ако моята земя бъде взета в името на националните интереси. Но те искат да ми откраднат земята, без да платят истинската ѝ цена. С това ние, белите фермери, не сме съгласни.

Безработицата — това е големият проблем. Днес има по-малко заети в производството и селското стопанство, отколкото преди. Причината е очевидна — кой ще инвестира в една комунистическа страна, където трябва да плаща 40% лихви, а инфлацията е 30%?

— *Но отскоро правителството започна да говори за либерализация на икономиката и за несоциалистически път на развитие.*

— Те говорят, но нищо не правят. Много големи промишлени предприятия в страната са все още държавни. Щом открият някое предприятие, което е печелившо, те си казват: „Защо да оставим белите да правят пари, не може ли ние да ги правим?! Хайде да го вземем!“ Те го национализират и какво се получава? — Не след дълго то банкрутира.

Когато се сетя за милионите, хвърлени тук, и помощта, която те получиха, все си мисля каква чудесна страна щяхме да имаме сега, ако ние бяхме на тяхното място. Но на нас това ни беше отказано. За нас бяха санкциите и въпреки това ние предложихме на нашия чернокож народ по-добър живот.

Такава е Африка. Ние се надявахме да направим нещо по-различно от другата Африка. Защото имахме английска свобода, демокрация и справедливост. Често са ми казвали: „Вие имате повече свобода и демокрация в сравнение с Англия. Вие сте по английски от самите англичани.“

Аз нямам желание да се връщам отново в политиката. Това, което ме интересува в момента, е тук да бъде създадена една прилична държава, където моите деца и внуци да могат да живеят нормално. Надявам се, че белите ще бъдат окуражени да останат и да допринесат

за развитието на страната. И ние трябва да ги запазим, тъй като нейният успех е пропорционален на техния брой.

Това е моята родина. Аз я обичам. Аз съм африканец — в началото Вие попитахте как да наричаме местните хора — чернокожи или африканци. Добре — аз съм бял африканец. Израснал съм тук и всичко, което искам, е моята родина да преуспее.

Ян Смит умира на 21 ноември 2007 г. в Кейптаун, където се премества да живее през 2005 г.

РОДЕЗИЙЦИТЕ — ЕДНА МНОГО СПЕЦИАЛНА ПОРОДА

Има една порода кучета, която е създадена в Южна Африка. Нарича се родезийски ричбек — силни, мускулести, с къса кафява козина; вероятно единствените кучета, които се използват за лов на лъвове — те лаят срещу лъва и го примамват към ловеца. Отличителен белег — ивицата косми между лопатките и хълбоците, насочена обратно на останалата козина.

Има и една порода хора, които говорят малко меко, мъжете са с английско-ирландски черти и лунички, обичат целогодишно да носят къси панталонки; жените изглеждат отпуснати, без никакъв сексапил, с прически отпреди тридесет години. Това са потомците на първите заселници, които последвали призива на Сесил Роудс да прославят Родезия и да покажат на света на какво е способна английската раса. Въпреки че такава страна на географската карта вече не съществува, тези хора все още се наричат родезийци.

В продължение на десетилетия родезийците са били единствените носители на европейската култура в страната. Тъй като тя няма излаз на море и е сравнително далече от Европа и Америка, те живеели до известна степен изолирано. Особено тези, които имали ферми — мъжете се занимавали с отглеждане на тютюн, царевица и памук. Жените — с управление на своите малки империи — кухнята, зеленчуковата градина, обора. Те контактували предимно с подчинените си — готвач, прислужници, градинари и общи работници. Били лишени от тежък физически труд, а от друга страна, възможностите за интелектуални изяви били ограничени заради големите разстояния.

Как живеят тези, които се оставиха на чернокожото мнозинство да ги ръководи?

Те нямат достъп до политическата кариера. Фактически за тях демокрацията е само фраза, защото както и да гласуват, те не биха

променили нищо. От петнадесет министерски кресла само на две седят родезийци.

Има едни врати, все още отворени за тях — тези на бизнеса. Особено след като икономическите реалности принудиха правителството да изостави социализма и да поеме пътя на пазарната икономика. Естествено, много компании запазват определени постове за чернокожите, което дразни младите и ги подтиква към емигриране.

Въпреки това неоспорим остава фактът, че между тях няма безработни. Лекарите, хотелиери, фермери, банкери, собственици на кина, ресторанти, училища, детски градини и аптеки, преподаватели, счетоводители, милосърдни сестри — независимо какъв е годишният им доход, те знаят, че бельото им ще бъде изпрано и изгладено, обядът — сервиран, автомобилът — измит. Трудът на домашните работници, сравнително добре платен на Запад, тук се оценява много ниско.

Здравеопазването и образованието, безплатни в първите години на независимостта, стават по-скъпи с всеки изминат ден. Държавните болници са препълнени с пациенти, приети анте мортем. Но нивото на частните училища и клиники се е запазило високо и броят на тези, които могат да си позволят да платят две хиляди щатски долара за една учебна година често надхвърля възможностите на училищата и коледжите.

Културният живот в столицата (синоним на този в страната) е твърде опростен. Няколко кина, които не познават друга реч, освен английската. Аматорски театър, подпомаган от различни компании, с репертоар, който издържа минимум десетина представления. Не толкова поради ниското им професионално равнище, колкото поради факта че интересуващите се от театър не са повече от две-три хиляди. Пиесите на местните автори не могат да се доберат до една прилична сцена, защото няма кой да им предложи спонсорство. Значително оживление внасят ежемесечните гастроли на чуждестранни музиканти от средна величина.

Социалните контакти на родезийците са ограничени до събирания през уикенда около скарата за барбекю край басейна или на брега на някое езеро. Отпуските си прекарват в курортите, които са си построили в планините Нянга, Вумба, край язовир Кариба или в националните паркове. Там има чудесни условия за ползотворна

почивка — изкуствено зарибени язовирчета с пъстърва, казина, тенискортове, игрища за голф.

Телевизията е изцяло подчинена на правителствената политика. Вторият канал представя английски научнопопулярни филми от втората третина на века. Водещият ежедневник преразказва международните клюки и разписанието на кабинета. Единственият опозиционен вестник, който наричаше себе си така с цел да увеличи тиража си, банкрутира. Книжарниците са представени сравнително добре. Тук могат да се намерят всички последни бестселъри, илюстрирани списания и луксозни албуми. И много малко от световната класическа литература.

Освен кината и концертните зали, съществуват още няколко островчета, запазени за белите — спортните клубове. Въпреки че средната възраст на членовете на Харарския Кралски клуб по голф да е над 60 години, и днес ограниченията за членство са изключително високи.

Последната табелка „Забранено за евреи и за кучета“ (чернокожи и цветнокожи въобще не влизат в сметката) е била свалена преди няколко години. Един час обучение по крикет, тенис или езда струва между пет и десет щатски долара. А ако за някого конните състезания определят стандарта на живот в дадена страна, в Зимбабве има два хиподрума, където всяка седмица се провеждат конни надбягвания.

От какво са недоволни днеска родезийците? Всеки споменава на първо място лошите телефонни връзки, бюрокрацията и степента на корупция, която нахлува безпрепятствено във всички социални сфери. Кражбите на коли и на имущество поддържат много светски разговори. Но, общо взето, полицията действа твърде ефективно. А и системата на правосъдие е останала почти непроменена. Например присъдата за кражба на кола е между девет и петнадесет години, а за убийство — в някои случаи, също толкова.

С две думи, условно може да се приеме, че след 1980 г. животът на родезийците не се е променил значително нито от материална, нито от духовна гледна точка. Както се казва в едно помагало по история за началното училище: „Хората не можеха да търпят повече несправедливото общество, управлявано от белите и излязоха да се сражават срещу тях. Войната продължи дълги години. Имаше много

убити и ранени. Но партизаните най-накрая победиха и родезийските войници се прибраха по домовете си...“

Не така, обаче, стои въпросът с две от последните решения на зимбабвийското правителство. През 1990 г. правителството на Робърт Мугабе прие поправка № 11 в конституцията, според която то има право да отчужди земя, като заплати приемлива компенсация в разумен период от време. На практика това означава пет милиона обработваема земя, която сега е собственост на белите фермери, да бъде раздадена на 110 хиляди чернокожи семейства. Трудно е да се каже дали правителството смята да осъществи докрай намеренията си, или това е част от неговата популистка пропаганда.

Второто решение засяга условията за отнемане на зимбабвийско гражданство — новият закон гласи, че то може да бъде отнето, ако даден зимбабвийски гражданин в продължение на една година не е посещавал страната.

За повечето потомци на белите заселници е трудно да се примирят с мисълта, че волята на болшинството гласоподаватели е определяща във всяка съвременна демократична държава. Те продължават да поддържат своя изкуствено създаден свят, без да се интересуват от културата, езика, нуждите и болките на африканците. Което ги прави още по-уязвими.

КАКВО МОЖЕ ДА СЕ ОЧАКВА ОТ ЕДИН ГРЪМООТВОД

Нищо добро. Сигурно е, че не може да те предпази от гръм, изпратен от вещица. Освен това — горко ти, ако твоят гръмоотвод отклони гърма към колибата на съседа...

Приблизително така отговаря обикновеният зимбабвиец, който е чувал нещичко за гръмоотвода. Според последните проучвания на Зимбабвийския университет 80% от населението нямат представа за елементарна защита от гръмотевици.

Въпросът не е маловажен, като се има предвид, че Зимбабве е една от страните с най-много гръмотевични бури в света и че годишно между сто и двеста души загиват от гръм. Няма точна статистика, защото хората предпочитат да не съобщават в полицията за смърт, причинена от свръхестествени сили. Те вярват, че духовете на прадедите изпращат гръмотевичната птица да снесе яйце в колибата на този, който ги е разгневил.

Дори и в столицата не върху всички лъскави образци на съвременното архитектурно изкуство може да се открие гръмоотвод. Да не говорим за едноетажните постройки, толкова типични за Хараре. Строителните компании се съобразяват с желанието на собственика. А той най-често разчита на многобройните дървета, с които не всеки европейски град може да се похвали. И въпреки това, в навечерието на двадесет и първи век да се довериш на едно дърво...

Изследователска група към Зимбабвийския университет се занимава от няколко години с „моделиране на стандартни мерки за защита на колиби и селскостопански сгради от гръм“. Като успоредно с това проучва евтините средства и подръчни материали, които биха могли да се използват в селските райони. С помощта на макети, показващи как пада гръм върху защитена и незащитена колиба, университетските преподаватели се опитват да убедят населението в ползата от гръмоотвода.

Гръмотевичната птица живее от стотици години в Зимбабве и никой не би могъл да я прогони. Изглежда по-лесно е да се докаже, че като всяка птица и тя има врагове. И един от тях е гръмоотводът.

МОМИЧЕ ЗА НЕВЕСТА, МОМИЧЕ ЗА ИЗКУПЛЕНИЕ

„Сър, починал е баща ми. Ще разрешите ли да си отида за погребението“, пита градинарят и естествено отговорът е положителен. След няколко месеца той съобщава същото по същия начин — плахо и умолително. Сърът аха да се съгласи, когато се сеца, че точно този баща би трябвало да е отдавна погребан! „Ами те мен, чужденеца, ако не будалкат, кого другиго?! Сега ще им покажа кой кой е!“, мисли си той. Само че няма нищо за показване, освен неговото пълно невежество по отношение на местните обичаи.

Воден от искреното желание да научи повече за тази африканска страна на другия край на света, чужденецът се протяга на шезлонга край басейна и разгръща националния ежедневник „Хералд“: „За компенсация братът на убиеца е готов да даде на семейството на потърпевшия едно 16-годишно момиче и дванадесет глави добитък.“ „Тялото на съпругата не може да бъде погребано, докато мъжът ѝ не плати седем хиляди долара обезщетение на майка ѝ.“

За да се развлече от тези вести, сърът поглежда фотографиите на младоженците, сключили брак през седмицата. Повечето от тях са на местни двойки, които изглеждат толкова прекрасно в белите си одежди... и така състарени, сякаш отдавна влачат семейния хомот!? Нищо не разбира добричкият чужденец и какво друго да стори, освен да потегли на риболов или на фотосафари.

Край пътя се низат селца от по двадесетина колиби, крави, крави, кози, кози, момичета носят на главите си съдове с вода от селския кладенец и чужденецът пак се пита: „По дяволите, как живеят тези хора — половин година суша, земята — нито да я ореш, нито да я сееш, ако не разполагаш с техника, вода и електричество. А болестите? — Горките...“

И това заключение също е погрешно. Защото хората от тяхната си гледна точка, живеят съвсем обикновено. И са щастливи посвоему. Дори в лексикона си имат три думи за това душевно състояние —

ругаро, руфаро и рудекаро — човек е щастлив, когато е в мир със себе си и останалите, когато насъщните му потребности са задоволени и духовете на прадедите бдят над него и над семейството му. Какво повече би могло да се желае...

Както за другите племена в Субекваториална Африка, така и за шоните и ндебелите се оказало ненужно и невъзможно да прекратят сами прага на цивилизацията. Напълно зависими от природата, те успяват да произведат толкова, колкото да оживеят. Недостатъчната защитна способност на всеки индивид е заместена от обединената сила и задружна дейност на една по-примитивна от моногамното семейство организация — така нареченото разширено семейство. То представлява общезитие на няколко поколения по бащина линия, обвързани с десетки взаимовръзки помежду си. Целта е защита на всички негови членове от враждебния свят. Индивидът се подчинява на семейството и затова няма никога да бъде изоставен.

Разширеното семейство е основна функционална единица в доста усложнената социална структура на родовото общество, което се ръководи от три морални принципа: Споделяй всичко с ближния си (от рода); Живей в мир (с останалите от рода); Размножавай се (за да расте родът).

До 2-годишна възраст децата прекарват на гърба на майка си. Но веднага, когато слязат на земята, те се приучват да делят всичко помежду си. Храна и постеля за роднината — първо задължение на всеки член на това общество. Споделят се и родителите. Всяко дете има повече от един баща и повече от една майка, защото всички чичовци са за него бащи, а техните деца — като братя и сестри. За възпитанието на децата лелята играе толкова важна роля, че понякога я наричат женски баща. И тъй като един мъж може да има няколко съпруги, детето също има няколко майки. С една дума — няма незаменими постове, всички роли са реципрочни и, ако един от актьорите напусне сцената преждевременно, той веднага е заменен от следващия в йерархията.

Така например, в случай че бащата умре, грижата за семейството се поема от най-големия му син. При условие че той е непълнолетен — от чичовците. Вдовицата се задължава да избере съпруг измежду братята на мъжа си, т.е. да се ожени за един от деверите си. Независимо от неговото семейно положение. Днес този обичай

продължава да се спазва, въпреки че много организации настояват всяка вдовица сама да решава своята съдба. Но на практика нейният избор е много ограничен. Защото ако реши да напусне това семейство и този род, тя трябва да си тръгне без деца и без каквото и да е имущество.

В случай че почине майката, бащата се жени за втори път. Дотогава децата се отглеждат от тъста и тъщата, като в замяна те получават по една крава за всяко отгледано дете.

Целта на тази схема е ясна и проста — тъй като смъртта е честа гостенка, нито едно дете не остава без грижи и контрол, защото родът на бащата трябва да се поддържа силен и многоброен. А това е възможно да се постигне, само когато хората са миролюбиви, честни, прощават си един на друг, раждат по много деца и живеят сплотено като едно цяло семейство.

„Таткото на Тапфумо, ще дойдеш ли да прием бира? Таткото на Фаницани, отиваме да сечем дърва. Таткото на Кицито, утре ще довършим покрива на колибата.“

Таткото на още няколко деца е един-единствен мъж, който има толкова имена, колкото и деца. Малкото му име не е важно, важен е фактът, че той е баща и има деца. А още по-важно е неговото фамилно име, което е тотемът на рода. Това е птица или животно, което родът почита. Добре, ако е избрана например костенурка. Ами ако е прасе? Носителят на този тотем е лишен за цял живот от свинско месо.

Най-важното събитие в живота на всяко момиче и момче е женитбата. Тя се очаква с голямо нетърпение и от техните семейства. Първо задължение за момичето е да се запази чисто до сватбата. Отговорна за това е неговата леля, която го просвещава във всички женски тайни. Тя е негова довереница и от нея зависи дали ще се стигне до годеж. Ако след женитбата младите се скарат, те не се опитват да разрешат споровете си сами. Съпругата се консултира с лелята, която прави всичко възможно да намали напрежението, тоест, действа като фамилен психотерапевт.

Първо задължение на момчето е да събира пари и добитък, за да може да плати откупа, наречен лобола. Интересно е, че той остава при родителите, за да компенсира средствата, които те са изразходвали по отглеждането на момичето. За разлика от европейските обичаи, където чеизът се дава на булката с цел да се подпомогне младото семейство.

Лоболата зависи от качествата на продаваната стока. Колкото повече добродетели има момичето — изпъкнали бутове (според африканските естетически критерии за женска красота те са от първостепенно значение, гърдите се свързват с кърмене и бебета), образование, добро възпитание — толкова по-висока е цената.

Най-обикновено момиче се продава за 8–10 говеда и 500–1000 зимбабвийски долара (50–100 щ.д.) Самият пазарлък е цял ритуал, който се води от посредник. Освен добитъка, майката и бащата имат право да поискат от бъдещия зет дрехи, обувки; братята — пари. Но те гледат да не се самозабравят, защото в случай на развод цялата лобола трябва да бъде върната обратно на момчето. И тъй като говедото е главната разменна единица при женитбата, материалното състояние на едно семейство се измерва с главите добитък, които то притежава.

Луди-млади не чакат да бъдат събрани достатъчно пари и бързат да се оженят. Това също е възможно, но в свидетелството за сключен брак ще бъде написано с молив, че момчето например дължи още пет крави и сто долара. Само когато пълният откуп бъде изплатен, това изречение ще бъде изтрито от съответния чиновник. Тъй като малцина успяват да подготвят лоболата, докато са още млади, африканците се женят на по-зряла възраст.

Колкото и да са напласени от духовете на прадедите, и тук се намират влюбени, които решават да избягат от родителския поглед и да не се обременяват с този трудоемък обичай. Вярва се, обаче, че независимо кога, те или техните деца ще бъдат наказани. Ако момичето, за което не е платена лобола, умре, майката иска голямо обезщетение. И докато то не бъде изплатено, родителите не погребват трупа. Погребението може да се направи само от тях и в гробището на техния род, за да може духът на дъщеря им да се присъедини към останалите духовете-пазители на семейството.

Африканското законодателство признава полигамията и мъжът може да си вземе втора и повече жени, ако първата му съпруга няма нищо против. Според обичая, когато жената е бременна, кърми (обикновено в продължение на две години) или вече е в менопауза, сексът за нея е табу. И тъй като за всяко удоволствие се плаща — мъжът трябва да се труди два пъти повече, за да може да изхрани и образува многобройната си челяд.

Столетия наред тази организация е действала ефективно и безупречно. Но днес роднинските взаимоотношения се превръщат във вериги за съвременното семейство, което е сполучило да се откачи от селото. Защото всеки път, когато имат нужда от помощ, роднините по бащина линия тичат в града. Така, преди да е родила свои деца, една омъжена жена вече отделя пари за училищните такси на племенниците и купува униформи.

В миналото вместо лобола, младежът е трябвало да представи на бъдещата си тъща три мишки, хванати в капан, направен от самия него. Днес, хванати в капана на безброй роднински очаквания, младите хора сами се чувстват като мишки.

СТРАНАТА НА ДУХОВЕТЕ

След половин до една година от дупката, оставена между ковчега и повърхността на гроба, изпълзява червей. Като го видят, хората се събират и започват да му говорят: „Ние те викаме да дойдеш при нас и да ни защитаваш.“ И заливат гроба с бира. Червеят се превръща в някакво животно и духът на умрелия заема своето място сред другите духове-пазители на семейството.

Когато човек живее правилно и не обижда духовете на прадедите, те възнаграждават него или децата му с дълъг и спокоен живот. Ако ги наскърби, дори неволно, те си отмъщават: причиняват болести и смърт, могат да го накарат да извърши много лоши неща, даже да го оставят да се превърне във вещица.

*Духчета малки, духчета страшни —
значителни и по-незначителни,
дух за семейството, дух за рода,
дух за дъжда, който не идва,
дух за мъжа, яздец нощем хиена,
дух за предвиждане,
дух за отплата,
дух странстващ
и дух на животно,
дух за лекуване или
за полудяване,
дух, толкова опасен, че няма отървяване...*

Може да се каже, че до идването на колонизаторите шоните имали елементарни научни познания за природата, защото: знаели да броят, имали понятия за ден, нощ, звезди, слънце, луна, месец; използвани много билки, за да лекуват разни заболявания; знаели някои начини за консервиране на хранителни продукти; ползвали

злато, мед, желязо и можели да ги обработват; имали мотики, брадви, палешници, ножове, стрели и копия; знаели как да развъждат домашни животни и царевица и просо; плетели кошници от тръстикови пръчки; правели чудесни глинени съдове.

За всичко останало и необяснимо си имало отговорни духове. И така времената отминавали, племената оцелявали. Въпреки и с помощта на духовете.

Преди 100 години земите на днешно Зимбабве били обитавани от половин милион души. В края на XX век те са вече единадесет милиона. И всички, повече или по-малко, почитат духовете на прадедите и вярват, че те управляват съдбата им. А това вече е сериозно.

И МНОГО, МНОГО СТРАШНО

Ух, че ме е страх! Всички спят, а аз трябва да изляза по̀ вънка. Звездите са огромни, луната се полюшва в тъмното, щурците свирят и мене ме хваща такъв страх!

Усещам кобрата да пропълзява покрай стената, изпратена да свърши дяволските си работи. Чувам как зад храстите оттатък мравояд разравя пресен гроб и вещиците голи късат човешкото месо. После ще танцуват и ще се метнат на своите хиени... Н'ангата каза, че втората жена на дядо направила на бебето магия и затова то се разболяло. Фонтанелата му изглежда хлътнала и диарията не спира, и не спира. Въпреки че мама му е сложила около врата връвчица с кост от череп на бабуин и корени от билки. Н'ангата ни даде едно шише с лекарство, което щяло да помогне. Намаза фонтанелата с гъст мехлем и направи два разреза на челцето му, в които втри лечебен прах. Той притежава разни чудновати неща — кожа от змия, игли от таралеж, миди и кратунки с всякакви лекарства. Първо н'ангата бил съвсем обикновен човек, но веднъж духът на неговия прадядо, който можел също да лекува, се преселил да живее в тялото му. Оттогава той получил тази дарба.

Много хора умират напоследък. Също и моят татко. Отначало н'ангата каза, че имало надежда и започна да смуче дясната му китка. Но татко въпреки това умря. Чичо мисли, че щом толкова лоши работи се случват, сигурно в мушата ни има вещица. Когато злият дух обсеби някого, той се превръща в мурои — вещица. Доста мурои живеят по нашия край. Те правят хората да полудяват, или да изневеряват, или да се разболяват и после дълго да страдат. Затова чичо смята, че между нас се е появила мурои и когато татко ми почина, всички отидоха да питат н'ангата.

Има един н'анга, специалист по мурои, който се съгласил, че случаят е точно такъв. И че лесно може да бъде проверен с пречистващата церемония. Аз знам вече как става това. Всички възрастни се събират в колибата на прадядо. Н'ангата им дава да пият

мутейо с лъжица, но преди това пита всекиго признава ли. Всички казват „не“. После някой пада и умира — значи той е бил вещицата. Миналото лято имаше една жена, която се занимаваше с магии, и н'ангата позна, че е тя. Хората отидоха да я убият заедно с мъжа ѝ. А когато съседката роди три бебета, тях също ги убиха, защото щели да станат вещици като пораснат. Чудя се дали самата тя не е вещица, щом ражда три деца?

Много ме е страх някой да не ме омагьоса! Затова гледам да бъда добър, да не споря, да помагам на по-възрастните. Нали те ще се превърнат скоро във вадзиму, които ще ме защитават. Ако пък някой остави родителите си да страдат, вадзиму така ще се разсърдят, че той ще трябва да извърши оня специален ритуал, за да не умре — да намери стари дрехи и да обикаля селата като просяк, докато не събере достатъчно просо за бира, с която да ги умилостиви.

Когато кашлях преди две лета, мама се уплаши и ме заведе в болницата, на един ден път от нашата муша. Там ми дадоха две големи бели хапчета и аз бързо оздравях. И на татко му дадоха от тях, но той не се справи. Лекарите също са добри, но са малко. В нашия район има само две сестри. А н'анги има много. За всеки случай хората отиват при двама-трима и си плащат. Н'ангите познават разни билки и лекуват такива болести, които лекарите не разбират. С едно растение например те могат да лекуват кашлица, да прогонят лошите духове и да направят така, че ако една жена е имала само момичета, да роди момче. А с китка на бабуин лекуват изневяра. И най-важното — н'ангата може да отговори защо едно нещо се е случило точно на този човек, а не на друг — защото той е разсърдил духовете на прадедите си; бил е омагьосан от вещица, или нгози, духът на някой убит, търси възмездие.

Когато знаеш причината за всяка неприятност или болест, полека-лека се успокояваш, роднините ти почват да се молят, носят бира и месо на сърдития мудзиму и болестта минава. Но ако не попиташ за причината твоето нещастие може да се предаде на останалите. Ето защо н'ангата е търсен и уважаван. Не можем без н'ангите. И аз бих искал един ден да стана н'анга. Въпреки че толкоз ме е страх. Даже да съм примерен във всичко, реши ли някой да ме омагьоса... И близките ми трябва също да живеят правилно, защото

вадзиму могат да накажат мен заради тях Ще се моля непрекъснато на духовете да ме пазят и да не ме изоставят. Че много ме е страх...

Мисля да се прибера при другите момчета. Все някак ще издържа до сутринта.

* * *

Актът за забрана на саморазправата с вещици е приет на 17 юли 1889 г. Единични случаи за убийство на обвинени в магьосничество се съобщават и до днес. Според мнението на съдия от Върховния съд наказанията за подстрекателите и участниците в тези престъпления не са достатъчно тежки.

Зимбабвийската национална асоциация на народните лечители (н'анги) е създадена през 1957 г. Нейният сегашен председател проф. Гордън Чавундука изпълнява длъжността заместник-ректор на Зимбабвийския университет.

В своята дейност някои н'анги използват човешки органи — пръсти, сърца, полови органи, черепи. От тях се приготвя лекарство за успех в бизнеса.

Периодично в печата се появява съобщения за убийства с цел снабдяване с гореизброените части. Обикновено жертви на такива престъпления стават деца в отдалечените селски райони. Наскоро стана известно, че от столичната морга са откраднати две сърца и половина. И щели да бъдат взети мерки за засилване на нейната охрана.

СЛЕДА ОТ КОПИТО, ПЪЛНА С ВОДА

Дъждовният сезон в Зимбабве вече е в разгара си. Освен добра реколта и пълни водоеми, какво още означава дъждът за единадесетте милиона зимбабвийци?

До края на сезона петстотин хиляди ще преболедуват от малария. Повечето от тях — на крак, както всяко друго лято. Дневно двама-трима ще умрат от менингит и свръх остър хепатит — най-честите усложнения на маларията. В селските райони трудно се намират лекарства. Друг е въпросът, че комарите стават все по-устойчиви на всякакви химически препарати. А е достатъчна следа от копито, пълна с вода, за да се размножат стотици.

За 27 дни са катастрофирали 18 автобуса. Обикновено те се преобръщат, понеже гумите им са изтъркани, което причинява смъртта на десетки от пътниците.

Петдесет и девет са настигнати от гръмотевици.

А какво да кажем за СПИН-а, който се разпространява като грип? Когато лятната нощ е свежа и спокойна, а тревата — изумрудено зелена, е толкова лесно да забравиш за него.

В МАШАМБАНЗОУ ЗА МАЛКО

Машамбанзоу е един от няколкото центъра в Зимбабве, където работят, живеят и умират болни от СПИН. Капацитетът му е за 30 жени и 20 деца. В момента се правят допълнителни постройки. Нито една от петте държавни болници в столицата няма специално отделение за такива болни. След като ги видях и аз се разболях от мисълта за СПИН.

Непрекъснато в гърлото ми нещо се надига. Коремът ме присвива и усещам как кървавата диария разпъва вътрешностите ми. Чувствам се толкова отпаднала, че нямам желание нито да живея, нито да умря. Тялото ми сякаш се покри с гнойни пъпки, мръсно сиви и остри, по които кацат мухи. Страшно ме сърби навсякъде. Имам сили да се почеша само под гърдите. И да помисля, че това вече не съм аз. Кое то не е от значение.

Жените минават покрай инвалидната количка и се опитват да не ме поглеждат. Те се усмихват и работят бързо-бързо. Дълбоко някъде сигурно нещо ги присвива, защото знаят, че няма да им се размине. Една след друга и те ще седнат в нея. Но сега се правят на заети — шият, режат, да изкарат някой долар. Децата са закусили и играят на площадката. Викат и се смеят. Имат си и възпитател. Защо са тук, защо са заедно? Те не разбират, че са по-различни от всички останали деца. Дали ще доживеят възрастта, когато ще попитат? Някои — може би. Но тогава няма да има кого.

Моето умря, когато беше още бебе. Устата му се покри с белезникава коричка, то не можеше да суче и за една седмица умря. Служителят от погребалното бюро каза, че този ден погребал четири-пет поради същата причина. Каква е тази болест, сестрата рече — сърдечна слабост. Нищо не разбрах и повече никой не ми обясни.

Когато бях момиче, бе по-лесно. Закачаха ме, но аз не ходех с никого. Мъжът ми отиде да работи в една далечна мина и започна да се връща доста рядко. Как живеят там? Както всички мъже, и моят

е готов всяка минута за любов. От топлината ли е, от слънцето ли... Не знам дали и белите мъже мислят непрекъснато за това. Вечер минава през кръчмата, после през стаята на някое момиче и чак тогава се прибира. Но съм сигурна, че и да беше чул за тази болест, нямаше да каже. Да сложи презерватив? — Никой не може го накара. Той определя правилата на играта — и за проститутката, и за жена си. И само той има право да решава. Ако има нещо за решаване.

След като бебето умря, ме заведе обратно при моите родители. И тръгна с други. Поне да беше дошъл да пита как съм. Но тука рядко идва някой, с изключение на чужденците. Аз знам, че вече няма да го видя, защото го е страх. Плаши се от мен — нали един ден и той ще изглежда така, нищо че сега е едър и набит. За лошо ли, за добро ли, тази болест се развива много бавно. Ето виж жените, които работят тук, те изглеждат млади и красиви, но си знаят, че са HIV-положителни. Сестра Норийн им казва, че са заразени и че е по-добре да нямат контакти с никакви мъже. Те ѝ обещават. А когато следобед се качват на камионите, които ги откарват обратно в предградията, по очите им познавам, че няма да пропуснат и тази нощ.

Само аз и още две оставаме в Машамбанзоу. Първата е сляпа и е заразена от баща си... А другата е на умирање. Една сестра по цял ден чете в нейната стая книга. И покрива лицето ѝ с тензук заради мухите. Сестра Норийн живее също тук, само че в отделна къща. Аз обичам да ме докосва с белите си пръсти и тя не се страхува. Вечер свири на пиано или пуска грамофона. Често си разказваме истории. Аз на нея, тя — на мен.

А тези чужденци, понякога са толкова досадни... Сестра Норийн раздава хапчета и тихичко им отговаря. Те почват да ни питат, но ние всичките отказваме. Какво да обясниш на някой от Европа или от Америка? Че ако можеш да избираш, е по-добре да не се жениш? Понеже не познавам африканец, който да ходи само с една жена. Така си е и толкоз. Че съм доволна, задето бебето умря, защото откъде да търся пари за лекарства и храна? Така или иначе те нищо не разбират — искат да снимат, искат да записват. Снимайте децата, които играят на детската площадка. Ние вече не ставаме за снимка.

И аз отидох и снимах децата, някои от които бяха HIV-положителни. Кой — един ден щеше да си проличи.

НЯКЪДЕ ДРУГАДЕ, НО НЕ ТУК

— *Д-р Мароуа, вярно ли е, че е приет закон, според който бременните, заразени с вируса на СПИН, имат право на аборт?*

— Не. Това е погрешна интерпретация на пресата. Всеки случай се разглежда самостоятелно. Ако жената има не само СПИН, но и усложненията, тя може да мине през няколко комисии за разрешение. Но ако е само вирусоносител, трудно би могло да се докаже какво ще се случи с нея и детето, защото само 20% от новородените са сероположителни.

— *Смятате ли, че в селските райони жените ще знаят за това свое право и ще молят за медицинско разрешение?*

— Не. Но защо те трябва да имат това право? Защо Вие искате всички да имат това право?

— *Защото абортът е един от начините да се спре разпространяването на тази инфекция.*

— Това е един от пътищата, но Вие трябва да погледнете на него от различни ъгли. Има ли в България бременната жена, болна от СПИН, право на аборт?

— *В България абортът е легализиран. Всяка жена има право на аборт по медицински показания, които включват и СПИН.*

— Добре, но у нас абортът не е легализиран.

— *Според Вас, в този случай чие влияние е по-силно — на римокатолическата църква или на вашите традиционни вярвания?*

— Това е комбинация от много фактори.

— *Вашата религия не казва ли, че да се прави аборт е една голяма грешка?*

— Да, това е наистина една много, много голяма грешка. Според нашите разбирания това е убийство. Но сега говорим за влиянието на модерни фактори, които идват отвън. Затова се занимаваме с въпроса за аборта.

— *Аз съм убедена, че на бременните, болни от СПИН, трябва да се даде възможност да решат сами — дали могат да поемат*

риска да родят едно заразено дете, на което да осигурят адекватна медицинска помощ, докато умре, а в случай че детето се роди здраво, ще има ли кой да се грижи за него, когато те самите умрат.

— Според Вас всички хора, болни от СПИН, трябва да бъдат убити. Начинът да се спре разпространението на болестта е да бъдат прекъснати безразборните сексуални връзки.

— *Да, но по-лесно е да се ограничи разпространението на епидемията, като се намали раждането на болни бебета, отколкото да обикаляш селските райони и да обясняваш как се предава заразата.*

— Така ще бъдат родени, примерно колко — 20 000 или 30 000 деца, което не е много. Нашата грижа са последствията.

— *Сега в страната има един милион вирусоносители. Ако не се раждат болни бебета, тази цифра може да се задържи на сегашното ниво.*

— Не. Не тук. Някъде другаде може. Но не тук.

На това място д-р Мароуа, председател на Националната програма за контрол на СПИН в Зимбабве се изправи и каза, че смята разговора за приключен. Аз го помолих да коментира още един въпрос:

— *Вярно ли е, че Вашата страна е дала съгласието си да участвува в клиничните изпитания на новите ваксини против СПИН?*

— Народът на Зимбабве, пък и на която и да е африканска страна, не е морско свинче. Нека тези, които произвеждат ваксини, да ги експериментират в собствените си страни.

След този отговор и аз се съгласих, че няма какво повече да си кажем. Измина една година, време достатъчно, за да се убедя, че е било напълно погрешно и излишно да се обсъжда въпросът за правото на аборт и СПИН-а по гореописания начин. Както каза самият д-р Мароуа — някъде другаде — да, но не тук. Би могло да се добави, в Африка на юг от Сахара, където понастоящем живеят осемдесет процента от всички HIV-положителни и болни в света.

И второ, след като се запознах по-добре с историята на африканския континент, разбрах, че скептицизмът и недоверчивостта на д-р Мароуа по отношение чистоплътността на всички предложения, направени от развитите страни, имат своето основание.

Ако погледнем в сандъците на един н'анга ще се впечатлим от количеството билки, които той използва за главоболие, запек, венерически болести и индуциране на аборт. Абортът в неговата

практика се прилага ежедневно и се нарича изчистване. Той не се асоциира с детеубийство, а се възприема като нещо безкрайно естествено. Изчистване се налага тогава, когато жената е слаба, болна, изнасилена или е забременяла, преди да са минали две години от раждането на последното ѝ дете. До неотдавна някой с право би забелязал, че в Зимбабве е трудно да се срещнат близнаци. Обяснението е просто — близнаци се раждат, но по-малкият близнак задължително е бил умъртвяван веднага след раждането. Преди майката да види и разбере, устата на бебето е била натъпквана с пръст. Така че идеята да бъде спасена майката като се пожертвува детето, е много древна и природосъобразна.

За последните две години поради напреднала форма на СПИН в страната са направени само четиринадесет аборта. Нелегално, по официални данни — годишно се извършват осемдесет хиляди аборта, а в действителност — сигурно два-три пъти повече. Тоест, рискувайки живота си, една част от жените ползват естественото си право да решават своята съдба и съдбата на собственото си дете.

Римокатолическата църква започва последователна борба срещу тези традиции веднага след като се настанява в южната част на континента през шестнадесети век. Днес тя широко пропагандира, че нейното официално становище съвпадало с древните обичаи на местните племена, които също заклеймявали убийството. „Тази болест убива достатъчно много хора, за да убиваме и ние“. Но на практика тя иска да докаже. „Тази болест убива и ще убива невинни заедно с прегрешилите, защото хората не се вслушват в Божието слово.“ Как да убедиш едно цяло общество, където полигамията не е забранена, че човек е длъжен да има само един сексуален партньор? А фактът, че 60% и повече от бюджета на здравеопазването отива и ще отива за болните от СПИН? Каква вина имат останалите болни, които ще бъдат лишени от елементарна медицинска помощ?

Когато новороденото е HIV-положително, в 70% от случаите то умира още първата година. Болниците нямат капацитет да поемат всички деца, които са с пневмония, разстройство или гъбични заболявания. Децата се изписват бързо и умират вкъщи. Ако детето не е заразено вътреутробно и се отглежда от болната си майка, шансовете да бъде хранено и гледано правилно силно намаляват. Дори и да не се зарази, докато порасне, родителите му един след друг ще умрат. До

няколко години се очаква броят на сираците заради СПИН-а да достигне половин милион. И тъй като държавата няма възможност да им помогне, те трябва сами да се грижат за себе си. Ето защо фермерите настояват да бъде отменена забраната на детския труд. Техните противници пък доказват, че това е най-сигурният начин от тези деца да израснат неграмотни възрастни, алкохолици и престъпници. А фермерите да забогатеят още повече.

По настояване на римокатолическата църква рекламата на презервативи по телевизията беше забранена. Друг е въпросът, че в такава епидемична обстановка да разчиташ на един половинмилиметров найлон си е жива авантюра.

Снабдяването на затворите с презервативи беше обявено за богохулство. Излишно е да обсъждаме кой би се сетил да ги използва. Създадените по поръчка на УНИЦЕФ учебници за обучение по СПИН се връщат непрекъснато за поправки. Например заради въпроса: „Ще се зарази ли със СПИН едно момиче, което взема хапчета против забременяване, но не използва презерватив“ и обратно.

И да имаха право на аборт, жените нямаше да се възползват от него. Защото болшинството от тях разбират, че са заразени едва когато родят болно дете. В селските райони информация за опасни болести, които мъжете носят от града, несъмнено е достигнала. Но по какъв механизъм, какви са начините да се избегне заразяването — всичко това остава недоизказано. Защото за секс не е прието да се говори, освен това хората са свикнали да питат не как и кога, а защо точно аз. На което и господ бог не би могъл да даде смислен отговор.

Вече пет години екипи на проекта „Семейно планиране“ обикалят страната и обясняват от ферма на ферма и от село на село модерните средства против забременяване. Използват се таблици и плакати, раздават се безплатно таблетки и презервативи. Все още не е обхваната цялата страна. Но в последните години средният брой деца на семейство намаля до пет-шест.

И да знае за това си право, ако е бременна за първи път, жената едва ли ще се реши на аборт. Нейно първо задължение след сватбата е да забременее и да роди дете — тоест, да докаже своята плодовитост. В противен случай съпругът не би се колебал да се разведе с нея или да поиска по-малката ѝ сестра за жена.

И да иска да направи аборт, съпругата не е тази, която решава семейните въпроси. Мъжът има право да продаде дори дома, в който живеят, без да я попита. Всичко, което е общо, принадлежи на него. Една от женските организации постави пред парламента въпроса за отмяна на лоболата. Но това предложение беше отхвърлено като много погрешно спрямо местната култура и традиции. Други деятелки на женското движение смятат, че лоболата трябва да бъде запазена, защото когато мъжът е готов да плати голяма лобола, той показвал респект към семейството на момичето и към него самото. Ти си евтина, ти нищо не струваш, и аз нямам защо да те уважавам, казва мъжът на жена си, когато родителите ѝ са поискали много малка лобола за нея. Понастоящем дискусиата, която се води от множеството женски организации в страната върви под мотото — всяка жена има право и на човешки права.

И пак стигнахме до мъжа — водещата фигура във всяко патриархално общество. За съжаление, водеща фигура и в разпространението на СПИН в тази част на света.

Юнак без рани не може, така казват на момчето, когато се зарази за първи път от венерическа болест. Този факт се възприема едва ли не като доказателство за неговата мъжественост. Според последните статистики две трети от мъжете в репродуктивна възраст са плащали за секс и са боледували от венерически болести. Тоест, те не са вземали никакви предпазни мерки и срещу СПИН. Венерическите болести са толкова чести, колкото кашлицата и разстройството. По официални данни от СПИН умират по седем миньори всеки месец. Една трета от мъжете живеят разделени от семействата си — те работят в града, мината или във ферма. Това им позволява да поддържат по няколко сексуални връзки едновременно. Някои смятат, че ако мъжът не прави редовно секс, той ще започне да боледува. И тъй като инкубационният период на вируса е между четири и седем години, мъжете имат възможност да заразят голяма част от партньорите си.

Дори и да живее при семейството си, мъжът е много склонен да поддържа приятелка, към която се отнася като към съпруга. Най-често жена му знае за нея и е доволна и спокойна от този факт. По-добре една приятелка, която няма да ходи с други мъже, докато той я издържа, отколкото десетина случайни момичета, си казва съпругата. В

болшинството от случаите жените са финансово зависими от мъжете и практикуването на повече от една сексуална връзка никак не им е чуждо. Въпросът е там, че поради редица физиологични особености младите момичета са по-възприемчиви към вируса на СПИН и се разболяват и умират по-бързо. А тяхната възраст се подмладява непрекъснато — вероятно защото мъжете смятат, че колкото е по-младо едно момиче, толкова шансът да бъде вече заразено е по-малък. Според последните изследвания само една трета от петнадесетгодишните момичета в Хараре ще доживеят до тридесет и петия си рожден ден.

„Аз не вярвам на статистиките. Изследванията, които тука се провеждат, не са точни. Това са само догадки на чужденци. Иначе досега всички да сме умрели“, сподели Елизабет от Женския съюз, „ако приятелят ми се отнася добре с мен и ме гледа като принцеса, нямам нищо против другите му връзки, в края на краищата не мога да го вържа за леглото. Такъв термин вярност в нашето общество не съществува“.

Работнически профсъюзи, полицията, църквите, всички правителствени и неправителствени организации в страната, УНИЦЕФ, Световната банка, СЗО, частни фондации и международни институции са включени в кампанията против СПИН. Но нивото на заразяване е вече толкова високо, че около 2000 година се очаква 90% от всички смъртни случаи да бъдат причинени пряко или косвено от СПИН. Застрахователните компании в страната заявиха, че ще бъдат разорени, ако не намалят до минимум застраховките „живот“, защото 70% от техните клиенти умирали още първата година от началото на застраховането. И днес, когато млад човек умре, всеки пита — катастрофа ли е или...

Рискови групи няма, рискови фактори — също. Да водиш нормален сексуален живот е вече риск.

ТОЗИ ЦВЯТ СТРАШНО МИ ОТИВА

— Всеки, който говори на шона в междучасието, ще бъде заведен при директора! — Първолакът моментално замира, изгубил ума и дума от уплаха. Той е още петгодишен и последното място, на което би си пожелал да се намери, е кабинетът на директора. „Не е добре да се говори на шона, може само тайничко или в часа по шона. Сигурно и самият език е лош, а моите родители, и те ли... Както и да е, във всеки случай аз искам да съм добър и ще започна да уча английски толкова много...“

... Че до края на седми клас хлапакът е зарязал граматиката, но въпреки максимално ниските оценки по родния си език, има право да постъпи в най-добрите училища и колежи.

Около 0,5% от децата успяват да издържат до края на маратона, доказвайки на себе си и на света, че не са по-долно качество от някои други. След като си намерят престижна работа и пост, те просто изоставят баналните екзистенциални въпроси от рода на: Кой съм аз, с какво се гордея, коя е културата, която нося...

Въпроси, които предопределят трагедията на останалите, които са принудени между четвърти и десети клас да напуснат състезанието. Най-често поради финансови трудности. Около 10-20% въобще не започват да учат — те трябва да работят в големите ферми и родителите им не могат да платят училищната такса от 30 щатски долара годишно.

Хубаво би било да се научиш да четеш и пишеш, за да можеш по-добре да схванеш, че си едно черно нищо, което не знае от къде е и защо е, — това бе подтекстът на европейската идея за образование на местното население, прилагана в продължение на осемдесет години.

Две трети от населението живеят на село и зависят изцяло от капризите на природата. От тях 80% имат дребни стопанства предимно в неплодородните и сухи райони, 15-17% работят като сезонни работници в големите ферми и само 2-3% са едри земевладелци.

„Аз съм роден тук против волята си. Трябваше да бъда роден някъде другаде, и от други родители. Никога не ми е харесвало тук..., ако някога напусна това място — обратно нямам намерение да се върна, никога вече. Тези, които отиват в градовете, се връщат само за да умрат. Какво има в този храсталак, в тази пустош, в тази избеляла от слънцето прах, за харесване? Човек върви миля след миля в жегата и никъде — нито тук, нито там, нито където и да е било, има дърво, под което да се седне. Аз съм се родил тук, но няма това е престъпление? Това е само биологична и географска грешка.“ — Чарлз Мунгоши („В очакване на дъжда“, 1975 г.).

Днес, двадесет години след публикуването на тази изповед на известния зимбабвийски писател, нещата на село малко са се променили.

В града: Търсите градинар? Ей ги там, в онзи ъгъл са градинарите... Около триста сериозни и гладни лица проследяват как излизам от бюрото за работна ръка. Побиват ме тръпки.

От градското население само 10% са заети в производството, сто хиляди работят като домашна прислуга. Учащите са десет пъти повече, отколкото преди 1980 г. Но и образованите трудно си намират работа.

Петдесет процента от столичните младежи са безработни — те имат право да влизат във всички клубове и ресторанти, и това със сигурност не им помага да забравят припева, натяквай на няколко поколения: ти си едно безнадеждно тъпо и безполезно същество, без минало и без култура. Къде могат тези млади мъже да изразходват енергията си, преди да се върнат в претъпканите предградия?

„И сега, докато чакам на опашка, ако случайно мине бяла жена, аз скачам да ѝ дам път, — споделя Офелия, уредник в Националната художествена галерия. — След секунда се сепвам и си казвам: спокойно, ние сме равни, ти с нищо не си по-лоша от нея, че да ѝ отстъпваш своето място. Непрекъснато ми се налага да си повтарям тази мисъл.“

„Най-голямата услуга, която направиха европейците на Африка, беше не западната цивилизация или християнството. Най-големият им подарък бе чувството за африканско самосъзнание.“ — пише Али А. Мазруи от Кения, специалист по политически науки и международни отношения.

Национализмът и панафриканизмът са изиграли положителна роля в борбата на африканците за деколонизация и независимост. Гняв и фрустрация е било тяхното основно съдържание. Фрустрация и гняв е тяхното основно съдържание днес.

Ако децата започнат да изучават майчиния си език една година преди да се запознаят с английския, това би могло да намали поне фрустрацията.

НИЕ СЛЕДВАМЕ СЯНКАТА НА ДЪРВОТО

Неделя. Тендаи, едно от съседските момичета, което работи в апартамент номер три, обеща да ме заведе на църква. Не можех да отида сама. Погледнах в телефонния указател — напълно излишно, защото никой не поставя адрес и номер на дървета. Тендаи се облича — тоест, увива бял плат около тялото си, и се смее. Сега ще отидем, сигурна съм, че няма никой да протестира, ако само седиш и наблюдаваш. Аз не споделям ентузиазма ѝ, въпреки че много ми се иска всичко да стане така, както тя си го представя. Тендаи е на моите години, припряна и много съобразителна. Мъжът ѝ работи на другия край на Хараре и живее при работодателя си, нещо обичайно за този град. Аз също умея да лекувам. И всички ме слушат, когато говоря, казва Тендаи. Значи ти си един от проповедниците, отбелязвам сериозно аз. Да, всеки може да стане, стига да иска да помага на другите. Най-сетне излизаме.

Отстрани на пътя, под дърветата, се белеят групички от хора. Коя е нашата църква? Тендаи ми показва един черен път, който води към голямо красиво дърво в средата на полето. Няма студени стени, страшни кръстове и миризма на тамян. Хората седят под дървото и си говорят. Те принадлежат към една обществена прослойка — тази на най-ниско образованите и най-ниско платените: градинари, пазачи, общи работници във фабриките, сезонни работници по фермите, домашни прислужници. С една дума, градската и селската беднотия.

Тендаи уверено излиза от колата. Петнадесет минути по-късно се връща, като не може да скрие колко е разстроена: Казаха, че нямало нищо да разбереш, защото те говорели на шона, не на английски. А не споменаха ли нещо за това, че съм бяла? — аз я гледам право в очите и тя започва облекчено да мрънка: Да, белият човек щял да пречи на техните молитви. Господ бил бял и за нас е по-трудно да бъдем разбрани от него, много съжалявам, че те подведох...

Това обяснение може да подсказва произхода на църквата на Йохан Маранке в Зимбабве (Вапостори Маранке) — тя е част от

африканската независима църква, която се е появила като протестно движение срещу колонизаторите. През тридесетте години Маранке се нарекъл апостол и казал, че неговите последователи трябва да се дистанцират от останалия свят. Той обявил бойкот на западната култура и нейните нравствени ценности. Днес Африканската независима църква има в целия континент около десет хиляди разновидности и секти.

Ще те заведа при един човек, който ще ти разкаже всичко и ще ти даде лекарства, за да решиш проблемите си. Нали имаш проблеми, пита Тендаи. Аз кимам утвърдително: лекарствата не са ли едни малки камъчета. Да, отговаря важно Тендаи, но моите свършиха. Те са едни много специални камъчета, които се събират на много специално място. И само един човек в страната знае къде е то. Поглеждам с тъга голямото дърво, пред което хората в бяло се кръстят, небето, под което се молят, и тръгвам.

Тимоти, който знаел за движението на Вапостори Маранке, работи като готвач и е сляп с дясното око. Той ме посреща със съответното подозрение — коя съм и защо се интересувам. Досега бели не го били молили за помощ и трябвало да се поиска разрешение. Но като всеки проповедник, който е намерил слушатели, не се сдържа и започва да обяснява идеите, които изповядва:

— *Ние вярваме в Христос, който е единствен бог на света.*

Коментар за читателя: Днес зимбабвийското религиозно пространство е поделено между всички големи църкви. Най-разпространено е християнството, като вярващите са 60%. В душите на хората християнството се асоциира с цивилизацията и прогреса. Африканският елит (бизнесмени, политици), средната класа (интелигенция, фермери) плюс прослойката на дребните държавни чиновници и техническия персонал отхвърлят традиционната религия на своите родители като символ на изостаналост и бедност. Премени в най-новите си дрехи, с лъскави обувки и коли те пълнят всяка неделя християнските църкви, пеят химни на английски и приемат напълно западния начин на живот. Без да се замислят, те се отдават на християнството, защото за тях то е задължително условие за постигане на социален успех.

За Тендаи и нейните приятели християнската религия също е добре дошла. Принудени от обстоятелствата или водени от

нежеланието да живеят повече на село, много млади хора се устремяват към града, изобретение на цивилизацията. Християнството им предлага нравствен кодекс за тези обществени отношения, които са непознати за рода и комуната на село. Например наемател — собственик, работник — работодател, и пр.

В същото време понякога тези хора нямат възможност да си купят дори торба царевично брашно. За тях остава празна мечта да се облекат прилично и да отидат на неделна проповед. И за всичко са виновни белите, които са се довели с образованието си, религията си и културата си, без никого да питат и с никого да се съобразяват.

— *Обличаме се в бяло, защото белият цвят е най-красив.*

Сака, ризи, обувки и часовници — атрибути на цивилизацията, са недопустими. Белият плат се намира лесно и не е скъп. Ако нямаш друго, в края на краищата можеш да се увиеш и с един чаршаф.

— *При нас идват дори министри, но тайно, в късните часове.*

Тази религия привлича африканските мъже, защото няма нищо против полигамията, така остро критикувана от християнските мисионери.

— *Ние можем да лекуваме всякакви заболявания. Ето например този колан, той се слага на челото и главоболието минава за две минути. Някои от лекарствата се поставят в чаша вода, която следва да се пие в продължение на три дни, или с нея трябва да си полееш главата, зависи от оплакването. Нашите лекарства могат да помагат и тогава, когато духовете на прадедите са разгневени.*

Християнството не може да предложи нищо подобно. Лечението и лечебните ритуали заемат централно място в африканската религия. Вместо н'анга под дървото има проповедник, който също раздава лекарства, с който също може да се говори за всичко. Човек се успокоява и притеснението му се изпарява като вода на асфалта след дъжд. Защото вече не е сам в джунглата, този път наречена град, а е отново сред приятели (вместо роднини), които няма да го изоставят.

Колкото и да се кълнат във вяроност към Христа, африканците носят своята традиционна религия дълбоко в душите си и в момент на криза или трагедия те се обръщат за помощ към нея.

— *Ако лекарствата не му помогнат, болният трябва да потърси лекар.*

Тази допълнителна забележка е направена, защото доскоро е било забранено на вярващите да вземат хапчета, а на децата — да ходят на училище.

— *Събираме се на групи от по тридесет-четиридесет души. Добре е дървото да има голяма сянка и докато слънцето грее, ние се местим подир нея. Ако завали, се скриваме под някой навес и после пак продължаваме. Дървото не трябва да се сменя, защото хората няма да знаят къде да ни намерят.*

Един приятел ми каза — всеки път, когато видя групичките, облечени в бяло, си мисля — кога ще вземат да направят едно голямо събрание?

— Никога, — му отговорих аз, — защото груповата психотерапия е ефективна само в такива малки общества. Те заместват липсата на социален живот и семейни контакти. Защото, освен всички травми, с които е свързано приспособяването им в града, тези хора трябва да преживеят и шока, че са съвсем сами, извън познатите родообщинни отношения, в един непрекъснато променящ се свят, чиито правила и закони не познават.

— *Нашата религия има много последователи, не само в града, но и на село.*

Засилващата се социална диференциация в зимбабвийското общество допринася за увеличаване броя на тези, които търсят помощ и надежда в религията на Вапостори Маранке. Африканската независима църква е синтез между християнството и традиционните вярвания. Или по-скоро — един компромис между тях. Хората вземат това, от което имат нужда в момента, и правят невъзможното — едновременно, в една и съща душа, избягвайки всякаква конфронтация, си съжителстват Христос и духовете на прадедите, вещици и кръстове, жертвоприношения и гадатели.

— *Човек е свободен да отиде под дървото, когато може.*

Тази религия не пита, не изисква, не задължава. Тъй като нейните последователи не са в състояние да променят естествения ход на събитията, те се опитват да следват поне сянката им.

ПРОБЛЕМЪТ ЗА ЛИТЕРАТУРАТА КАТО ЧАСТ ОТ ПЛЕМЕННАТА ТЕРИТОРИЯ

— Какво е изкуство и наука и как ние, писателите, да ги използваме, когато контактуваме с „корените на тревата“ (grassroots)? — Водещата ни погледна през очилата и зачака. — Какво е наука — това, което трябва да познаваме, за да оцелеем. Какво е изкуство — това, което използваме, за да образуваме хората. Както всички знаем, „корените на тревата“ е една метафора за най-неоправданите слоеве на населението.

— Аз мисля, — коментира жената, която стоеше до мене, — че когато организираме срещи с такива хора, ние трябва да им обясним, че белите, които дойдоха тук преди сто години, не са във всичко прави. Например те ни казаха, че не било добре да се яде фасул с царевица. И ние започнахме да закусваме палачинки. Или — че не е здравословно децата ни да сучат по две години. Виж, за яйцата може би са прави, вероятно яйцата не са вредни за детския организъм, както ние мислехме... Аз написах една книжка с различни рецепти за консервиране, използвани от моя род. За съжаление тя е на ндебеле. Ето я, много ми се иска да я видя преведена на английски.

Седяхме край градския басейн, беше август, края на зимата и подухваше. Работните срещи на писателите се провеждаха едновременно на няколко градински маси. Международният панаир на книгата беше пред закриване и тази вечер щяха да бъдат обявени литературните награди.

Жената, която говореше, беше ниска и с необикновено пластични жестове, сякаш беше гумена — докато говореше, цялото ѝ лице омекваше и само разказваше.

— Много бих искала книгата ми да бъде преведена на английски — повтори стеснително тя.

Кимнах с разбиране.

— Наистина интересна книжка, сигурно ще се намери някой да я преведе. И продължих мисълта си наум — както се е намерило

издателство да я публикува. Само мога да гадая в какъв тираж — ако милион и половина души говорят ндебеле, 70% от тях могат да четат, 10-15% — да си позволят разхода, и 1% — да си я купят, това прави 500–1000 екземпляра, от които издателството очаква да има и някаква печалба.

Честно казано, когато цената на една книга е съизмерима с два чифта обувки или годишната училищна такса на един петокласник, всеки би се замислил за момент. Но такава дилема стои пред малко хора — ако разполага с подобна сума, зимбабвийците не биха се двоумили какво да купят — дреха, бутилка скъпо питие или една книга.

— Аз съм програмист. След като завърших училище престанах да чета. Нямам нито време, нито пари. Купувам си само списания и вестници, — признава Феликс, който работи в една от издателските къщи.

Не знам какво е коствало на Дорис Ндлову събирането на рецептите за консервиране, но фактът си е факт — още една тънка книжка се е наредила на лавицата до тристата (или четиристотин) произведения на зимбабвийски автори. Толкова са публикуваните. И самите писатели, които имат по една-две издадени творби, са около триста и петдесет. Напъпващите творци не могат нищичко да отпечатат, защото издателите не се решават да рискуват. Правителството няма фондове за подпомагане на младото писателско поколение, но има Цензорен съвет.

В провинцията библиотеките към всяко училище са от бедни победни и децата не могат да свикнат да четат нещо друго, освен учебниците си. Затова издателите имат интерес да публикуват учебни материали, а не книги на местни автори.

Стоп, терминът писател в Африка има по-богато съдържание. Писател се нарича всеки, който пише — статии във вестници и списания, пиеси, стихове, инструкции, учебни помагала. И това не е съвсем точно казано, защото в Зимбабвийската женска писателска асоциация членуват жени, които не умеят нито да четат, нито да пишат. А само да разказват — предания, легенди, поучителни истории от устния фолклор. Тиражът на няколкото вече утвърдени имена не надминава десет-петнадесет хиляди. Процентът, който авторите получават от всеки екземпляр, е нерегламентиран, защото все още

нямат правилник и съвет, който да защитава интересите им пред съюза на издателите. Журналисти, учители, свещеници, преподаватели — това са професиите, с които писателите фактически се изхранват. Някои жени на село също пишат, когато намерят свободно време, пари за лист и молив, и... ръкописите си, все още неизгорени от великодушните им съпрузи.

Всъщност всичко това изглежда съвсем естествено, като се има предвид, че зимбабвийската литература е едва на 38 години. Шумерската е на около 4000 години.

Първите новели на шона и ндебеле са публикувани през 1956–1957 г., по времето, когато се формира африканската интелигенция — учители и свещеници, успели да получат образование в чужбина. Тогава е завършено и стандартизирането на официалните езици шона и ндебеле, доста трудоемко мероприятие, защото те имат няколко десетки диалекта.

През петдесетте години започва борбата на африканските държави за независимост. Много от младите хора се хващат за писалката, примамени от политическата трибуна, но тъй като управляващата власт не е имала интерес да поощрява политическото мислене и писане, пък и четящата аудитория била ограничена, те оставяли писателското поприще и се хвърляли в политиката.

Появили се автори с различен социален опит, стил и подход, обединени от искреното желание да запълнят (както и докъдето могат) липсата на писмено литературно творчество и писмена история. Предпочитаните теми — моето детство, легенди и предания на моето племе, славната война за освобождение от колониализма — разкриват силното им чувство за родова и племенна принадлежност и стремежа им към самоутвърждаване чрез описание на собственото си културно и историческо наследство.

Сравнително по-нови теми за зимбабвийската литература са индустриализацията, урбанизацията, уестърнизацията и техните негативни последици върху традиционното африканско общество. Късите разкази и новели, написани в полудокументален стил, са най-предпочитаната литературна форма.

Както всяко бебе, и зимбабвийската литература е готова да говори на различни езици. Нейни учители са най-добрите произведения на английската, американската, африканската — по-

специално нигерийската и южноафриканската класика. Две трети от писателите пишат на майчиния си език, което е много обнадеждаващо. Въпросът е там, че местните езици са задоволявали родовообщинните отношения и след появата на европейските заселници, животът за кратко време се усложнил до такава степен, че нужните думи и термини са били заимствани направо от английския език, без да протече един естествен процес на развитие на езика.

Затова всички официални документи се издават на английски, а шона и ндебеле се използват предимно в ежедневието. Десетпетнадесет процента от авторите предпочитат да пишат само на английски. Което предполага, че тяхната аудитория ще бъде помалобройна, но за сметка на това — по-отбрана. Ако желае да бъде винаги разбран, един автор трябва да владее и шона/ндебеле, и английски. С една дума — да бъде достатъчно грамотен, за да пише грамотно. Седемдесет процента от съвременните автори имат завършено средно образование.

Как прохода зимбабвийската литература? Писателският съюз развива голяма пропагандаторска и просветителска дейност и според неговия заместник-председател Стефан Чифуниидзе, заема второ място в Африка след съюза на писателите в ЮАР. Някои от младите получават стипендии зад граница — в Канада, Щатите, Англия, и се радват на безгрижни студентски и аспирантски години. Понякога тяхното връщане в страната е под въпрос, защото и за добре образованите става все по-трудно да си намерят работа.

Вечерта по време на връчването на наградите, се запознах с Ивон Вера, която беше удостоена с поощрителната награда на писателите от Британската общност за най-добра книга на африкански автор. Тя се похвали, че идва от Канада специално за случая. „Заминах, за да уча в Торонто. След като завърших висшето си образование, останах да работя върху докторска дисертация на тема «Произведения на африкански автори, писани в затвора». Знаеш ли колко е хубаво в Канада! И стипендията ти стига за толкова много неща.“ Ивон ми каза, че смята да се върне и да работи като учител в Мателеленд, на което аз не повярвах.

... Който и да го срещне, ще забележи, че очите му са тъжни. От една страна, борбата за независимост е продължила с 15 години повече, отколкото в останалите африкански страни (изключения —

Намибия, ЮАР). От друга — обществото, в което живеем, беше и си остава несправедливо — сякаш казват очите на бебето, наречено Литература.

Въпреки това, младите го обичат и му се радват. Търсят нови книги, нови имена, правят ксерокопия. Колкото и сантиментално, наивно и песимистично да звучат понякога първите му слова. Така е, когато се родиш със закъснение, и по изкуствен път — няма начин да не се чувстваш изтърсак. Но от такива чувства пък голяма полза няма.

Ако срещнете тези имена, не ги подминавайте — Шимер Чинодия, Дамбудзо Маречера, Чарлз Мунгоши, Чинджерай Хове, Тсиси Дангарембга, защото те са вече част от зимбабвийската класика.

МЪЖЪТ, КОЙТО СЕ ПРЕВРЪЩА В НОСОРОГ

Видях ги на една изложба, поставени върху тревата. Казах си — изложба е, подбрани са. Видях ги струпани на улицата — отново изумление. Мъжко лице, женско лице. От един къс камък — Обич. Не можех да тълкувам това, което виждах. Просто го усещах — със сърцето, с ума или направо с кожата си. Гледах двете лица и си спомнях всичко, което е минало пред погледа ми в хладните галерии, върху полирани подове, под стъклени похлупаци, на черни кадифени повърхности. Чиста, смела линия. Двете лица се докосват. Съвършено. Като самата обич, която е изискана и примитивна, смела и объркана.

(Коментар на Весела Минкова, архитект в Зимбабве)

Има места, където туристът млъква и забравя да поставя своите съществени въпроси. Кое е необичайно, защото той никога не спира да си пита (ей така, за всеки случай и защото е платил). Едно от тях е Тенгененге.

Във всеки туристически справочник пише, че това е уникално селище — където живеят и работят само скулптори. Намира се северно от Хараре по пътя за Гуруве.

Преди да се стигне до самия град, последен знак показва, че е нужно да се завие наляво по черния път. Никой не се е погрижил за повече табелки. Вероятно за да се засили първооткривателското напрежение у пътешественика или за да обърнем внимание на красивата планина „Грейт Дайк“.

Естествено, спираме редките пешеходци, които казват — не знам, не съм чувал, много е далече. След 45 минути пътят прави последен 90-градусов завой и от двете му страни, между дърветата, се появяват безброй фигури, с всякакви размери, форми, цветове... Чак да онемееш.

Накъдето и да се обърнеш — птици, зверове, торсове, лица. Между тях — трийсетина колиби, мръсни, недохранени деца, които се

търкалят в праха заедно с кокошките. По-встрани са работните площадки. Тук се труди цялото семейство. Човек веднага сваля шапка за ентузиазма, с който мало и голямо чука, търка, лъска. Защото не е лесно с тези елементарни сечива — длето, трион, чук и шкурка да се обработи стокилограмов къс гранит.

Липсва електричество. Само няколко кладенеца. Училището — на три километра. Отскоро е прекаран телефон и факс, сигурно за улеснение на менажера по продажбите. До импровизирания паркинг, където има стая с напитки за посетителите, са разхвърляни сандъци с надписи „Германия“.

Избираме си няколко малки пластики, които няма да затруднят нито една авиокомпания, и плащаме двадесетина долара. Всеки може да се пазари. След като вземе банкнотите, творецът носи една трета от тях на менажера, а останалите мушва в джоба си.

От дълбока древност скулптурата е била част от обществено-политическия интериор. Тя е била създавана по поръчка на църковни и държавни институции и е изпълнявала определени обществени функции. Малко хора са можели и могат да ѝ се възхищават по пантофи. Талантливите представители на това изкуство се броят на пръсти. Обикновено за една година те създават няколко по-големи творби, материално са добре задоволени и се радват на топло обществено внимание. Дори към края на живота си някои се превръщат в национални герои.

А тук — покрай пътя, в планината, в паркове и магазини всеки може да се наслаждава на стотици скулптори. Туристите се чувстват неизказано щастливи — те ще могат да си купят оригинални каменни фигури от Африка на такива приемливи цени! Тази мисъл направо ги зашеметява и те купуват ли, купуват...

... Докато въпросите не започнат един по един да ги човъркат: изкуство ли е това или туристически кич? Ако е изкуство — дали е традиционно африканско или евтино подражание на европейското? И защо е в такова количество? Една фигура има безкрайно много копия! Какво означава например заглавието „Човекът, който се превръща в носорог“?

За тази част на Африка каменната скулптура е сравнително ново явление, наречено движение заради мащабността си. Но корените му са древни, колкото и самата африканска култура, тъй като дялането е

неделима част от бита на селския човек. Фигурките от дърво, мед, слонова кост и желязо се изработват не само с търговска цел, те все още имат и церемониални функции.

Така наречената „каменна скулптура от Зимбабве“ се появява в края на петдесетте години. Тя представлява едно необикновено по своите мащаби и съдържание явление: хора от различни племена, които никога досега не са показвали особен интерес към каменната скулптура, поставени при еднакви икономически условия, започват да се занимават с каменоделство. Например в Тенгененге живеят тридесет майстори, а през почивните дни идват още триста от близката околност, защото знаят, че ще намерят инструменти и материал за обработка.

Пейзажът е наситен с камъни — гранит, серпентин, стеатит. Хората познават техните качества и потенциал, и връзката им с тях е много по-непосредствена. Те могат, по-лесно от европейците например, да постигнат онова състояние на духа, което човек трябва да владее, за да има търпението да вложи такова огромно количество ръчен труд в едно парче камък, без да изпадне в нервно напрежение. И да му вдъхне живот, без да има предварителен план.

Творците черпят идеи от културното наследство на своето племе и затова символите, които използват, са уникални. Скулпторите се правят на територията на Зимбабве, но много от техните автори идват от Ангола, Мозамбик, Замбия, Малави. За разлика от съвременната африканска живопис, каменната пластика никога не била разглеждана като примитивна и наивна. Напротив — тя е пример за това как за първи път в историята на африканската култура се прави изкуство заради самото изкуство (Силия Ируинг, изкуствовед).

Много от скулпторите са абстрактни. Но техният език е лесноразбираем — каква е връзката между видимото и невидимото, духовното и вещественото, между живота и смъртта. Например в „Жената, която се превръща в носорог“ известният зимбабвийски скулптор Бернард Матамера въплъщава вярването на шоните, че ако някой вкуси от месото на животното, което го покровителства, той ще приеме неговия образ. Ето го моментът на преобразяването — устата се удължава в муцуна, краката се скъсяват, пръстите се превръщат в копита...

Каменната скулптура е израз на богатата душевност на южноафриканските племена, които до 19-и век са имали само устна история. Може би мъчителната нужда от увековечаване на идеи, мисли, състояния е допринесла за спонтанната поява на каменната пластика.

От самото начало европейските професионалисти са оценили нейното значение за световната култура и са насочвали развитието ѝ. Но Том Блумфилд, който през 1966 г. бил споходен от блестящата идея да създаде селището Тенгененге, съвсем не бил изкуствовед, а южноафрикански фермер. Принуден от международните санкции срещу Южна Родезия в началото на шестдесетте години да продаде тютюневата си ферма, той решил да откупи правото да копае камъни в подножието на планината. Организирайки тази огромна работилница, където, гонени от нуждата, започнали да идват много хора, за да опитат своите способности.

Според Том Блумфилд за предпочитане е начинаещите творци да нямат никакво образование. Те трябва „първо да определят своето чувство за своето изкуство“ и едва тогава да бъдат обучавани. За тази цел творците не бивало да се откъсват от естествената си среда, а да продължат да водят начина на живот, към който са привикнали, с всичките ритуали, церемонии и пр., което ще ги вдъхновява за нови и нови идеи. Или както казва Бернард Такауира: „От Вас се очаква да бъдете съвсем необразован, да имате едва ли не опашка, за да изглеждате напълно автентичен.“

Вероятно поради тази причина е необходимо майсторите в Тенгененге и техните семейства да тънат в мизерия и да водят едно уничително съществуване, при условие че творбите на някои от тях участват в международни изложби и се продават в световноизвестни галерии.

За новите, които сега навлизат в професията, борбата за признание се превръща в борба за физическо оцеляване. На практика, за да посмеят да създадат нещо свое, те трябва да разполагат със средства за преживяване. А с тях биха могли да се снабдят, когато правят копия на вече известни творби, които със сигурност се харесват на туристите. Мнозина от младите въобще не поемат този риск и си остават каменоделци. Обучението в училището за изкуства е на твърде примитивно ниво. Ръководството на Националната галерия организира

ежегодно изложби на традиционното зимбабвийско изкуство и прави усилия да замести липсата на градивна критика, която да отсее изкуството от занаята.

Какъв е броят на хората, които се препитават от каменоделство, никой не би се наел да каже, но те никак не са малко. Туристическата индустрия годишно обслужва по 700–800 хиляди туристи. Ако всеки от тях купи поне две пластики... Световно признатите автори се броят на пръсти — Джон Такауира, Бернард Матамера, Хенри Муниерадзи, Лазарус Такауира и някои други. Техните творби се оценяват на хиляди американски долари, те живеят в големи къщи, карат големи коли и създават големи скулптори. А не малки, лесни за пренасяне...

Според някои специалисти първоначалното разнообразие на форми и идеи било толкова голямо, че имало вероятност творческият потенциал на това явление да се изчерпи в близките години. Тоест, то да бъде напълно комерсиализирано. По този повод Джон Такауира казва: „Една идея води до друга, една скулптура води до втора. Човек може да направи десет скулптури и следващата ще прилича на предната. Между правенето и възплътяването на идеи трябва да съществува баланс. А многото производство показва, че възплъщаването на идеите просто е забравено.“

След като един извор бликне с голяма мощ, той полека-лека се успокоява и започва да тече с равномерна сила. Така е и с каменната скулптура в Зимбабве. Нейният извор няма да пресъхне, защото черпи вода от вековните културни традиции на местните племена. Светът се променя, те се сблъскват с него и това неминуемо ще породи у тях нови размисли и нови идеи.

ПУШКА ДАЙ МИ, МИЛА МАМО

„Оръжието, което Ви е нужно, за да убиете слон, трябва да бъде с калибър не по-малък от 9,3 мм и реактивна енергия, равна или по-голяма от 5,2 килоджаула. За тази година разрешените бройки са: 250 слона, 500 леопарда, 50 гепарда и неограничено количество крокодили. Побързайте“ — чете Големият ловец от САЩ или Германия в рекламната брошура, поглеждайки към трофеите си.

Колкото и да е световноизвестен, Големият ловец знае, че няма право да ловува сам. От първата минута, в която кракът му стъпи на ловното поле, до него ще стои Професионалният ловец. Той ще му помогне да проследи слона с най-тежки бивници или антилопата с най-прекрасните рога, заедно ще направят подслон за през нощта и ще наглеждат огъня. През тези няколко дни или седмици Професионалният ловец ще поеме грижата за неговия живот и за доброто оползотворяване на вложените в сафарито пари.

Благодарение на гъвкавата политика на няколко организации, дивите животни в Зимбабве не само че запазиха своя брой (с изключение на носорога), но някои достигнаха максимума си за последните сто години. Поради това професията „ловец“ става все по-популярна и се смята за твърде перспективна. Основната заслуга за това принадлежи на Зимбабвийската ловна асоциация, която има претенциите да обучава най-добрите професионални ловци, ако не в света, то поне в Африка.

„Той трябва да бъде чист и спретнат, за да внушава доверие. Ексцентричност и индивидуализъм може да си позволи, едва когато натрупа богат опит. Трябва да умее да слуша, да обяснява с приятни и спокойни маниери, да владее добре невербалната комуникация — жестове, гримаси, да е находчив, дружелюбен и състрадателен, търпелив, с чувство за хумор и самоконтрол“, — по-строги не биха могли да бъдат изискванията към един кандидат за поста „началник на бюро за безработни“ или за свещеник.

Ако бъде одобрен, желаещият да се посвети на ловното изкуство трябва да живее сред дивата природа и да учи под ръководството на професионален ловец. За да може след две години да демонстрира основни познания по: астрономия, метеорология, екология, ботаника, геология, местно законодателство, фотография, балистика, счетоводство, разпознаване и оценка на ловни трофеи, следи на животни и екскременти, биология на местните бозайници, птици, влечуги, земноводни и насекоми. Да представи свидетелство за оказване на първа помощ (включително и във вода), за управление на МПС, и списък на убитите от него екземпляри. Миналата година от 47 явили се 12 са получили диплома, 6 са скъсани, а на останалите е било препоръчано да допълнят знанията си.

Вземе ли в ръце мечтания документ, професионалният ловец се чувства като цар на животните и хората. След пет-шест години регистрира собствена агенция. И всяка година сключва договори със селските общини и със собствениците на сафари-паркове за право на ловуване в техните земи срещу наем. Отделно за всяко убито животно плаща и комисионна.

На практика колкото по-ценно е трофейното животно, толкова повече пари получават селяните. Поради което хората започват да се убеждават, че е по-добре да се откажат от най-примамливите екземпляри в полза на Големия ловец, отколкото да продължат да се придържат към ловните традиции на племето си.

Предпочитаните от Големия ловец слонове са на възраст 28 години, с тегло на бивниците 40 кг. За информация на тези, които вече са хванали пушките — не забравяйте чековите книжки. За да убиете слон с подобни параметри, трябва да заплатите 10 000 щ.д. За гепард — 4000, лъв и слоница — по 3000; леопард — 2500. За хипопотам, жираф, крокодил — по 1500, а за маймуни — само 20 долара парчето.

Побързайте, професионалните ловци на Зимбабве ви очакват!

НИЕ ИЛИ ЖИВОТНИТЕ, А НАЙ-ДОБРЕ ЗАЕДНО

Много хора смятат, че днес животните в Африка живеят в най-затъntenите и недостъпни за човека райони или са затворени в национални паркове и резервати. В действителност картината е различна — страшните, кръвожадни животни са навсякъде в природата и населението не намира нищо странно в това. То живее с тях, убива ги, когато му пречат или когато има нужда от храна. Слонове тъпчат посеви и хора, непредпазливи рибари стават жертва на крокодили, бабуини разкъсват деца и кози. Това, което е необичайно за населението, е, че то е задължено да се придържа към някакви програми за запазване на видовете и че, примерно, има право да убива само определен брой от всеки вид годишно.

Когато през 1871 г. англичанинът Фредерик Селю, който покъсно се прославя със своите изследователски и колонизаторски подвизи, стъпва в Мателеленд, той има щастието да види животинския свят на Южна Африка в цялото му богатство и великолепиe. Представете си половин милион души, които не са разполагали с огнестрелно оръжие, върху площ от 390 хиляди квадратни километра и деветнадесетгодишният любител на спортната стрелба, който получил от цар Лобенгула разрешение да ловува по неговите земи. Колко слонове, лъвове, леопарди и всякакви тревопасни са намерили смъртта си по време на неговите експедиции във вътрешността на страната... Впоследствие много защитници на дивата природа ще го обвинят, че е убивал напразно или че се е лакомил за слонова кост. Вероятно истината е някъде по средата — Фреди е съчетавал приятното с полезното. Така например в книгата си „Ловни приключения в Африка“ той прави научни описания на всички срещнати животни, растения и насекоми, рисунки и подробни карти на изследваните от него местности, заради което Кралското географско дружество го отличава със златен медал.

През третата третина на XIX век по примера на Селю към тази неизвестна дотогава част на Африка се устремяват много млади хора, жадни за приключения, ловни трофеи, злато и диаманти.

В началото на XX век по призива на Сесил Роудс и английското правителство насам обръщат поглед и английските малоимотни фермери и занаятчии. До 1923 г. цялата територия на страната е преразпределена и не остава място, където да не е стъпил белия човек. Израстват градове, прокарани са 12 800 км пътища, 1800 км жп линии, разорани са стотици декари земя. Всичко това, заедно с безразборното избиване на дивеча, допринася за неговото драстично намаление.

През 1929 г. правителството на Южна Родезия полага начало на системните грижи за дивата природа. Създадени са първите национални паркове, а населението е принудено да се пресели в други райони. Приет е закон, според който всички диви животни са собственост на държавата и тяхното неконтролирано избиване е забранено.

Лишени от земята си, лишени от правото си да ловуват, поставени на ръба на оцеляването с въвеждането на паричната икономика, хората изменят на своето традиционно стопанско отношение към животните. Естествено те продължили да ги убиват, но вече без да се съобразяват с техния брой. Лозунгът „Ние или животните“, издиган по времето на колониализма, се повтаря по различни поводи и днес.

През 1975 г. правителството на Южна Родезия приема Акт за дивата природа и националните паркове, с което узаконява правото на всеки собственик на земя да се разпорежда, както желае с дивеча в рамките на своята собственост. Единственото условие е да не посяга на видовете, обявени за специално защитени от закона.

Ефектът, постигнат за период от двадесет години, е поразителен. Големите фермери започват да отделят годишно по 6% от земята си за развъждане на дивеч. Защото се оказало, че е пет пъти по-рентабилно да се отглеждат диви животни, отколкото говеда — месото се продава като деликатесно, на високи цени; могат да се построят частни паркове с къмпинг и ресторант, да се организират ловно и фотосафари.

Селските общини, особено тези, които притежават земя близо до националните паркове, са заинтересувани дивечът да се увеличава — когато убият един слон, те имат хиляда килограма месо и нищо повече.

Но ако дадат земята си под наем на туристическа агенция, получават и месо, и пари в брой.

Неуспешната политика на Кения, Танзания и някои други страни в опазването на животинския свят разтревожи международната общественост в лицето на CITES („Конвенция за международна търговия със заплашени от изчезване видове“) и тя побърза да предприеме извънредни мерки за овладяване на положението. През 1985 г. бяха гласувани квоти, чрез които се ограничаваше търговията с диви животни и техните продукти. По-късно стана ясно, че само 25% от търговията със слонова кост се извършва по легален ред. Този факт изненада ръководството на CITES, и то реши през 1989 г. (под натиска на САЩ) да обяви слона за вид, заплашен от изчезване, който да бъде вписан в Червената книга и търговията със слонова кост да бъде изцяло забранена.

За Зимбабве това решение се оказва, меко казано, едва ли не най-неподходящото. Първо, търговията със слонова кост от легална се превръща в нелегална. Второ, Отделът за националните паркове и организация на дивата природа е лишен от един сигурен източник на валута. За периода 1981–1991 г. страната е продала 125,5 тона слонова костна цена 13 млн. щ.д. А с нарастването на търсенето цената на 1 килограм скача от 36 щ.д. през 1981 г. на 200 щ.д. през 1994 г. И броят на хората, готови да рискуват живота си, се увеличава — за последните пет години са убити 168 браконieri. В същото време заплатите на така наречените „антибраконьерни единици“ остават в рамките на 60–80 щатски долара, като един човек „покрива“ 100 кв. м., вместо препоръчаните 20.

Днес дивите животни на Зимбабве са предмет на особено внимание от страна на световните специалистки по браконьерстване. Каналите за снабдяване със слонова кост и наркотици се ръководят от един и същи центрове в Пакистан, Индия, Хонконг. Модерно въоръжени банди от Ангола, Мозамбик и Замбия, готови да убиват не само дивеч, но и хора, пресичат безпрепятствено границата със Зимбабве. Защо?

Защото броят на слоновете вместо да намалява (както в другите страни) застрашително расте. От 5 хиляди слона в началото на 20-и век днес те са вече 50–60 хиляди. Като се има предвид, че за период от 25 години са убити повече от 50 хиляди.

Причините за този феномен са следните — високият прираст на слоновете — 5% годишно, което означава, че за 14 години те удвояват броя си; липсата на естествени врагове (с изключение на човека), голямата продължителност на живот — до 60 години.

На практика — забранена или не, търговията със слонова кост продължава: дали за нуждите на сувенирната индустрия или се складира, кой печели от това, и как страните от Западна Европа се опитват да налагат своите разбирания за опазване на природата в Африка — каквито и да са отговорите на тези въпроси, контролът върху числеността на слоновете не може да бъде преустановен нито за минута. Защото природата не търпи нарушаване на екологичния баланс — вместо 35 хиляди слона, да живеят два пъти повече. Техният прираст заплашва естественото развитие на Другите животни. Унищожаването на огромни количества Дървесна маса довежда неминуемо до засушаване. Понастоящем 90% от дохода на някои селски общини идва от „отглеждането“ на дивите животни. Които причиняват безброй пакости на посевите и околната среда. С една дума — селяните влагат средства, от които няма възвръщаемост. Авторитетни източници пишат, че страната щеше да намери сили да се справи с браконьерите, които безсрамно унищожиха носорозите, ако не беше забраната на търговията със слонова кост. Каква полза от струпаната слонова кост на стойност 125 млн. щ.д., като тя не може да бъде продадена, а парите — оползотворени?

Разселването на слоновете в други африкански страни, където те са вече изтребени, е много трудно, защото на практика е невъзможно да бъдат транспортирани с хиляди. Освен това CITES забранява подобни дейности. Контрацептивната програма се оказа неуспешна. Единственият начин за поддържане на екологичното равновесие в Зимбабве е унищожението на слонското свръхнаселение.

Програмата за физическо ликвидиране на слоновете е приложена за първи път в Африка през 1964 г. Въведен е специален термин — culling, което звучи почти като killing, и на практика също означава убиване, но контролирано. Фактически това е една природосъобразна процедура, която замества дейността на техните естествени врагове — хищниците.

На практика кълингът е цяла наука, защото се занимава с проблеми от много специфично естество — кои екземпляри да бъдат

убити, женски или мъжки, на каква възраст, начините за извършване на самото убиване и т.н.

Всеки знае, че слоновете имат спомени за стресовите ситуации, в които са попадали. Поради тази причина са били необходими дълги години, за да бъдат „цивилизовани“ до такава степен, че да не се плашат от автомобилите в националните паркове. Затова се смята, че ако се унищожи едно стадо наведнъж (до 200 глави), няма да има кой да си спомня за „лошия човек“.

При този огромен брой слонове браконьерската дейност не е толкова явна и впечатляваща, но тя съществува и ще се разширява, докато трае забраната върху търговията със слонова кост. Улеснявана от корупцията във висшите правителствени кръгове. Само отварянето на световния пазар за тоновете слонова кост, струпани в страната, би могло да преустанови браконьерството.

Друг основен източник на средства за поддържане на дивата природа е туризмът. Зимбабве има много уникални природни забележителности. Достатъчно е да бъдат споменати водопадите „Виктория“. Географското положение на страната също е благоприятно за развитието на туризма. В Ботсвана тече река Окаванго, чиято единствена в света безотточна делта умира в пясъците на Калахари. На юг е ЮАР — стара мечта на много туристи и пътешественици. В момента туристическите компании от района обединяват усилията си — те предлагат пакети за южна Африка, като една двуседмична екскурзия например включва Зимбабве, Ботсвана и ЮАР.

След 1980 г. туристическата индустрия постепенно стъпи на краката си. През 1993 г. страната е посетена от 750 хиляди туристи, които са оставили средно по хиляда щатски долара на човек. След отмяната на международните санкции срещу ЮАР стотици южноафриканци, жадни за впечатления, нахлуха в страната и скоро се очаква техният брой да достигне 40% от общия брой на туристите в Зимбабве.

Днес страната разполага с 11 национални парка, 21 резервата и 16 сафари-парка, които заемат общо една шеста от нейната територия. В тях живеят 291 вида земни бозайници, между които „седемте големи“ — слон, хипопотам, носорог, лъв, жираф, бивол и леопард; 153 вида влечуги (черна, зелена мамба, египетска кобра и питон); 610 вида птици (щраус, пчелояд).

Някои животни са под специалната защита на закона — мравояд, бял и черен носорог, диво куче, маршалски орел, синя лястовица, кафява хиена, бял щъркел, жерав, кейпски лешояд.

За чест на шоните и ндебелите нито един животински вид не е изчезнал от природата на Зимбабве през последните сто години.

НАЙ-ДОБРИЯТ НОСОРОГ Е МЪРТВИЯТ

Първо — защото без никак да се притесняваш можеш да се приближиш и да отрежеш рога му. Второ — в случай че няма рог, кого го е грижа...

Освен правителството на Зимбабве, което след две години изчакване взе решение да започне официално операцията „Отрязване роговете на всички носорози с цел предотвратяване на тяхното пълно изстребване“.

През 1993 г. за период от четири месеца белите носорози в Националния парк „Хуанге“ намаляха с 68. Днес те са само два. А утре?

Какво ще предприемат всичките далекоизточни мъже, когато не намерят по аптеките прашеца, приготвен от рог на носорог, който подобрявал мъжките им качества... Сигурно няма да тръгнат да се самоубиват. По-вероятно ще намерят други средства за самозалъгване. Бедните мъже... И други жертви.

В света живеещите на свобода носорози са приблизително пет хиляди. Не един милион, както в началото на този век. Опазването им изисква денонощно бдение. При което всеки бди над всеки. Страшно бдение пада. И глави, и рогове също.

... Бедните браконieri! Те рискуват живота си за жълти стотинки в сравнение с посредниците, които осигуряват нелегалното пренасяне на рогове от южната част на Африка до Китай, Тайван, Хонконг и целия далечен Изток, където един обикновен трикилограмов рог „тежи“ 30–40 000 щатски долара.

... Бедните рейнджъри! И те рискуват живота си напразно. Нищо че предаването на сведения за браконьерстване се оценява на 600 щ.д. Нищо, че се случва да убиват екземпляри, чийто рог „е бил отрязан или просто си е паднал“.

... Бедните туристи и любители на дивата природа! Да пропътуват хиляди километри до Зимбабве, за да се разболеят от

малария или да бъдат изядени от непослушни крокодили, докато търсят жив носорог. С рог.

... Бедната ООН! Да си мисли, че със санкции и конвенции срещу страните, които участват в търговията с рогове, може да спаси бедните носорози.

Всъщност — какво им е чак толкова на носорозите! Само създават проблеми на човечеството. И на природозащитниците.

Бедното човечество! С такива защитници.

ДОКОСНИ СЕ ДО ДИВОТО

Така се казва туристическата компания, която обеща в рамките на 24 часа за по 240 щ.д. на човек да ни помогне да се докоснем максимално до дивата природа на Африка.

14.30 ч. — вече сме на уговореното място — пред хотела „Сафари лодж“, който е на десетина километра от „Хуанге“, най-големия национален парк в Зимбабве. Първо трябва да се простим с колата. Лагерът се намира в частна собственост, която е наета от компанията. Преместваме се в открит джип за сафари и само след десетина метра пред нас се разкрива фантастичен пейзаж — сухи дървета с чудновато изкривени клони, редки храсти и пясък. Нито едно зелено петно. Антилопи гну пасат спокойно край пътя.

След едно изкачване по хълма съвсем неочаквано попадаме пред голяма дървена порта. Посреща ни усмихната бяла жена, облечена в къси панталони и риза с цвят каки: „Аз съм Кейт. Това е лампа със слънчеви батерии, тази е с генератор, ще има топла вода за един кратък-кратък душ в 20 ч. След 15 минути е времето за чай, а в 16 ч. потегляме на сафари“, декламира тя, докато ни показва кръглата постройка със сламен покрив, която имитира колибите на местното население. Къщичките са дванадесет.

Под големия навес, който също е със сламен покрив, се намират масите за хранене, барът, офисът, а на покрива има платформа за наблюдение на низината, която се разстила отпред. Лагерът е ограден с телена мрежа, по която нощем тече ток. Кухнята и бараките на помощния персонал са извън оградата...

В 15.45 сядаме прилежно на плетените столове, подредени в кръг под две чадърести акации, и дискретно се разглеждаме. Четири-пет от любителите на дивата природа (австралийци, американци, европейци) са на възраст, която всеки си мечтае да достигне. Прием бавно чай и приличаме на едно голямо семейство. Навън зад оградата е страшната Африка, но ние сме на сигурно място и не ни пука.

За пръв път виждам целия „команден“ състав — всички са бели, което обяснява цената на услугата: три момичета, трима гидове и Кейт със съпруга си. „Не е хотел с пет звезди, но затова пък Вие сте наш приятел, а не само посетител“, казват очите ѝ.

Слънцето все още прежурия с пълна сила, когато потегляме. Робърт, нашият водач, се маже усърдно с крем, но лицето му е толкова изпържено, че ми става жал за него. Септември е най-тежкият месец за тази географска ширина — край на сухия сезон, всички подпочвени води са на изчерпване, а дневните температури достигат своя максимум — 35–40 градуса.

Естествено Робърт поема към водоемите. Оказва се, че те са изкуствено поддържани с помпи. Антилопи импала, двойка брадавичести прасета с вирнати опашки-антени и няколко зебри пият вода. Те ни държат под око, но по-скоро внимават за близките храсти, където би могъл да се крие лъв. Правим снимки, освежаваме се с кока-кола, без да слизаме от колата. Роб обяснява, че животните са свикнали с бръмчащите правоъгълни кутии, но нападат, ако човек стъпи на земята.

Захладнява. Студени и топли вълни посрещат джипа. Разминаваме се с другите коли на лагера, които като нас претърсват местността. Докато пътуваме Роб изважда мощен прожектор и започва внимателно да разсъблича храстите, дърветата, небето. Млечният път е точно над нас, намирам даже Южния кръст.

Постепенно се стъмнява. Наближаваме втория водоем. Съвсем навреме. Стадо слонове се къпят в пясък, пият шумно вода, закачат се. Роб обръща прожектора настрана, а ние едва дишаме. Чувствам се неудобно пред тях. Дори нощем хората не ги оставят на мира. След малко Роб прекарва снопа светлина през далечния храсталак и засича три чифта ярки немигащи очи. Леопарди?

Втори сноп пронизва нощната картина. Чува се шум от приближаващ джип. Слоновете полека-лека се изнасят към рядката горичка. И за нас е време да се прибираме.

Масите са подредени направо под звездите, около огъня, на който се припичат филийки и къкрят два големи чайника. Всички пият бира и говорят тихо. Роб и колегите му също се хранят с гостите. Само момчетата от помощния персонал притичват насам-натам, усмихват се спокойно и, предполагам, са доволни от съдбата си. Нищо, че живеят

извън електрическата ограда. Върху скарата с дървени въглища са подредени няколко почернели тави с домашно приготвени ястия — готвена волска опашка, пиле-къри, печени картофи. Всеки яде на корем. В 22 часа лагерът потъва в пълна тъмнина. Докосваме се до дивото.

На другата сутрин ни събужда биенето на там-тама. Докато аз сънувам, че някой, преследван от петниста хиена чука отчаяно на вратата. След „семеината“ закуска потегляме за Националния парк „Хуанге“.

През 1928 г. слоновете тук са наброявали едва хиляда, но надзирателят Тед Девисън започнал да прави кладенци с помпи и след няколко години вече поддържал целогодишно 62 водоема. Пълно е с частни коли и джипове. Влизането в парка е разрешено само през деня. Табели упътват за лъвове, водоеми, платформи. Тук растителността е още по-бедна. Пясъкът е навсякъде — Калахари не се шегува. Въздухът е малко кисел, тръпчив. С предчувствие за дивеч, кръв и свобода.

Наближаваме една платформа. Така се нарича дървената площадка, поставена на четириметрови подпори. Пред нея е водоемът, където дремят три крокодила. Изкачваме се тихо по стълбата — дървените столове са заети до един: хора на различна възраст, и всеки мъкне някакъв продукт на най-последната снимачна техника. Дори не шепнат и не пушат. С голямо старание наблюдават трите жирафа, които внимателно заобикалят крокодилите и избират място за водопой. Първият от тях разкрачва предните си крака — един път, два пъти, на третия път успява да допре муцуна до водата. Щр-а-к, з-з-з-з-у-м — отвързват комарите и фотоапаратите. Всички изглеждат щастливи.

Който не е успял, ще чака следващия жираф. Пристигат нови джипове, други заминават.

Сега на Робърт му е лесно. И тук, и в частния резерват естествените водоеми са пресъхнали и животните са принудени да търпят присъствието на хората, когато идват на водопой. А щом започне дъждовният сезон? Всяка хлътнатина ще се превърне в локва. Стадата ще се разпръснат из целия парк, който е с големина 14 000 кв.км. — иди ги гони... И нищо чудно някой турист да го осъди за това, че си е платил да види лъв или друго много африканско животно, а той не му го е показал!

Но днес всички са доволни. Вероятно най-много тези, които през 1970 г. са се сетили да купят земята, която граничи с Националния парк, защото за животните няма граници — стига да направиш водоем, те ще дойдат на твоя територия. И тогава тя лесно може да бъде дадена под наем.

И собствениците на компанията „Докосни се до дивото“, която предлага още четири лагера в съседство, няма от какво да се оплачат — добре измислената формула им позволява да си спестят много от разходите за вода, електричество, телефон, хладилници, телевизори и пр. нужди на съвременния човек. За което той си плаща повече, отколкото ако беше предпочел хотел с пет звезди.

А пък белите зимбабвийци, които цяла година живеят сред природата, направо излъчват вълни на задоволство — работата е лека и приятна, храната — осигурена, срещаш културни хора от цял свят: „Ама Вие от България ли сте? Никога не сме имали гости от България.“

И богатите любители на дивата природа са във възторг — отбор от тридесет специалисти следи как точно ще стане „докосването“!

А на мен ми е жал за животните, които нямат друг избор.

ЗЛАТОТО И ХЛЯБЪТ

Когато свършихме всичко, което можеше да се яде, взех лопатата и отидох да копая, разказваше ми един от нелегалните златотърсачи за голямата суша през 1990–1992 г.

Двеста хиляди не чакат този момент, те си копаят постоянно. Дори не поединично, а семейно — навсякъде, по гори и полета, около реките, през шосета и села. Канали плитки и дълбоки, дупки тесни и широки, изсечени дървета, храсти, отровени с живак реки. Такава е картината след тяхното нашествие.

... Увлечени в копаене златотърсачи пресекли двора на селското училище и спрели едва, когато стигнали основите на една от сградите, която междувременно се срутила...

Като няма хляб, яжте само пасти! Но златото и пастите остават фикс идея за отчаяните.

Самата работа е изнурителна, защото се използват сито, корито и лопата. От един тон скала късметлиите изкарват между два и четири грама злато. Посредникът им плаща 10 щатски долара за грам, а го препродава на банката за 12–15.

Периодично се появяват реклами на новоизобретени уреди за получаване на злато, но те не са по джоба на нашите приятели. Тях могат да ги купят собствениците на четиринадесетте големи златодобивни мини. За да получат още повече от двадесетте хиляди килограма злато — целият годишен добив на страната.

Междувременно полицейските протоколи се пълнят със сведения за убити, прободени и ограбени златотърсачи. От други златотърсачи. А най-много са глобените.

... Как да не се изкушиш от мисълта за златото, заровено в задния ти двор?! Но обикновено оставаме и без злато, и без хляб. А пастите са винаги за някой друг.

СКЪПИ, ГЛУПАВИ И КЪСМЕТЛИИ

Ритат топка и слушат хеви метъл. Един екземпляр в Канада се продава за 15 хиляди щатски долара, докато в Зимбабве струва само 700. Яйцата им се „обграждат“ върху стерилни пелени и всяко пиле получава номер като бебе. А откакто екологите призоваха човечеството да се откаже от телешкото и стана известно колко малко мазнини, холестерол и много протеини съдържа тяхното месо, те се превръщат в хит за Европа и Северна Америка.

Щраусът отново стана популярен, този път заради месото си. От три години фермерите в Намибия, Зимбабве, Ботсвана и ЮАР са полудели. Защо ли? — Защото чистата печалба от отглеждането на двойка щрауси е равна на печалбата от тридесет крави!

Когато менажерът на фермата за щрауси ми каза, че няма да влезе в люпилнята, защото имал някаква настинка, не се учудих. Когато трябваше да се събуя, за да прецапам дезинфекционния разтвор, пак не се учудих. Но когато започнаха да обясняват, че яйцата се подреждат според положението на пилето в тях — главично или седалищно, и да се споменават думи като „движение на ембриона, пъпна връв, кислород“, които се проследяват в продължение на дванадесет часа, т.е. докато трае излюпването, не се сдържах и възкликнах: „Само човек може да бъде толкова упорит, че да получи от четиридесет щраусови яйца четиридесет пилета!“

Противно на природните закони. Защото ако размножаването им беше лесно, щяхме да си отглеждаме щрауси вместо кокошки. Факт е, че малките са твърде податливи на всякакви бактерии, гъбички и паразити, поради което средно 10% от тях оживяват в естествената си среда. Разболее ли се едно, епидемията във фермата е сигурна.

Друг известен факт — тяхната интелигентност. Не става въпрос за това, че при всяка опасност заривали глава в пясъка. Поредната фантазмагория за навиците на животните, измислена от хората. Напротив, според очевидци майката е готова да преследва и ритя нападателя без много-много да му мисли. Въпросът е, че просто няма с

какво. „Бих отбелязал, — каза мениджърът с извинителна усмивка, — че те не са особено умни“. Което звучи по-скоро като комплимент за птица, чиито мозък тежи една хилядна от теглото ѝ. И която застива като парализирана, ако покриеш главата ѝ с качулка. А най обича да крачи гордо и да кълве въздуха с човка.

За да не скучаят, а да връзват мускули, на щраусите са предоставени футболни топки. Слушането на хеви метъл по 12 часа дневно им помага да се адаптират към тежките шумови натоварвания по време на продължителните презокеански полети. Защото голяма част от птиците напускат родината си и заминават за фермите на Северна Америка.

Самолетният билет на двойка щрауси от Зимбабве до Канада е със задължителен тримесечен карантинен курорт в Англия и струва 6 хиляди щатски долара. Затова повечето предпочитат да изнасят месо вместо живи птици. Още повече че пазарът на двойки за развъждане рано или късно ще бъде задоволен. Но само ЮАР може да постигне стандартите на ЕС за внос на щраусово месо, чието търсене нараства с всеки изминал ден.

ПЕСЕНТА НА БОРСОВИЯ ПОСРЕДНИК

Той застава мирно пред всяка бала, поема дъх и запява. Мелодията се състои от 5–6 тона и наподобява молитва. Но за разлика от молитвата, пеенето е толкова бързо, че непривикналият слушател успява да различи само отделни цифри. Ако в църквата има време за всичко, дори и за задгробен живот, на една от най-големите тютюневи борси в света една минута за цяло изречение означава 3600 кг по-малко продаден тютюн.

Песента на тютюневия борсов посредник е толкова стара, колкото и тютюневата борса. За първи път този начин на търгуване започва да се практикува в Америка. За да се достигне една задоволителна бързина на произнасяне, са необходими месеци тренировка. Тя включва повторение на сричките ми-мей-мо-ме-мюй-ли-лей-льо-ле-люй-ни-ней-ньо-не-нюй, които впоследствие се смесват с цифри. В момента борсата в Зимбабве разполага с петнадесет професионалисти, които продават една бала средно за шест секунди.

Балите са подредени в една огромна зала, толкова голяма, че в едно и също време се провеждат пет търга. Между балите, водени от певците, се движат малки групички. Младите елегантни мъже срещу певеца са представители на осемте тютюневи компании, които единствени в страната имат право да изкупуват тютюна. Само две от тях са чисто зимбабвийски. Останалите шест са с американско участие.

За две-три секунди младите елегантни мъже са в състояние да преценят за кой от двете хиляди качества тютюн става дума. Те нямат време дори да отворят уста — по-лесно е да вдигнат вежди, да подръпнат крайчеца на ухото си или да намигнат. Един жест е допълнителен, за да бъдат разбрани от посредника. Той прекъсва песента, колкото да си поеме дъх, помощникът му записва цената, на която е продадена стокилограмовата бала. Вървящите след тях работници зашиват за няколко минути двадесетте бали. Които

мотокарът откарва в склада с името на новия собственик, а в същия момент тяхното място вече е заето от нови двадесет.

И така всеки ден от 7.30 до 13 ч. в продължение на шест месеца с песни се продават по един милион килограма тютюн. Всеки от 1800 тютюнопроизводители получава същия следобед парите си и бърза да ги вложи в напирещата реколта.

Зимбабве произвежда по 200 000 т тютюн годишно като изнася 96% от тях. Страната е на трето място по производство на тютюн в света и на второ по износ. Тя сама задоволява нуждите си от цигари, а две от големите международни компании „Ротманс“ и „БАТ“ имат тук свои филиали. Тютюневата промишленост дава хляб на близо един милион души. Първият търг е бил проведен през 1920 г. Оттогава постройките на борсата се разширяват и модернизират непрекъснато. Огромните помещения приемат балите, които се претеглят, определя се тяхното качество и първоначална цена. И всяка една се продава индивидуално.

Песните затихват едва през октомври, когато новият тютюн е набрал вече скорост и е достигнал двадесетина сантиметра, складовете се изпразват, туристите се разотиват. От октомври до декември тютюневите листа растат под обилните дъждове и топлото зимбабвийско слънце, след което черните ръце на сезонните работници ще ги откъснат и приберат за изсушаване.

Докато певците възстановят гласовете за новия сезон.

ТЮТЮНЕВАТА КОМПАНИЯ НА ПАПА КИЛЕВ

Няма нищо любопитно в това, че за персона номер едно в тютюневата промишленост за 1994 г. списанието „Тобако Джърнъл Интернешънъл“ обяви г-жа Дорис Килев. Всяка година някой в света трябва да получи високото признание.

Не буди особен интерес и фактът, че тя е президент на най-старата тютюнева компания в Зимбабве. А фамилното ѝ име звучи твърде по български? Какво толкова, през 1908 година някакъв си българин на име Киряк Килев отишъл в Африка, започнал да отглежда тютюн, създал своя компания и умрял. Втората му снаха Дорис, австрийка по произход, наследила компанията и сега се радва на спокойни старини.

Пропускате една дреболия — освен компания и огромен капитал, Киряк Килев си създал и име, което до днес се произнася с уважение не само в Зимбабве, но и по цял свят. Без значение колко души у нас са чували за него. През ноември 1994 г. се навършиха петдесет години от смъртта на този българин, който никога не пропускаше да подчертае, че се гордее с произхода си.

Киряк Килев е роден през 1881 г. в с. Еникьой, Ксантийско. Имал седем братя и сестри. Както всички деца на село, Киряк от рано се включва в стопанската работа. Успява да учи до шестнадесетата си година, после се отдава на нелегална дейност срещу турците, които скоро обявили награда за главата му.

След потушаването на Илинденското въстание през 1903 г. семейството на Киряк се преселва в Асеновград, а той заминава за Одеса. Започва работа в тютюнева фабрика и се оженва за Роза Подкович, рускиня. След пет години двамата се връщат обратно в България. Килев се среща с представител на Британската южноафриканска компания (основана от Сесил Роудс), който търсел експерти по отглеждането на дребнолистния ориенталски тютюн, и

подписал с него трудов договор. След шест седмици по суша и вода Киряк Килев се отзовал в Солсбъри (днешно Хараре).

Задълженията му били да обикаля фермерите и да ги учи как се отглежда, бере и суши тютюна. Само една година била достатъчна за Килев, за да се увери, че може да работи като частен консултант. Той прекратил договора си. За събитията, които последвали, можем лесно да се досетим.

Киряк живеел в колиба, както останалите жители на Солсбъри. Когато пристигнала жена му с Георги, техния първороден син, той направил зеленчукова градина и обор. После му се родили още две деца — Петър и Катя. През 1915 г. семейството си купило земя и създадо своя ферма за тютюн. Сами произвеждали сирене, кисело мляко и масло, продукти, непознати дотогава в тази част на Африка. Построили по-голяма къща, направили първата фурна за хляб в града. През 1923 г. си купили нови 600 дка и Киряк Килев станал един от най-големите производители на тютюн в Южна Родезия. Днес „К. Килев Зимбабве Лтд.“ е най-старата тютюнева компания в страната, издържала всички изпитания на времето.

Всичко това звучи като една прекрасна приказка, в която не може без добрата фея. На практика, Киряк Килев разчитал единствено на себе си, когато решил да замине за тази непозната част на Африка (даже не държава), където градовете гъмжали от змии, маймуни и леопарди. Където върлувала маларията и сънната болест, нямало никаква медицинска помощ и лекарства.

Папа Килев, както го наричали неговите партньори и приятели, бил смел, духовит, много трудолюбив, честен и с добро самочувствие. Щедър — Киряк Килев построил няколко сиропиталища в Южна Родезия, ЮАР и Канада. Обзавел един почивен дом за родезийските войници, които участвали във Втората световна война на страната на съюзниците. Бил един от основателите на дружеството за подпомагане на СССР, създадено през 1941 г. Дарявал пари на болници. За някои от тези дарения семейството научило след неговата смърт.

От двадесет години насам тютюневата компания се ръководи от Дорис Килев. Бих могло да се каже, че тя е достоен заместник на тъста си. Толкова жизнерадостна и остроумна, че „събира“ погледите на стари и на млади. Много хора смятат, че г-жа Килев е най-преуспялата тютюнева дама в света.

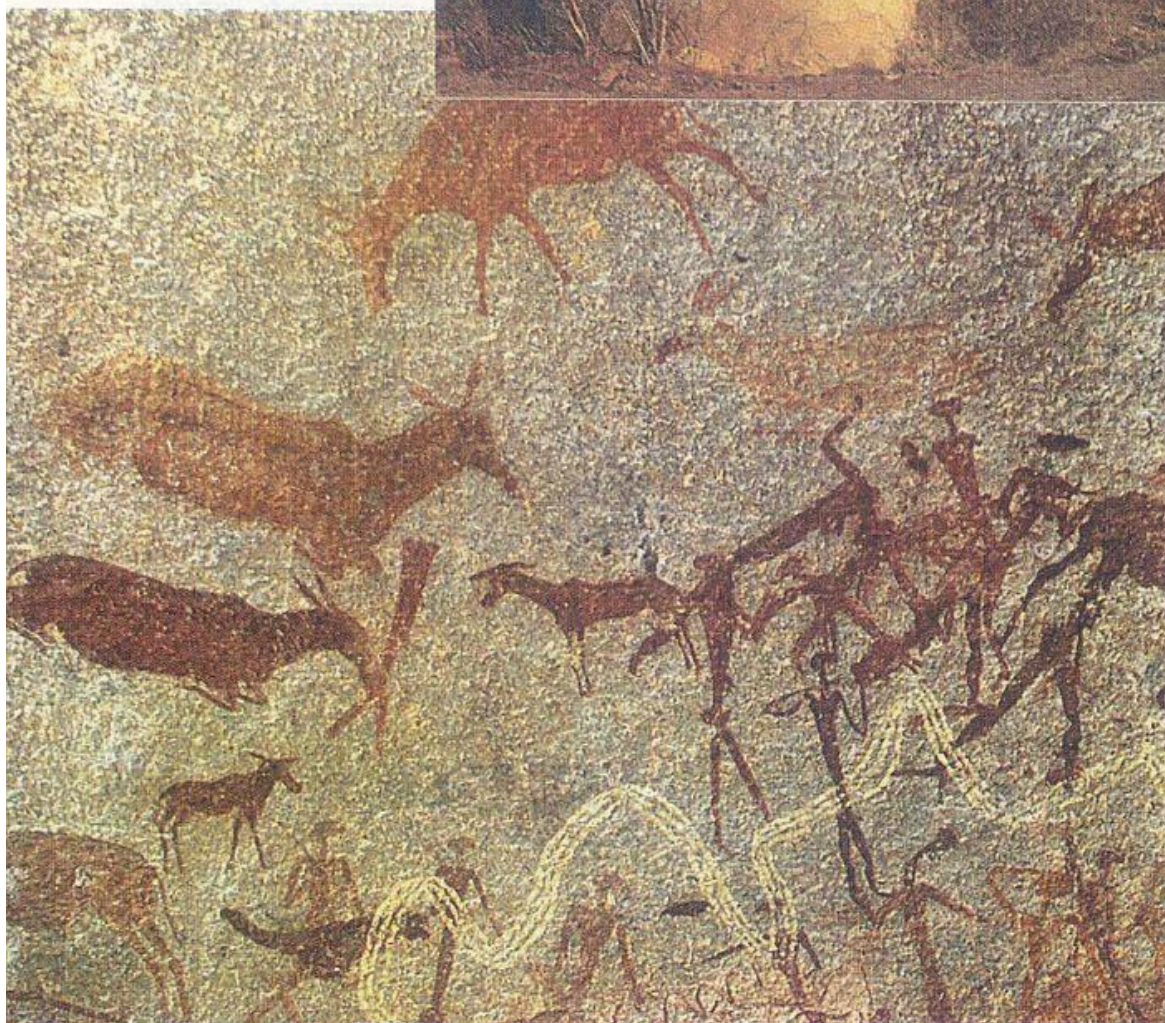
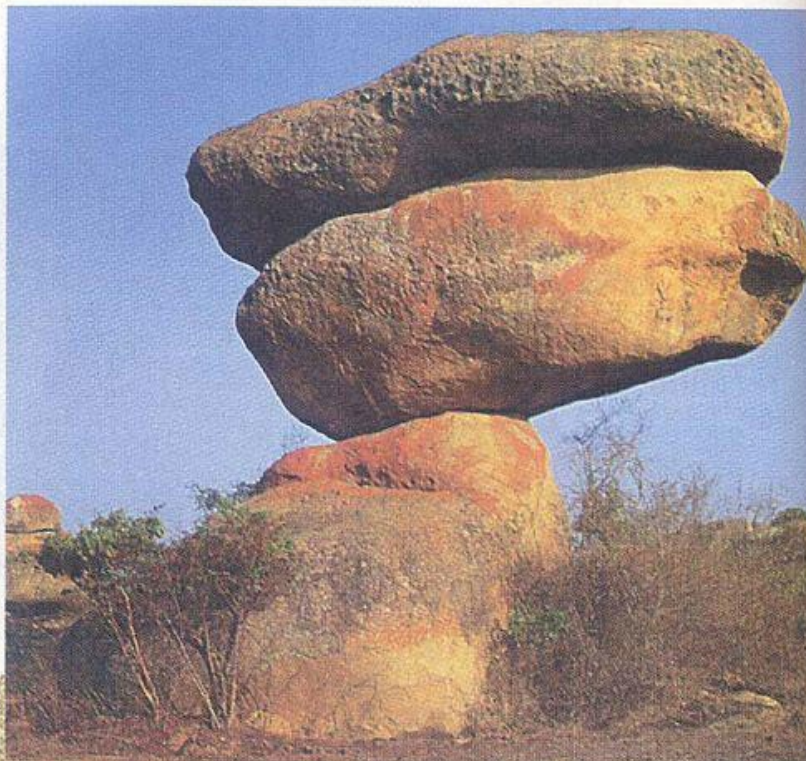
Киряк Килев умира от инфаркт през 1944 г. в Кейптаун. Там е и неговият гроб. Двамата му сина са починали, жива е само дъщерята Катя, която е на 80 години. Днес много от неговите внуци и роднини работят в тютюневия бизнес. Те носят с гордост българското име Килев.

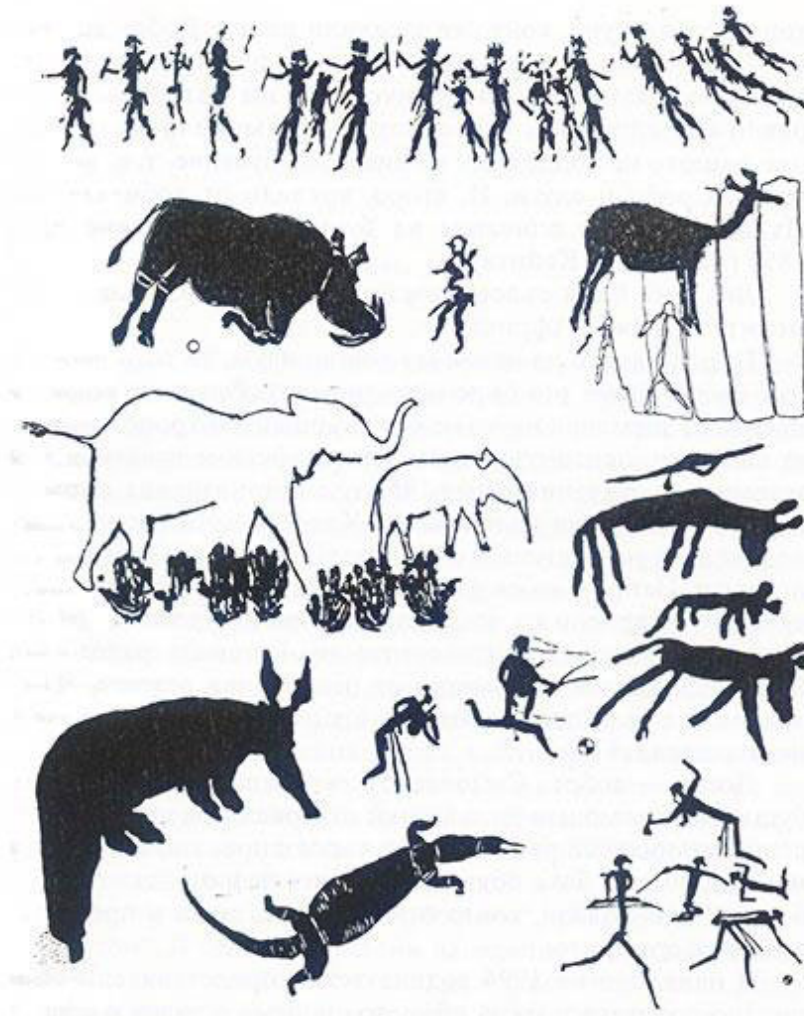
Б.р. Дорис Килев почина на 26 януари 2010 г. на 89-годишна възраст.

ИЛЮСТРАЦИИ

Балансиращите
камъни са
природни
забележителности,
които могат
да се видят
в околностите
на Хараре.

Скални рисунки
на бушмените –
един народ,
населявал някога
цяла Африка.
Днес вероятно
са останали между
тридесет-четири-
десет хиляди души.

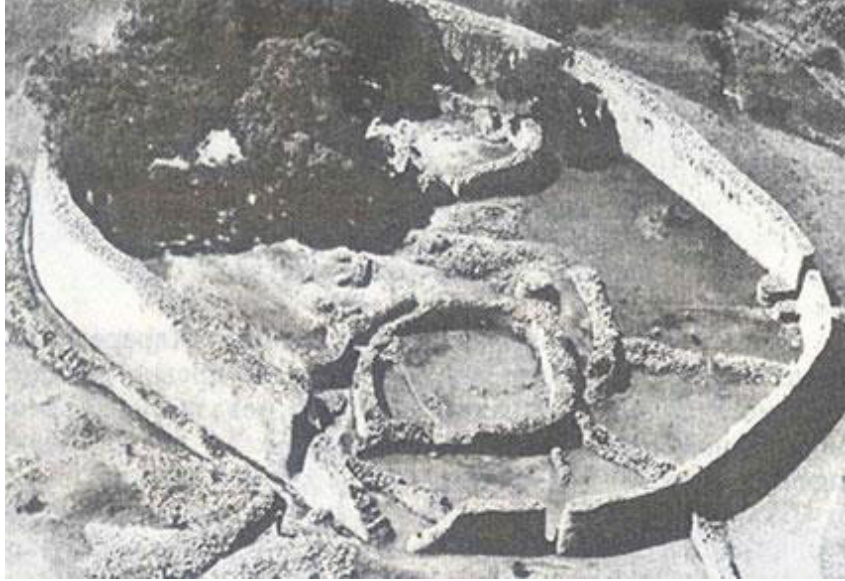

Бушменски рисунки

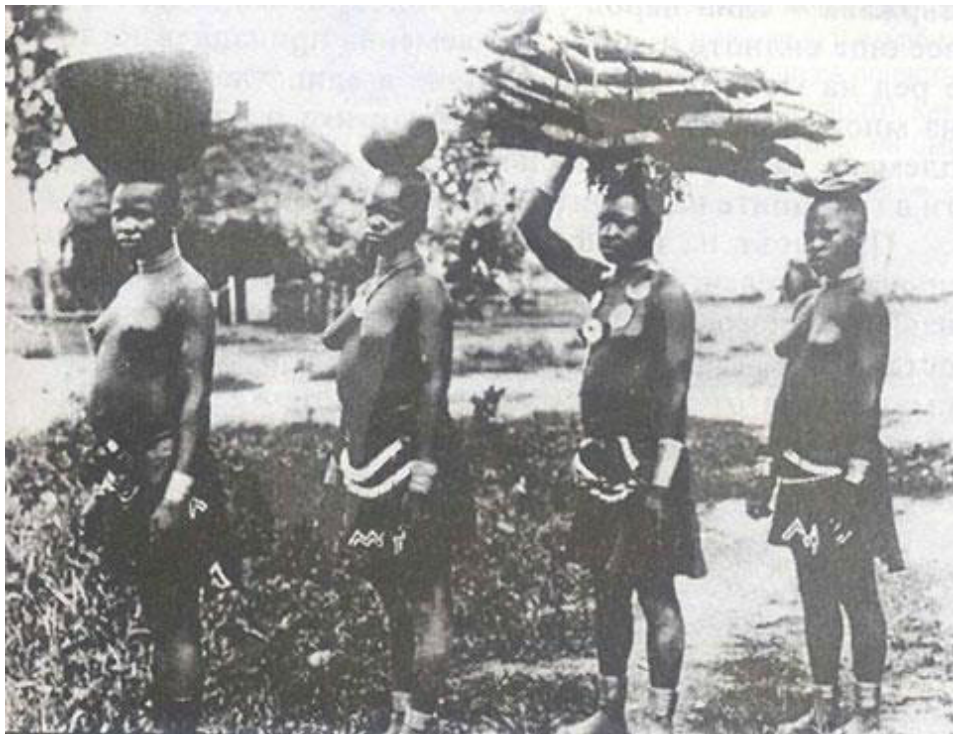

Коничната кула във Великото Зимбабве, край Масвинго

Великото Зимбабве — коничната кула е скрита сред дърветата

Момичета от Машоналенд

Дейвид Ливингстън

Лобенгула I

Лобенгула II

Сесил Роудс — карикатура от сп. „Пъни“

Сесил Роудс

Ян Смит

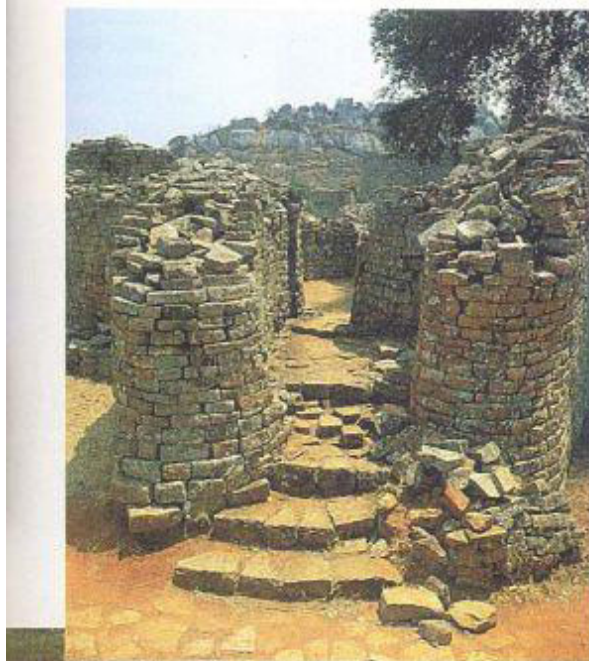
Новогодишна елха в центъра на Хараре

Н'анга от племето ндебеле

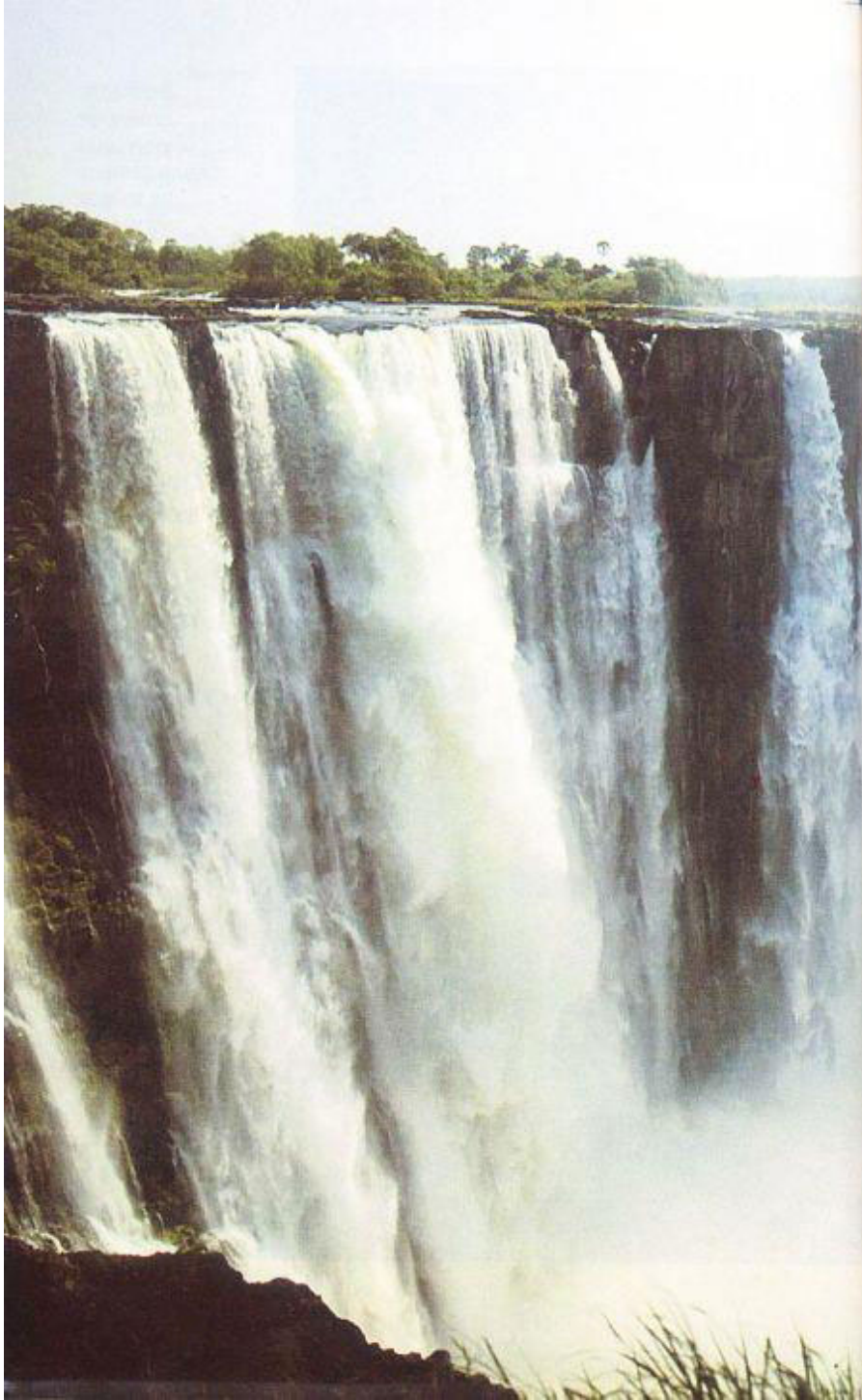

Папа Килев

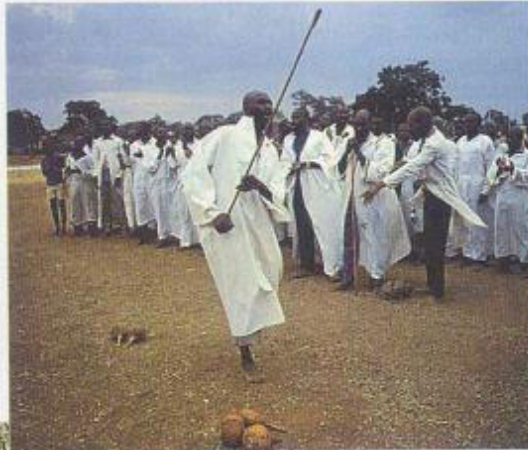

Великото
Зимбабве
е уникално
древно селище
на триста
километра
от Хараре.
Крепостта и
селището около
нея са строени
през X-XII в.
от неизвестен
владетел.
Великото
Зимбабве
е обявено
за световно
защитен
обект.

Около три четвърти от населението на Зимбабве са християни. Някои от тях са последователи на църквата на Валпостори Маранке, която съвместява християнството с традиционните местни вярвания.

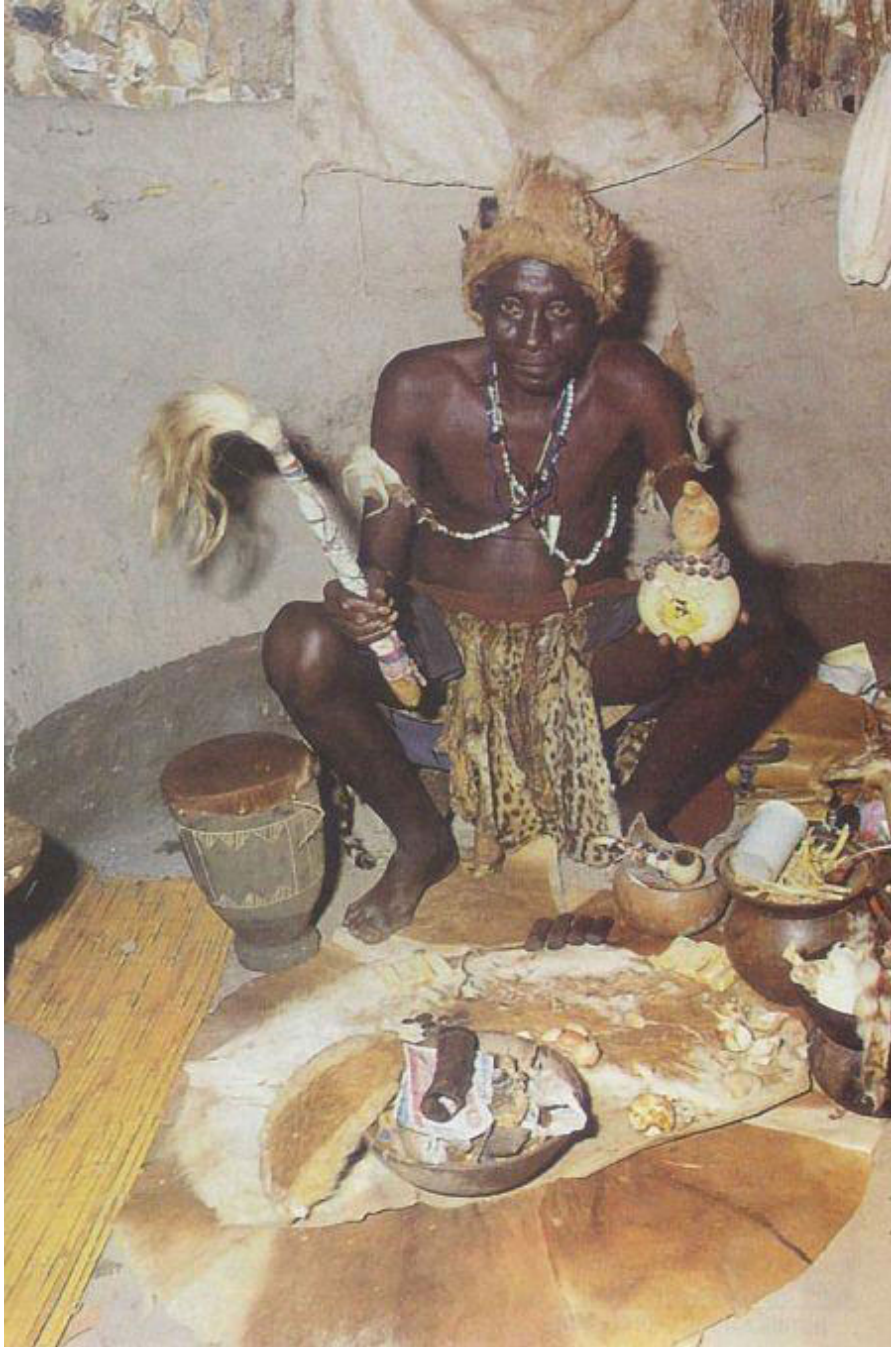

Медиумите, познати като н'анга, заемат основно място в духовния живот на племето.

Класна стая на открито – още един аспект от африканския селски живот.

Муша – типично жилище за зимбабвийския колективен начин на живот.

Народен лецител — н'анга

Издание:

Автор: Павлина Михайлова

Заглавие: Следа от носорог

Издание: адаптирано онлайн издание

Издател: ГАЛ-ИКО

Година на издаване: 1996

Тип: научен текст

Националност: българска

Редактор: Вълчо Михайлов

ISBN: 954-8010-58-5

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/16121>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.